

**ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК**

На правах рукопису

РОЗКОШНА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 338.43:631.115

РОЗВИТОК ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

**Спеціальність 08.06.01 - економіка підприємства
і організація виробництва**

**Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

**Науковий керівник - МЕСЕЛЬ-ВЕСЕЛЯК ВІКТОР ЯКОВИЧ, доктор
економічних наук, професор, член-кореспондент УААН, заслужений діяч
науки і техніки України, головний вчений секретар УААН**

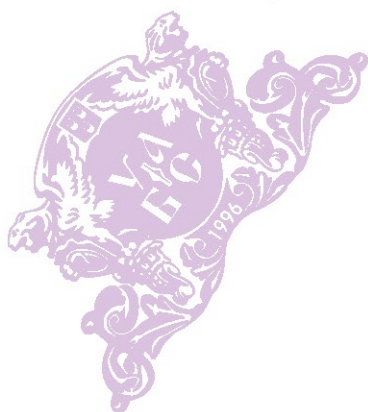
Київ – 1999

ЗМІСТ

Вступ

1. Теоретичне обґрунтування розвитку організаційно-правових форм господарювання
    - 1.1. Теоретичні основи становлення форм господарювання в сільському господарстві
    - 1.2. Методологічні засади організаційного вдосконалення функціонування господарських структур в ринковому середовищі
    - 1.3. Соціально-психологічні фактори розвитку сільськогосподарського виробництва
  2. Сучасний розвиток різних форм господарювання
    - 2.1. Соціально-економічні умови становлення і розвитку форм господарювання на селі
    - 2.2. Організаційно-економічні особливості функціонування господарських структур різних форм господарювання в регіоні
  3. Основні напрями вдосконалення форм господарювання
    - 3.1. Напрями і перспективи розвитку форм господарювання в умовах становлення ринкової економіки
    - 3.2. Напрями подальшого реформування сільськогосподарських підприємств в господарські структури ринкового типу
    - 3.3. Вплив соціально-психологічних факторів на стимулювання праці в аграрній сфері в умовах розвитку різних форм господарювання
- Висновки і пропозиції
- Список використаної літератури

ВСТУП

Аграрний сектор економіки України на сучасному етапі переходу до ринкових відносин знаходиться в складних умовах. Соціально-економічна криза вразила всі без винятку галузі агропромислового комплексу. Поліпшення ситуації вбачається у формуванні багатуокладної економіки, що ґрунтується на різних формах власності. В науковому плані дуже важливим завданням є визначення найбільш ефективних форм організації сільського господарства в умовах переходу до ринку, обґрунтування принципово нової економічної системи господарювання.

Практика свідчить, що для поліпшення результатів діяльності сільськогосподарських підприємств, підвищенню добробуту їх працівників однією з головних проблем, що потребує невідкладного вирішення, є вибір і формування ефективних господарських структур різних форм господарювання.

Визначальну роль в процесі радикальних перетворень і удосконаленні відносин власності і форм господарювання відводиться аграрній реформі.

В науково-практичне опрацювання процесів реформування існуючих господарських структур, створення нових виробничих формувань, удосконалення їх внутрішньогосподарських структур, економічних відносин між ними в сучасних умовах вагомий вклад внесли П.Т.Саблук, В.Я.Месель-Веселяк, В.В.Юрчишин, О.О.Онищенко, В.М. Трегобчук, М.Й.Малік, Л.В.Романова, В.Я.Амбросов, О.М.Шпичак, М.М.Федоров, В.М. Нелеп, Ю.О.Лупенко, В.В.Зіновчук, М.Г.Лобас, В.Г. Андрієвський, М.Ю. Коденська та інші вчені.

Проте залишається недостатньо опрацьованим саме комплексний підхід до вирішення як організаційних так і економічних проблем ефективності функціонування різних організаційно правових форм в ринкових умовах господарювання.

Дана проблема вимагає більш виваженого системного підходу стосовно повнішого використання потенціалу кожної з господарських форм, їх співіснування, напрямів удосконалення реформування сільськогосподарських

підприємств в ефективно діючі, конкурентоздатні виробничі формування.

Все це і зумовило вибір теми, визначення мети, постановку конкретних завдань.

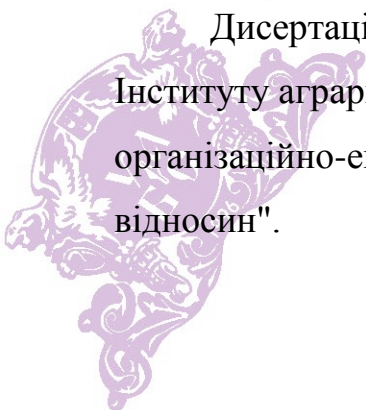
Актуальність теми. Серед основних важелів, які сприяють розвитку сільського господарства, підвищенню його ефективності в ринкових умовах належне місце посідає реформування сільськогосподарських підприємств в раціональні організаційно-правові структури та формування багатокладності в аграрному секторі. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення теоретико-методологічних основ становлення і розвитку різних форм господарювання в сільському господарстві та обґрунтування напрямів їх ефективного функціонування.

Вивчення проблеми ускладнюється тим, що в аграрній сфері в останні роки спостерігається спад виробництва, зниження його ефективності, недосконалість умов праці і життя селян. Загострення ситуації спричиняє недосконалість цінового, кредитного і податкового механізмів, незавершеність формування нових виробничих структур, відсутність узгодженості інтересів працівників сільського господарства з інтересами працівників інших галузей народногосподарського комплексу.

Теоретична і практична вагомість потреби вивчення можливостей та обґрунтування заходів щодо забезпечення належного функціонування господарських формувань в аграрному секторі з урахуванням впливу окремих економіко-організаційних та соціально-психологічних факторів зумовила актуальність проблеми, вибір теми дисертаційного дослідження та її наукове і практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота пов'язана з тематикою відділу форм господарювання Інституту аграрної економіки УААН з програми: "Теоретичне обґрунтування та організаційно-економічні основи розвитку форм господарювання і земельних відносин".

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є вивчення питань формування та здійснення економічної оцінки діяльності існуючих господарських структур різних організаційно-правових форм, наукове обґрунтування напрямів їх розвитку, підвищення ефективності функціонування із застосуванням відповідних організаційно-економічних механізмів у ринковому середовищі.

Відповідно до вказаної мети в дисертації поставлені і вирішуються такі завдання:

- розкрити сутність теоретичних основ розвитку форм господарювання;
- визначити особливості (тенденції) розвитку існуючих організаційно-правових форм господарювання в сучасних умовах;
- обґрунтувати основні напрями становлення підприємств різних форм господарювання;
- розробити методичні підходи реформування сільськогосподарських підприємств у господарські структури ринкового типу із застосуванням принципів кооперування;
- обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення внутрішньогосподарських економічних відносин у реформованих сільськогосподарських підприємствах;
- виявити вплив соціально-психологічних факторів на становлення і розвиток господарських формувань різних напрямів.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є теоретичні, методичні і прикладні питання розвитку різних форм господарювання, організаційно-економічні особливості їх діяльності та соціально-психологічні аспекти реформування сільськогосподарських підприємств. Об'єктом дослідження стали сільськогосподарські підприємства різних форм власності і господарювання Сумської області, зокрема колективні сільськогосподарські підприємства, акціонерні товариства, приватні агрофірми, селянські (фермерські) господарства, особисті підсобні господарства населення.

Методологія і методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дисертаційної роботи є положення ринкової економічної теорії, діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ, законодавчі і нормативні акти, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань становлення та розвитку форм господарювання в аграрній сфері.

У процесі дослідження використовувались методи: економіко-статистичний, абстрактно-логічний, монографічний, аналітичний, графічний, соціологічних досліджень.

Інформаційними джерелами стали офіційні матеріали державних статистичних органів, розробки науково-дослідних установ, наукові публікації з досліджуваної проблеми, річні звіти та поточна бухгалтерська документація сільськогосподарських підприємств, дані анкетних опитувань, результати особистих спостережень.

Наукова новизна дослідження полягає в наступному:

- уточненні визначення поняття форми господарювання, як економічної категорії;
- проведенні комплексних досліджень проблеми становлення і функціонування різних форм господарювання в сучасних умовах та визначенні їх ефективності;
- виявленні найбільш перспективних організаційних форм господарських структур та встановленні взаємозв'язку між ними і галузевою специфікою;
- опрацюванні методичних підходів щодо вдосконалення процесу реформування сільськогосподарських підприємств у господарські структури ринкового типу;
- обґрунтуванні доцільності врахування соціально-психологічних факторів в разі створення різних господарських формувань.

Практичне значення досліджень. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони є підставою для визначення пріоритетів вибору, становлення і розвитку різних форм господарювання та удосконалення

економічного механізму їх функціонування в аграрній сфері. Викладені в дисертації пропозиції враховані при розробці "Першочергових заходів щодо підвищення ефективності та розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період 1999-2000 рр." та аналогічного документу в Роменському районі. Запропоновані методичні підходи щодо вдосконалення внутрішньогосподарських відносин, які запроваджені в сільськогосподарському закритому акціонерному товаристві (СЗАТ) "Перекопівське" Роменського району Сумської області.

Особистий внесок здобувача в досліджувану проблему. Обґрунтовані теоретико-методологічні підходи становлення і розвитку форм господарювання на селі в ринковій економіці, розроблені пропозиції щодо вдосконалення методики реформування і реструктуризації сільськогосподарських підприємств у раціональні структури. Здійснено організаційно-правову та економічну оцінку переваг і недоліків нових господарських формувань, визначені перспективи і напрями поліпшення їх діяльності, опрацьовані основні підходи (принципи) побудови внутрішньогосподарських відносин із застосуванням механізму кооперації.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень доповідались на науково-практичних конференціях з проблем удосконалення форм господарювання в ринкових умовах (м.Полтава, 1998 р.; м.Суми, 1998 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані в трьох наукових працях та тезах на науково-практичній конференції загальним обсягом 1,07 друкованих аркуша.

Обсяг та структура дисертаційної роботи. Дисертація викладена на 153 сторінках комп'ютерного тексту, ілюстрована 26 таблицями, 6 рисунками, містить 2 додатки. Список використаних джерел налічує 122 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Теоретичні основи становлення форм господарювання в сільському господарстві

На сучасному етапі проведення економічних реформ в сільському господарстві, формування реального власника і господаря на землі набуває все більшої актуальності, адже соціально-економічна криза в Україні вразила агропромисловий комплекс найбільше і продовжує поглиблюватись. Відомо, що саме сільське господарство є корінцевою системою будь-якої соціально-економічної формації. "... селянське господарство повинно дати не тільки мінімум прожитку селянській сім'ї, але й змогу задовільнити певні вимоги в достатку і комфорті, культурні і духовні потреби, котрі повинні зростати, і на зміст їх мусить попрацювати вся державна машина..."[19, с. 164].

Сутністю аграрної реформи, в Україні є, насамперед, впровадження науково-прикладних основ земельної реформи, зміни у відносинах власності, розвиток нових форм господарювання. Природно, що всі наукові розробки мають бути застосовані на практиці з урахуванням набутого виробничого досвіду.

Реалізація аграрної реформи до цього часу забезпечила передачу землі і майна, які перебували у державній власності в колективну власність сільськогосподарських підприємств. Перерозподіл землі, а саме: 7-10% передано до земельного запасу, 15% до державного резерву забезпечив збільшення площі сільськогосподарських угідь у підсобних господарствах населення з 6% у 1990 р. до 14% у 1997 р. Фермерським господарствам передано близько 2,5% сільськогосподарських угідь. Проведено паювання землі між членами колективних сільськогосподарських підприємств, визначено розмір майнового паю. У результаті паювання землі понад 6 млн. селян стали власниками земельних часток (паїв), площа яких становить 25,2 млн. га сільськогосподарських угідь, що дорівнює 81 % площі сільськогосподарських

угідь України за винятком земель особистих підсобних господарств населення, земель запасу і державного резерву, земель наукових установ. Закладено основу реформування сільськогосподарських підприємств у господарські формування ринкового типу.

Доречним, на наш погляд, буде аналіз соціально-економічних передумов перетворень в аграрному секторі економіки. Україна, за висловом академіка П.Т.Саблука одержала не найкращу спадщину від колишнього Радянського Союзу. На нашу думку, потрібно визначити, детально проаналізувати особливості системи, від якої здійснюється перехід до ринкової системи. Це дасть можливість з'ясувати закономірності перехідного періоду, запобігти помилок щодо перетворень в сільському господарстві, зокрема в становленні нових форм господарювання.

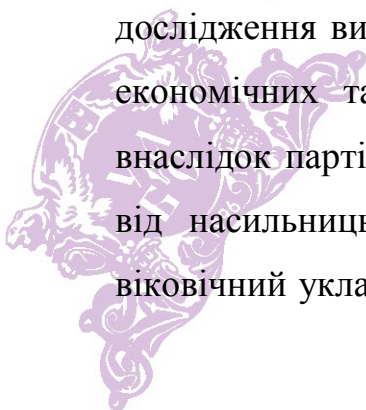
За радянських часів аграрна економіка була переважно одноукладною. Але ж доречно згадати і те, що, наприклад, політика НЕПу припускала вільний ринок: заміну продрозверстки продподатком, можливість ринкової реалізації залишків сільськогосподарської продукції, приватну торгівлю, передбачалось встановлення зв'язків промислових підприємств із селянськими господарствами, оренду дрібних промислових підприємств і землі.

Селяни дещо змінили своє ставлення до колективного укладу, зокрема до колгоспів. Оскільки, в країні були створені умови для функціонування дрібних господарств, велика кількість селян почала виходити з колективних господарств. Так, якщо у 1921 р. їх нараховувалось 15,2 тис., то у 1922 - до 12 тис. Найбільш поширеними серед колективних форм господарювання були ТОЗи. У 1920 р. питома вага їх серед колективних підприємств становила 7,5%. а у 1929 - вже 80%. Отже, багатокладність економіки не була чимось невідомим. Щодо вищезгаданих перетворень, то вони в той час сприймалися як реставрація капіталістичних відносин і негайно підлягали згортанню. Політика НЕПу була скасована, що привело до насильницької ліквідації багатокладності аграрної економіки. Здійснена насильницька, безпрецедентна в історії людства колективізація сільськогосподарського виробництва поставила великі

колективні господарства - колгоспи і радгоспи в центр аграрної політики. І це тоді, коли ленінський кооперативний план передбачав переведення дрібних селянських господарств у великі шляхом добровільної їх кооперації (перехід від одноосібних розрізаних форм землекористування до кооперативів типу “ТОЗів” - товариств з обробітку землі).

Різноманітні форми кооперації як виробничої так і невиробничої були ліквідовано. Колгосп стає єдиною формою усупільнення приватних селянських господарств. Ідея про кооперацію була зведена до, так званого кооперативного плану, який передбачав суцільну насильну колективізацію, розселення. Це був засіб забезпечення матеріальними і трудовими ресурсами індустріальної сфери. В подальшому, ліквідація ринкових відносин між містом і селом, відродження продрозверстки у вигляді державного плану здачі колгоспами всієї виробленої продукції привело до голодомору у 1932-33 рр. Цей жорстокий період відзначається повним відчуженням селян від землі, засобів виробництва. Державне регулювання охоплювало не тільки питання виробництва і реалізації продукції а і внутрішньоколгоспні відносини, включаючи форми організації та оплати праці. Отже, переважання командно-адміністративних методів управління ніяк не могло заохотити селян до продуктивнішої праці. А головне полягало в тому, що селяни були позбавлені права на володіння землею.

Таким чином, нинішня соціально-економічна криза є наслідком системи відносин у колишньому СРСР, яка мала значні соціально-економічні, політичні наслідки в їх найгіршому прояві саме на шкоду сільському господарству, принижуючи селянство змушувала його підкорятися протиправним діям влади, позбавляла молоді бажання жити і працювати на селі. Досить переконливими є дослідження видатного вченого-аграрія В.Юрчишина щодо оцінки соціально-економічних та політичних умов, які склалися в сільському господарстві внаслідок партійно-адміністративного диктату тодішньої влади:”... починаючи від насильницької колективізації, яка в найжорстокішій формі порушила віковичний уклад українського села і стала однією з першопричин поступового

погіршення усіх інших справ у сільському господарстві; з виселення за межі України мільйонів селян з їх високим хистом до господарювання на селі; з провокування владою голодоморів, від яких найбільше страждали ті, хто вирощував хліб і все що до нього...” [121, с. 29]. Перебуваючи у складі Радянського Союзу, Україна не могла взагалі формувати власну соціально-економічну політику, не кажучи вже про аграрну. Аграрний сектор виконував роль донора народного господарства і розвиток його здійснювався залежно від бажань центральних владних структур. Так, Україна, виробляючи майже чверть загальносоюзних обсягів продукції сільського господарства, мала в 1,3-1,7 раза меншу фондонасиченість, в 1,5-1,9 раза менше одержувала енергетичних потужностей на 100 га посівів сільськогосподарських культур [121, с. 27].

На сучасному етапі набуття країною політичної незалежності аграрна реформа спрямована на започаткування соціально-економічних перетворень. Перш за все, це формування відповідних сучасному періоду перетворень відносин власності, земельних відносин, реформування сільськогосподарських підприємств у прогресивні організаційно-правові структури - відродження багатокладності аграрного сектора країни. Зроблені значні кроки в цьому напрямі. Неоціненний вклад у вирішення даної проблеми зробили видатні вчені економісти-аграрники: П.Т.Саблук, В.Я.Месель-Веселяк, П.І.Гайдуцький, В.В.Юрчишин, М.М. Федоров, М.Й.Малік, Ю.О.Лупенко, Л.В.Романова та інші. Ними була розкрита сутність аграрної реформи в Україні, висвітлені проблеми розвитку різних форм господарювання на селі, досліджено процес реформування підприємств, обґрунтовано утворення селянських (фермерських) господарств, становлення і функціонування підприємницької діяльності в аграрній сфері. Всі вони дотримуються такої точки зору, що розвиток аграрного виробництва повинен передбачати утвердження насамперед різних форм господарювання на селі, становлення багатокладності. Автори книги “Розвиток форм господарювання на селі” вказують, що будь-яка господарська система повинна мати складові частини - господарські формування. Сільськогосподарську продукцію виробляють різні господарські

формування, які різняться формою власності на засоби виробництва та вироблену продукцію, розмірами, розміщенням, організацією виробництва і праці. Всі господарські формування вони поділяють на ланки. Так, до першої належать підприємства й організації, які безпосередньо виробляють та реалізують продукцію. Їх поділено на чотири типи: підприємства, які працюють на землі і виробляють продукцію; з переробки сільськогосподарської продукції; з виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки; підприємства і організації зі зберігання і реалізації продукції та продуктів її переробки. Друга ланка включає виробничо-управлінські формування, які створюються на основі об'єднання або кооперування підприємств та організацій первинної ланки [90, с.12-13].

Стосовно організаційних мотивів господарської діяльності М.Й.Малік стверджує, що серед мотивів досягнення високопродуктивної праці найвагомішими є організаційні. Дослідження вчених підтверджують, що підвищенню ефективності функціонування підприємств сприятиме саме раціональна його організація, вибір форми господарювання. В основі цього організаційного підходу є еволюція матерії, яка зумовлена дією двох головних сил. По-перше, це нагромадження в усіх його різновидах: ріст, розширення, збільшення масштабів, інтеграція. По-друге - організація [102, с. 291].

Розвиваючи цю думку, Ю.М.Осіпов зазначає, що суспільне виробництво можна організувати по-різному, тобто по-різному виразити його як господарство, а отже, по-різному організувати саме господарство. В практичному житті, спосіб виробництва може без особливого ризику здійснюватися в різних за формою господарських системах [65].

Досить оригінальне визначення форми організації сільськогосподарських колективів, на нашу думку, дали О.В.Шкільов, О.І.Здоровцов, М.Г.Лобас, С.С. Барабаш. Форма організації трудових колективів в їхньому розумінні – це підприємство (колективне сільськогосподарське підприємство, агрофірма, фермерське господарство, кооператив ті ін.), яке являє собою виробничо-господарську одиницю, яка зусиллями трудового колективу здійснює

виробництво продукції, її переробку, реалізацію, надає різноманітні послуги, виконує інші економічні і соціальні функції [114, с.35].

Л.Ю.Мельник вважає, що будь-яка форма господарювання зумовлена характером і рівнем розвитку продуктивних сил”[54, с.73]. Цю думку поділяють і М.Й.Малік, який вказує, що, дійсно, конкретні господарські форми існують в системі виробничих відносин, які складаються в межах певних відносин, тобто відповідної форми власності. Соціально-економічна природа їх визначається панівними в суспільстві відносинами власності. Водночас господарські форми різняться розмірами, організацією виробництва і праці, структурою підприємств. Форма власності є визначальною у формі господарювання (державна, приватна). Тому форма господарювання, як економічна категорія включає відносини власності та особливості організаційних форм (акціонерні, кооперативні, партнерські, одноосібні) [102, с.291].

Узагальнюючи вище зазначене, можна визначити, що форма господарювання - це організаційна форма ведення господарства, яка обумовлена певним соціально-економічним укладом, є його різновидом і різняться одна від одної певними якісними характеристиками (формою власності, організаційною побудовою, внутрішньогосподарським економічним механізмом функціонування тощо) і діє за принципами самореалізації і самовідтворення. Це незалежна структура в прийнятті господарських, правових та соціальних рішень.

Нині в Україні відбувається процес формування кількісно і якісно нових продуктивних сил, їх організація. З цього приводу особливо актуальним є вибір оптимальної форми господарювання. Потрібно обрати таку організаційно-правову форму, яка б була активно діючою, демократичною, ринково-господарською і управлінською структурою. Процес становлення нових форм господарювання в агропромисловому комплексі України тісно пов'язаний з здійсненням процесу трансформації більшої частини державної власності у недержавні форми через роздержавлення та приватизацію.

Так, приватизація започаткувала зміну форм власності, а згодом і форм господарювання. Згідно з чинним законодавством (Закон “Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі” (1996 р.), Закон “Про внесення змін до Закону України “Про приватизацію майна державних підприємств” (1997 р.) приватизація визначається як відчуження майна, що перебуває у державній власності, і майна, що належить Автономній Республіці Крим на користь фізичних та юридичних осіб. Роздержавлення, являє собою реформування (перетворення) державних підприємств у колективні, орендні, акціонерні, тобто ті підприємства економічною основою яких є колективна або ж приватна власність [113, с.23]. Отже, роздержавлення і приватизація є формами реформування власності. Щодо колгоспів, основою яких є колективна власність, даний процес названий “персоніфікацією” (в наслідок відсутності державної власності). Процес приватизації за Л.Романовою передбачає встановлення і реалізацію як політичних так і економічних цілей. Зокрема, в сільському господарстві це насамперед формування суб'єктів підприємництва за рахунок:

- реформування колгоспів, приватизації державних сільськогосподарських підприємств з подальшим паюванням майна і землі;
- перетворення реформованих господарств в організаційні структури підприємницького типу на основі приватної власності їх членів;
- легалізація капіталізації доходів як можливості вкладання власних коштів у виробництво;
- формування в сільському господарстві нових приватних структур - селянських (фермерських) господарств, малих підприємств;
- закріплення приватної основи особистих підсобних господарств.

Одним із завдань приватизації є створення підприємницького середовища для забезпечення ефективності виробничого підприємництва в сільському господарстві [99, с.118].

Метою приватизації в агропромисловому комплексі, вважає О.В.Шкільов, є відродження на селі реального власника і господаря як найважливішої

передумови подолання економічної кризи, збільшення виробництва продукції, підвищення її якості за рахунок дії соціально-психологічних факторів, зміни на краще ставлення працівників до роботи, майна, землі, виробленої продукції [113, с.27]. Взагалі, повинен був відбутися процес перетворення умовних власників на реальних, тобто працівники повинні відчувати себе дійсно господарями і мати можливість розпоряджатися своєю власністю (земельною ділянкою, чи то майновим паєм) на власний розсуд: передати у спадок, продати, подарувати.

На сьогоднішній день вже визначені розміри земельного і майнового паю, переданих у володіння господарям. Кількісним вимірником (грошовим еквівалентом) частки, яка належить кожному члену сільськогосподарського підприємства є індивідуальний майновий пай, який визначається на підставі відповідності трудового внеску працівника створеному ним майна у підприємстві за певний розрахунковий період. Найбільш економічно доцільним способом, на думку багатьох вчених щодо визначення строку паювання майна вважається запропоноване П.І. Гайдуцьким визначення строків за час (період) оновлення основних фондів [16, с.145].

Разом з паюванням майнового комплексу проведено паювання земельних ділянок. Паювання землі являє собою визначення розміру і земельної частки кожного пайовика у загальній земельній ділянці. Значний внесок у вирішення проблеми приватизації землі зробили видатні вчені інституту аграрної економіки. Зокрема, П.Т.Саблук, В.Я.Месель-Веселяк, М.М.Федоров розробили методику грошової оцінки землі сільськогосподарського призначення. І є всі підстави погодитись з думкою, що грошова оцінка земель конче потрібна для забезпечення, насамперед, регулювання земельних відносин у разі передачі її у власність, для організації нових господарських структур [88, с.36].

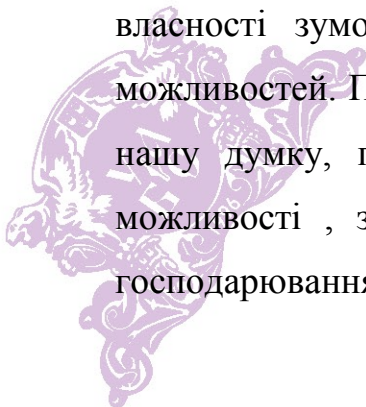
Отже, вищезгадані методи приватизації в сільському господарстві є специфічними, особливо паювання як основний напрям інституціональних перетворень взагалі.

Наслідком приватизації стала трансформація більшої частини державної

власності в її недержавні форми. Так, на початок квітня 1998 року роздержавлено 2,0 тис. радгоспів або 89% з тих, що підлягає приватизації. Всього охоплено процесом приватизації 2,2 тис. радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств або 97% з тих, що підлягають приватизації. З них приватизовано 1,3 тис. підприємств загальнодержавної власності і 0,9 тис. підприємств комунальної власності. Проведено реформування відносин власності в 2,2 тис. міжгосподарських формувань, що становить 68% від загальної кількості, а з урахуванням підприємств, які перебувають в стадії реформування, цей показник становить 83%.

Приватизація майна радгоспів комунальної власності вже здійснена у 15 областях і у 6 наближається до завершення. Основним напрямом приватизації державних сільськогосподарських підприємств, зокрема радгоспів, є створення на їх базі колективних сільськогосподарських підприємств.

Щодо реформування недержавних сільськогосподарських підприємств (колективні сільськогосподарські підприємства, колгоспи, спілки селян), то в Україні реформовано 10282 підприємства, що становить 89,8% від загальної кількості. Стосовно напрямів реформування - створено підприємства, що ґрунтуються на різних формах власності, а саме: колективні, приватні підприємства, комунальні, господарські товариства тощо. Доцільно згадати, що форма власності визначає належність засобів і продуктів виробництва особі, колективу, державі в певній суспільно-економічній формації. Згідно із Законом "Про власність" власність представлена трьома формами: приватна, колективна, державна, хоча Конституцією (28.06.96 р.) передбачена приватна, державна та комунальна власність. Слід зауважити, що пріоритет здобув саме інститут приватної власності, адже довготривала заборона приватної форми власності зумовила прояв найбільшої уваги формування та реалізації її можливостей. Приватна власність є основною ознакою ринкових відносин і, на нашу думку, порівняно з іншими формами має дещо більші економічні можливості, зокрема, в плані функціонування на її засадах різних форм господарювання. Щодо цього, професор П.Макаренко з урахуванням оцінки

економічних можливостей власність у недержавному секторі класифікує таким чином:

- приватна власність, яка поділяється на індивідуальну і сімейну - окрема особа (чи сім'я) здійснює володіння, користування, розпорядження і власницькі правомочності щодо всього майна господарства, яке ведеться для задоволення суспільних потреб через ринок;

- колективна (спільна) власність, яка належить сукупності осіб і, в свою чергу, поділяється на такі види:

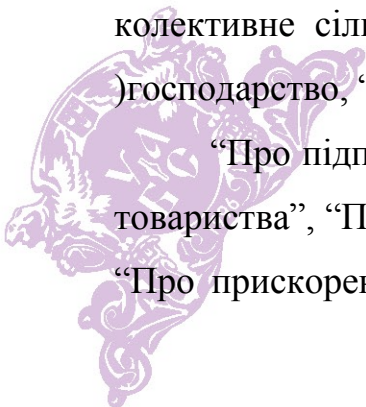
а) часткову (пайова), коли права кожного з власників відокремлені у вартісному, натуральному і процентному відношенні по майну і землі або визнані рівними у частках (при цьому кожний учасник спільної власності має право на доходи від майна і землі, а також на свій розсуд може продати, подарувати, відписати або віддати під заставу майно і право на земельний пай);

б) спільна - неподільна, що належить одночасно певній сукупності осіб, коли розпорядження можливе тільки за спільною згодою всіх власників без індивідуального права співвласника на певну частину (частку) майна і землі [46, с.66].

Наявність різноманітних форм власності а також форм їх використання зумовило виникнення різних організаційних форм ведення сільськогосподарського виробництва. В таблиці 1.1 представлена характеристика найбільш поширених форм господарювання на селі.

Отже, наведена характеристика існуючих форм господарювання свідчить про те, що досить багато підприємств функціонує на засадах приватної власності. Правовою основою їх діяльності є ціла низка законодавчих актів: Закон "Про пріоритетний розвиток села і агропромислового комплексу", "Про колективне сільськогосподарське підприємство", "Про селянське(фермерське) господарство", "Про земельну реформу", "Про власність",

"Про підприємства в Україні", "Про підприємництво", "Про господарські товариства", "Про сільськогосподарську кооперацію" та інші; Укази президента "Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі", "Про

порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям”, „Про оренду землі” та інші.

З урахуванням форми, виду, суб'єкту власності організаційні форми ведення сільського господарства можна класифікувати таким чином:

1. Індивідуальні організаційні форми (селянські (фермерські) господарства, особисті підсобні господарства, приватні, сімейні господарства тощо) - сформовані на засадах приватної власності з можливим використанням орендних відносин (оренда майна і землі);

2. Корпоративні організаційні форми, що сформовані на засадах приватної власності з колективною формою організації праці, які є юридичною особою, з розділенням права власності і права управління. Прикладом даної форми господарювання є такі форми, а саме: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, повні товариства, командитні тощо). Не виключена можливість впровадження в них також орендних відносин (земля передається власниками в оренду, майно до статутного фонду).

3. Колективні організаційні форми, що існують на засадах поєднання державної чи приватної власності на землю і майно з колективними формами організації виробництва (колективні сільськогосподарські підприємства, держгоспи, агрофірми та ін.).

Таблиця 1.1 - Характеристика форм господарювання

Форми господарювання	Форми власності	Напрямок виробничої діяльності	Юридичний статус	Розподіл результатів праці	Управління
1	2	3	4	5	6
Колективні сільськогосподарські підприємства	Колективна	Виробництво сільськогосподарської продукції, інші види діяльності	Юридична особа	Самостійний, після сплати платежів (з урахуванням інтересів колективу)	Колективне, згідно статуту
Акціонерні товариства	Колективна	Різні види діяльності	Юридична особа	Самостійний (з урахуванням інтересів членів товариства)	Колективне
Державні господарства	Державна	Виробництво сільськогосподарської продукції і інші види діяльності	Юридична особа	Самостійний, після сплати платежів	Одноособове
Селянське (фермерське) господарство	Приватна	Виробництво сільськогосподарської продукції і інші види діяльності	Юридична особа	Самостійний	Одноосібний господар

1	2	3	4	5	6
Приватне підприємство	Приватна	Виробництво сільськогосподарської продукції і інші види діяльності	Юридична особа	Самостійний	Одноосібний господар
Агрофірми	Колективна, приватна, змішана	Виробництво сільськогосподарської продукції, переробка, реалізація, надання сільськогосподарських послуг	Юридична особа	Самостійний	В залежності від організаційно-правової форми
Сільськогосподарські кооперативи	Колективна, приватна	Виробництво сільськогосподарської продукції, обслуговування, надання послуг	Юридична особа, або в межах статуту	Самостійний	Колективне управління, згідно статуту
Особисті підсобні господарства	Приватна	Виробництво сільськогосподарської продукції	Фізична особа	Самостійний	Одноосібний господар

Узагальнюючи вище викладене і враховуючи реальний стан стосовно проведення реформ в агропромисловому комплексі слід відмітити, що дійсно, 90 % господарств реформовано, але ж серед них налічується понад 70 % збиткових. З цього приводу доречним буде зауваження, що процеси приватизації і роздержавлення, зміна форми власності, виникнення нових господарських структур, тобто кількісні перетворення недостатні для остаточного вирішення проблеми підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Так, на думку американського професора Т.Вайсконфа, найголовнішим у здійснюваних реформах є, перш за все, не зміна, наприклад, форми власності, а створення належного економічного середовища [12, с. 153]. Приватизація в його розумінні є лише методом підвищення ефективності виробництва і економіки в цілому саме через формування сприятливих умов для господарської діяльності.

Цієї ж точки зору додержується і переважна більшість вітчизняних вчених економістів-аграріїв. Тому потрібні конструктивні заходи на державному рівні, щодо створення дієвого економічного механізму - з одного боку, а з іншого - (причому це повинно відбуватись одночасно) необхідний досить виважений підхід стосовно побудови, правильної організації саме внутрішньогосподарського механізму, який сприяв би утворенню конкурентно-спроможних підприємств, що забезпечить існування дійсно ринкового економічного середовища, формування національного аграрного ринку.

1.2. Методологічні засади організаційного вдосконалення функціонування господарських структур в ринковому середовищі

Ефективному функціонуванню сільськогосподарського виробництва, як специфічної галузі народного господарства представленого різноманітним форм господарювання сприятиме системний, комплексний підхід щодо вдосконалення організації виробництва, організації господарювання структурних підрозділів, щоб забезпечити урівноваженість(збалансованість)

всіх складових елементів виробничого процесу. На нашу думку, досить оригінальним, найбільш повним з наукової точки зору є визначення поняття організації сільськогосподарського виробництва професора О.В.Шкільова. Це комплекс заходів, спрямованих на раціональне поєднання процесів праці з матеріальними елементами виробництва в просторі і в часі з метою раціонального використання виробничих ресурсів для створення таких видів продукції та надання послуг, які є конкурентно спроможними, найбільшою мірою задовольняють попит споживачів і дають певні прибутки [113, с.3].

Недосконала система організації виробництва нинішніх сільськогосподарських підприємств є досить вагомою перешкодою щодо здійснення процесів їх реформування, функціонування створених нових форм господарювання. З приводу оптимізації функціонування господарських структур є досить багато думок відносно існуючих організаційних форм ведення сільського господарства.

Для більш повного розуміння значущості впровадження раціональної організації виробництва (господарських систем) доцільно звернутися до надбань економічної думки Заходу. Так, у працях видатного французького економіста П'єра Буагільбера досить вагома роль відводилась саме сільському господарству, яке вчений вважав основою матеріального виробництва [14, с. 437]. Фізіократ Ф.Кене приділяючи також досить вагому роль аграрній галузі, говорив про необхідність вдосконалення організації та методів ведення сільського господарства. Вважав за необхідне заміну натурального господарства, яке базується на недосконалій (примітивній) техніці, крупними фермерськими господарствами, які працюють саме на ринок, засновані на значних вкладеннях капіталу, з використанням найманої праці і які сприятимуть підвищенню агрокультури [33, с. 101]. В статті "Зерно" Ф.Кене наводить дані, де проводилось порівняння продукції, яка вироблялась при сучасній усталеній на той період системі сільського господарства, з продукцією, яка виробляли за раціональною системою. Аналіз даних свідчив, що при раціональній організації ведення господарства його ефективність

зростає в 2-4 рази [33, с. 95-96]. Геніальні мислителі французького Просвітництва Вольтер і Ж.Ж.Русо досить велику увагу приділяли саме приватній власності, як основі організаційних перетворень. Зокрема Русо вважав за доцільне не подолання форм власності при нестабільній ситуації в суспільстві, а обов'язкове їх регулювання. Пізніше представники інституціоналізму, видатні буржуазні вчені-економісти (початок ХХ -20 роки) Т.Веблен, Дж. Колемонс, У. Мітчел в процесі дослідження закономірностей функціонування економічних законів вивчали фактори, які впливають на процес оптимізації організації виробництва. Основним впливовим фактором вчені вважали форми власності, як основної бази розвитку підприємства. Так, Т.Веблен досліджуючи корпоративні типи підприємств, зокрема організацію управління в них, вважав за недоцільне відокремлення функції управління від власника (в даному типі підприємств функцію управління здійснюють наймані менеджери) ба, на його думку, гонитва за прибутком при такій системі управління призведе до недбалого використання природних багатств. Він віддавав перевагу власності капіталіста, який приймає безпосередню участь в управлінні підприємством.

Такої ж думки дотримувались його послідовники, зокрема: А.Берлі, Г.Мінз, Р. Тагвелл, С.Чейз.

Коммонс перевагу віддавав організації правових відносин, які на його погляд, виконували первинну роль в розвитку структури. Вчений досить серйозно ставиться до договірної системи на підприємстві, а саме: укладанню колективних договорів, відводячи їм роль гальмувачів створення конфліктних ситуацій.

У. Мітчел один з перших в буржуазній політичній економії доводив необхідність організації капіталістичного планування, як умови підвищення ефективності функціонування господарських структур. Воно (планування) повинно бути, за У.Мітчелом сталим, носити індикативний та рекомендаційний характер [15, с. 473].

А.Сміт підходив до підвищення ефективності господарської діяльності

через правильну організацію системи економічного стимулювання виробництва. Так, проблему оптимального поєднання особистих матеріальних і суспільних інтересів він вважав однією з центральних в економіці, а поділ праці - основним фактором підвищення її продуктивності [98, с. 557].

На межі 19-20 ст. австрійський економіст Й Шумпетер відстоював думку, що потрібно формувати конкурентоздатні господарські структури, які б були пристосовані до функціонування в ринковому середовищі. Вчений запропонував концепцію ефективної конкуренції. Ринкову систему господарювання Й.Шумпетер ототожнював з “абсолютною” конкуренцією [117].

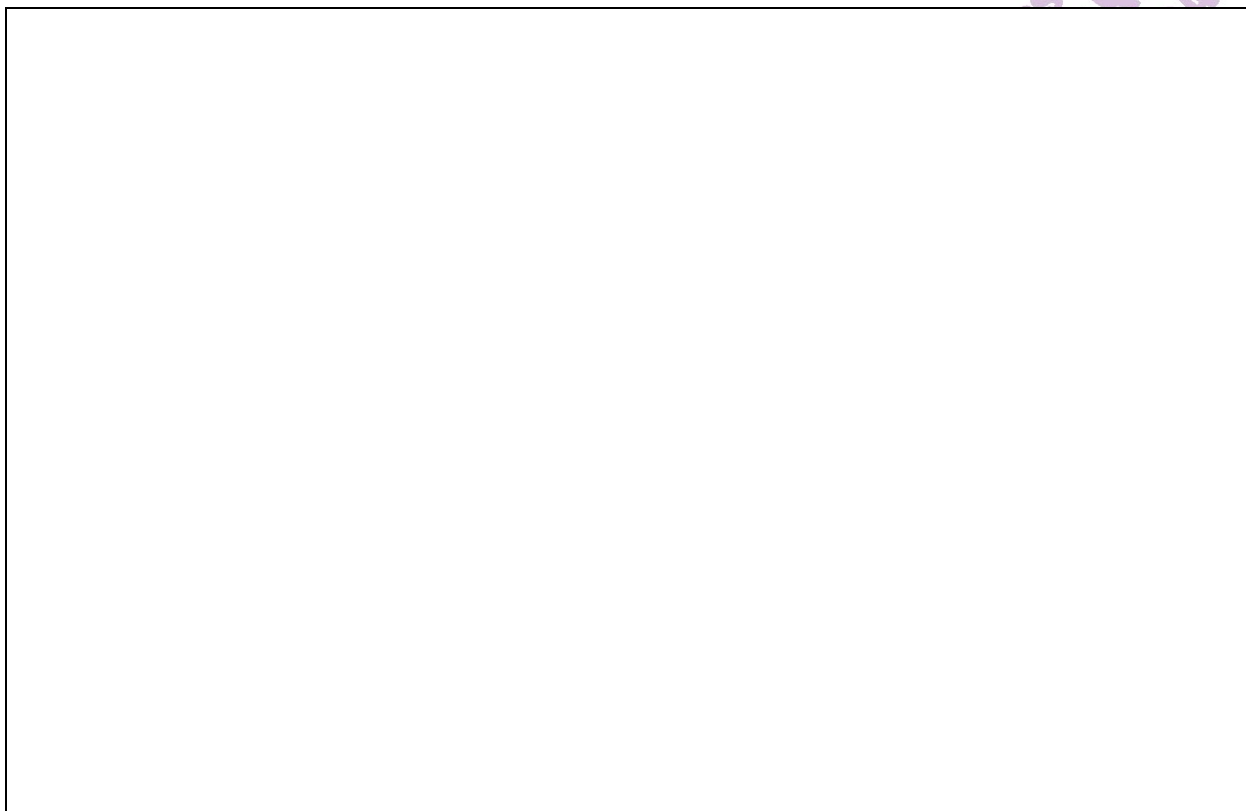
Дж.М.Кейнс вбачав забезпечення нормального розвитку економіки через створення активної держави. До того ж ним був застосований макроекономічний метод щодо аналізу економічних процесів. Так, одним з основних постулатів його вчення є припущення, що умови процвітання певної фірми не обов'язково ідентичні умовам процвітання економіки в цілому. Протиріччя, які будуть виникати між ними можна запобігти завдяки встановленню загальнонаціональних економічних пропорцій, перш за все - це співвідношення між попитом і пропозицією [32, с. 494].

Таким чином, можна стверджувати, що ідеї цих вчених є досить актуальними і сьогодні, дають підстави стверджувати, що вирішення завдання здійснення процесів реформування, створення належних умов господарювання полягають в створенні ринкового економічного середовища через досконалі організаційні перетворення в суспільстві і господарських системах, зокрема.

Сучасний рівень розподілу і кооперації праці в сільському господарстві, функціонування нових господарських формувань, внутрішньогосподарських структур вимагає здійснення організаційних заходів щодо оптимізації організаційного, економічного та соціально-психологічного механізму господарювання. Такий підхід повинен здійснюватись на всіх рівнях: на рівні підприємства, його внутрішньогосподарської структури. Схеми механізму впливу основних факторів на розвиток різних організаційно-правових форм

господарювання представлена на рис.1.1.

Деталізація даного аспекту, на нашу думку, конче необхідна і повинна розпочинатись з оцінки суттєвих зональних особливостей сільськогосподарського виробництва. Відомо, що в цій галузі виробництво більшості видів продукції розміщене майже на всій території України, в трьох природно-економічних зонах: Степу, Лісостепу, Поліссі. Тому, потрібне обов'язкове наукове обґрунтування доцільності розміщення тієї чи іншої галузі сільського господарства в певному регіоні (організаційний момент).

На думку В.І. Мацибори, раціональне розміщення сільського господарства сприяє зростанню суспільного виробництва на основі ефективного використання землі, засобів виробництва і трудових ресурсів [53,с. 231]. Автор наводить основні принципи раціонального розміщення сільського господарства:

- доцільне наближення виробництва малотранспортабельних продуктів сільського господарства і таких, що швидко псуються, до місць їх споживання;
- наближення переробних підприємств АПК до джерел

сільськогосподарської сировини запобігає значним втратам готової продукції;

- найбільш інтенсивні галузі, які вимагають значних затрат праці з розрахунку на 1 га земельної площі, розміщуються в зонах з більшою щільністю населення та інші.

Тобто, територіальна форма поділу праці зумовлює спеціалізацію сільськогосподарського виробництва, яка є основою масового виробництва товарної продукції, структура якої визначає ті види сільськогосподарської продукції, з якими господарства і регіони виступають у суспільному поділі праці [53, с.238]. Спеціалізація визначається на підставі структури грошових надходжень господарства від реалізованої товарної продукції. Показник рівня спеціалізації дає можливість визначити тип спеціалізованого господарства, який виражається коефіцієнтом спеціалізації K_c :

$$K_c = \frac{100}{\sum P_i (2i - 1)} ;$$

де: P_i - частка i -ї галузі в сумі виручки від реалізації продукції;

i - порядковий номер галузі у ранжированому ряду за її часткою у виручці від реалізації продукції.

На підставі структури товарної продукції виходячи з спеціалізації господарства визначається галузева структура розвитку тієї чи іншої господарської структури. В залежності від розміру питомої ваги визначаються головні, додаткові та підсобні галузі.

Спеціалізація супроводжується концентрацією виробництва, тобто використанням земельних, трудових ресурсів, засобів виробництва для забезпечення збільшення обсягів вироблених видів продукції.

Розміри господарств та їх підрозділів у певній природно-кліматичній зоні мають бути оптимальними, що сприятиме більш ефективному використанню продуктивних сил.

Визначення розмірів господарських формувань за обсягами виробництва валової продукції та кількісним складом працівників, за О.В.Шкільовим, ґрунтується на встановленні оптимальних співвідношень між земельною

площею, засобами механізації (при визначених технологіях), кількістю працівників та їх збалансованості з обсягами виробництва [113, с. 105].

Науковцями Інституту аграрної економіки обґрунтовані оптимальні розміри господарств в суспільному секторі за площею ріллі: для Полісся - 1,5-2,5 тис. га; для Лісостепу - 3-5; для північного і центрального Степу - 6-8 тис. га. Також вченими під керівництвом В.Я. Месель-Веселяка цього інституту з урахуванням спеціалізації та природно-кліматичної зони визначені раціональні розміри селянських (фермерських) господарств України, де розмір земельної ділянки в кожному конкретному випадку може змінюватись в межах від 20 до 500 га (див. табл. 1.2.).

1.2 - Раціональні розміри фермерських господарств України

Напрямок спеціалізації	Степ	Лісостеп	Полісся
Зернове	300-400	300-400	200-350
Зернове з вирощуванням соняшнику	300-400	-	-
Зерново-буряківниче	-	300-400	-
Картопляне	-	-	100-150
Зернове з виробництвом льону	-	-	150-300
Овочівницьке	25-50	25-50	25-50
Плодо-ягідне	30-60	30-60	25-50
Виноградарське	20-50	-	-
Виробництво:			
молока	250-400	250-400	200-300
яловичини	300-500	350-500	300-400
свинини	250-400	200-400	200-400
продукції вівчарства	200-300	200-300	-
продукції птахівництва	250-300	250-300	150-200

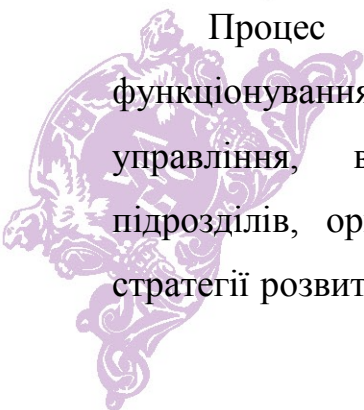
Розрахунки вчених свідчать про нераціональність господарств з 20 га землі, бо в них сума амортизаційних відрахувань перевищуватиме вартість виробленої валової продукції (на 1 грн. валової продукції витрати на амортизацію фондів будуть складати 1 грн.12 коп., що спричинить прямі збитки і застосування ручної праці у виробництві [90, с. 233].

Разом з тим, на нашу думку, на розмір господарств та їх підрозділів впливає також фактор керованості і оперативності управління, а також

суб'єктивні фактори, а саме: вміння керівника знайти правильне організаційне рішення, вигідних партнерів для постачання засобів виробництва та збуту продукції, створити сприятливий мікроклімат в трудовому колективі. Таким чином, вдосконалення організації управління є однією з найважливіших проблем, яка потребує негайного вирішення. А.Д.Гудзинським визначив оптимальні підходи щодо організаційної структури та структури управління. Основними з них є: необхідність визначення межі життєвого циклу виробництва, розміри виробництва, виробничої і соціальної інфраструктури; з урахуванням статичності і динаміки розвитку сільськогосподарського підприємства визначити соціально-економічні завдання, поставлену мету; скласти алгоритм вирішення соціально-економічних завдань; визначити наповненість функцій (планування, організація, розпорядництво, мотивація, координація, регулювання, тощо) в розрізі кожного соціально-економічного завдання; визначити завдання по ланкам управління з урахуванням раціональної централізації і децентралізації виконання функцій; встановлення меж щодо розподілу обов'язків і відповідальності в структурі управління, набути знань з теорії лідерства; визначення системи горизонтальних та вертикальних комунікативних зв'язків між суб'єктами управління в розрізі управлінських функцій [21, с. 57].

Серед заходів які б, дійсно, сприяли подоланню кризи в аграрній галузі, професор М.Й. Малік вважає першочерговим реструктуризувати сільськогосподарські підприємства, докорінно змінити в них економічні відносини з урахуванням нових майнових і земельних відносин. Разом з цим необхідно забезпечити взаємоузгодженість між приватною власністю і колективними формами організації праці.

Процес реструктуризації являє собою підвищення ефективності функціонування підприємства через зміни в організаційній структурі, структурі управління, вдосконалення економічного механізму господарювання підрозділів, організації праці в них, тобто забезпечити заміну усталеної стратегії розвитку підприємства на спрямування функціонування підприємств і

підрозділів на ринкових засадах. М.Й. Маліком розроблені напрями і зміст реструктуризації, що показані на рис.1.2 [49,с.5].

Отже, складовими процесу реструктуризації є вирішення організаційно-економічних питань, зокрема, обґрунтування оптимальних розмірів підрозділів, визначення напрямків їх діяльності (визначення оптимальної спеціалізації, поєднання галузей), налагоджування процесу відтворення, вдосконалення системи взаємозв'язків між ними.

Форми і кількість первинних підрозділів, чисельність зайнятих у них залежать, від особливостей виробничих умов конкретного господарства, а більшість з них має характерну організаційну структуру. За О.В.Шкільовим, О.І.Здоровцовим і іншими вченими вона має наступний вид (див.рис.1.3) [134,с.36].

Виходячи з наведеної схеми досить легко визначити потрібні в певних умовах структурні одиниці. Наприклад, при розвитку рослинницької галузі - це колективи (ланки, бригади, цехи) буряківників, картоплярів та ін.; тваринницької - колективи молочних ферм, відгодівельні цехи, ланки тощо. Існує декілька методичних прийомів визначення розмірів підрозділів підприємства, зокрема здійснення розрахунку чисельності працюючих виходячи з розміру посівної площі і кількості поголів'я тварин. Розміри первинних підрозділів також доцільно визначати з урахуванням навантаження посівної площі в гектарах чи поголів'я тварин на одного працівника. Так, для підприємства овочевого напрямку навантаженість площі овочевих культур на одного працівника складає від 3 до 5 га; в молочному скотарстві оптимальне навантаження на доярку дорівнює від 20 до 50 корів (в залежності від технології); навантаженість на одного механізатора складає від 60 до 80 га ріллі [114,с.39].

Основні напрями і зміст реорганізації сільськогосподарських підприємств *

Рис.1. 2 Схема напрямів і змісту реструктуризації підприємств

Чисельність трудового колективу визначають і за статистичними групуваннями. Таким чином, процес визначення розміру структурного підрозділу являє собою пошук оптимального співвідношення продуктивних сил з обсягами виробництва. Вченими-аграріями опрацьовані основні

Рис.1.3 Схеми організаційної структури трудового колективу сільськогосподарського підприємства

правила стосовно визначення розмірів внутрішньогосподарських підрозділів:

- бажано, щоб усі члени трудового колективу мали належну професійну майстерність;

- чисельність підрозділу повинна забезпечувати сприятливі умови для здійснення взаємного контролю та взаємодовіри;

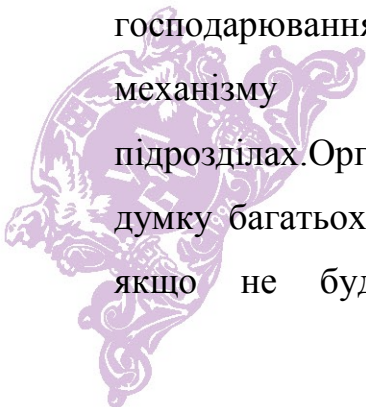
- колектив підрозділу повинен забезпечувати високу самостійність під час виконання своєї виробничої програми (до 70-80 % загального обсягу робіт виконує сам, а решту - наймані (сезонні) працівники);

- повинна забезпечуватись повна завантаженість роботою кожного члена трудового колективу, наявної техніки і, нарешті, висока продуктивність праці [114, с.40].

Отже, стає можливим формування таких організаційно-виробничих відносин на селі, які б поєднували як особисту так і колективну зацікавленість.

На сучасному етапі опрацьовується науковий підхід щодо організації праці селян з урахуванням зацікавленості кожної людини у результатах виробництва. Вагомий внесок стосовно у вирішення цієї проблеми, зроблено професором В.Н.Нелепом. Ним визначені основні принципи реформування організаційних форм господарювання і внутрігосподарських економічних відносин в післяприватизаційний період. Серед них досить актуальним є створення невеликих, раціональних за чисельністю працівників первинних підрозділів. Досвід роботи, за результатами дослідженнями вчених, раніше досить прогресивних методів господарювання колективного підряду, оренди свідчить, що 8-12 чоловік зможуть досить плідно працювати і, на відміну від усталеної чисельності працівників бригад і ферм, сприятимуть забезпеченню ефективної концентрації виробництва, самостійності в забезпеченні розширеного відтворення тощо.

Досить вагомою перепоною у здійсненні процесів реформування сільськогосподарських підприємств, функціонуванні нових форм господарювання є недосконалість, а в більшості випадків відсутність ринкового механізму взаємовідносин саме у внутрішньогосподарських підрозділах. Організаційні процеси не відповідають вимогам сьогодення. На думку багатьох вчених, стан аграрної економіки і надалі погіршуватиметься, якщо не буде сформоване підприємницьке середовище. На думку

В.Я.Амбросова та Т.Г.Маренича основними напрямками набуття колективними формами підприємницьких рис є:

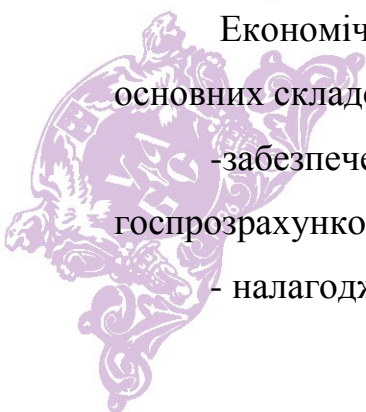
- зміни економічного і юридичного статусу відповідно до нових відносин власності;
- створення організаційної структури з урахуванням економічної самостійності та самоврядування, виходячи з інтересів власників;
- підпорядкування техніко-технологічного вдосконалення підприємницької діяльності, самоокупності та самофінансування [3, с.15-16].

Взаємовідносини між колективами власників підрозділів у складі сільськогосподарських підприємств повинні здійснюватись на договірних засадах, тобто повинні відповідати вимогам ринку. З цього приводу досить слушною є думка Л.В.Романової, яка стверджує, що в умовах перехідної економіки для сільського господарства України важливе значення набуває внутрішньогосподарське середовище, оскільки для набуття колективними формами підприємницьких рис необхідно поставити кожний підрозділ в умови, ідентичні індивідуальному підприємцю [86, с.119-120]. Тому потрібно, перш за все, сформуванню належного внутрішньогосподарського середовища з відповідною інфраструктурою, економічним механізмом взаємовідносин, цінами, розмірами кредитів тощо.

Кожний колектив (підрозділ) повинен мати статус самостійної госпрозрахункової одиниці, а це можливо за умов заміни командно-адміністративних методів господарювання на економічні, які сприятимуть формуванню почуття господаря, створенню для кожного працівника реальних можливостей активного впливу на організацію виробництва і праці, управління, розподілу і використанню результатів праці.

Економічний механізм господарювання передбачає наявність таких основних складових:

- забезпечення господарського і внутрігосподарського госпрозрахункового механізму;
- налагоджений ціновий механізм;

- система економічного стимулювання виробництва, матеріальне стимулювання колективу і окремих працівників;
- система економічних нормативів;
- система оцінки діяльності суб'єктів виробничого процесу;
- економічний механізм взаємовідносин між суб'єктами господарювання щодо застосування ними економічних методів.

Доречним буде зауваження, що різноманітність форм господарювання, форм організації виробництва обумовлює специфічність елементів економічного механізму, принципів економічної самостійності.

Серед економічних складових, які спричиняють гальмування вдосконалення економічних відносин є відсутність належного цінового механізму. Принциповим є зауваження професора В.Я. Месель-Веселяка стосовно встановлення державою цін, які зовсім не забезпечують паритетного розвитку галузей економіки. Тому сільське господарство перебуває в найгіршому стані в порівнянні з, наприклад, промисловістю.

Стосовно внутрігалузевих умов, то тваринницька галузь є в більшій мірі занепадаючою, ніж рослинницька. В даній ситуації найбільш доцільними було б впровадження повного господарського розрахунку, але за існуючого цінового механізму це зробити неможливо. Так, при створенні самостійних підрозділів за галузевим принципом в гірших умовах опиняться тваринники, адже вони мусять купувати корми за державними закупівельними цінами, що не відповідають їх вартості [90, с.357]. Вищевикладене зумовлює впровадження внутрішньогосподарських розрахункових цін, що забезпечить однакові економічні умови господарювання галузевих підрозділів.

Більшість сільськогосподарських підприємств використовують у внутрішньогосподарському механізмі такі ціни, які забезпечують підрозділам право самостійно розпоряджатися новоствореною вартістю. Такий механізм був запропонований вченими Інституту аграрної економіки [48, с.95]. Основною особливістю якого є врахування у госпрозрахункових цінах на продукцію і послуги не тільки собівартості продукції, але й планового чистого доходу.

Отже, модель внутрішньогосподарської ціни має вигляд:

$$Ц = (c + v + O_v + O_g) \times K_d, \text{ де:}$$

Ц - внутрішньогосподарська ціна продукції чи послуг;

c - матеріальні витрати;

v - витрати на оплату праці з усіма нарахуваннями (доплати, премії);

O_v - витрати на організацію виробництва і управління галуззю;

O_g - те ж в цілому по господарству;

K_d - коефіцієнт доходності (K_d = ЧД : Сб),

де ЧД - чистий доход,

Сб- собівартість.

Застосування коефіцієнту доходності, за дослідженнями вчених буде сприяти підвищенню продуктивності праці в усіх внутрішньогосподарських структурних підрозділах, по видам продукції і наданих послугах.

Для відображення специфіки і особливостей діяльності господарства в цілому і господарських структур, зокрема, застосовують показники економічної ефективності виробництва, найчастіше рентабельність виробництва. Найбільш широко застосовуваними для кількісного виміру рентабельності в аграрних підприємствах є використання трьох традиційних показників: рівня рентабельності, норми прибутку і приведеної до земельної площі маси прибутку [4, с.451-453].

Отже, рівень рентабельності визначається:

$$P = (\Pi \times 100) : B_v, \text{ де:}$$

Π - прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг);

B_v - витрати виробництва на реалізацію продукції.

Якщо даний показник відображає стан споживання тільки виробничих ресурсів, то показник норми прибутку дає можливість з'ясувати, які ж умови забезпечили певні темпи зростання обсягу виробництва через ефективність використання основних і оборотних фондів. Показник норми прибутку визначається таким чином:

$$N_{\Pi} = (\Pi \times 100) : (\Phi_{осн} + \Phi_{об}), \text{ де:}$$

Нп - норма прибутку;

П - прибуток від реалізації продукції;

Фосн, Фоб – відповідно середньорічна вартість основних та оборотних фондів.

Більш повну характеристику економічності окремих видів виробленої продукції визначають відношенням валового прибутку до площі сільськогосподарських угідь.

Для успішного здійснення реформування аграрної сфери окрім застосування вищенаведених методологічних підходів, які сприятимуть побудові дієздатного механізму функціонування всіх без винятку виробничих структур, необхідно також враховувати соціальний аспект в нинішніх організаційних перетвореннях. Створювані організаційні форми повинні забезпечити, насамперед, максимальне використання людського фактору на принципах саморегулювання, самоствердження, підприємливості, самовдосконалення із застосуванням соціально-психологічних факторів впливу. На жаль, в переважній більшості господарств при створенні чи реформуванні тієї чи іншої господарської структури цей фактор майже не враховується, не вивчається рівень розвитку колективів, їх потреби. І це тоді, коли врахування ціннісних орієнтирів особистості, інтелектуального потенціалу, інтересів і мотивів діяльності є неперевершеним потенціалом щодо сприйняття, зацікавленості працівників в нових перетвореннях, покращення їх відношення до праці. Більш детальне пояснення і обґрунтування даної точки зору викладено далі (див. підр. 1.3).

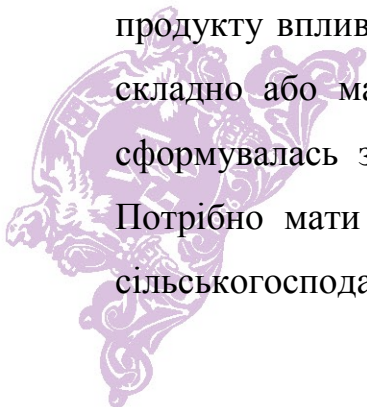
1.3. Соціально-психологічні фактори розвитку сільськогосподарського виробництва

Одним з найважливіших факторів успішного реформування агропромислового комплексу і створення умов розвитку виробництва на селі має бути вивчення особистісних властивостей сільськогосподарських працівників, їх матеріальних, соціальних і духовних потреб, формування економічного механізму їх реалізації.

Особливістю виробленого сільськогосподарського продукту є те, що значну частину його виробник споживає, тобто результат праці споживається ним самим, в його уявленні це джерело власного добробуту. Останній, на нашу думку, і визначає рівень господарювання трударя. Отже, дана особливість сільськогосподарської праці є визначальною, наприклад, у розвитку почуття господаря.

Проте нині почуття господаря, до якого прагнуть селяни, проведені реформи майже не забезпечили, на нашу думку, через недостатнє розуміння його як об'єктивної, відмінної властивості психології селянина.

З'ясуємо, які ж специфічні особливості сільськогосподарської праці обумовлюють цю відмінність. Відомо, що час виробництва продукту в сільському господарстві не збігається з часом роботи над його одержанням, а селянинові необхідно виконати дуже багато ідучих в певній послідовності розосереджених у просторі робіт. І щоб мати добрий результат від своєї роботи, він повинен виконувати кожну роботу зважено, сумлінно, відповідально. А це вже і є складові властивості відчувати себе господарем. Відомо, що окрім праці людської на формування сільськогосподарського продукту впливають і сили природи. В кожному конкретному випадку досить складно або майже не можливо визначити точно, яка ж частина продукту сформувалась за рахунок праці селянина, а яка - за рахунок сил природи. Потрібно мати справжні господарські риси і право на їх реалізацію, щоб сільськогосподарський працівник виконував певну роботу з максимальною

якістю, активізуючи при цьому природні сили, що забезпечить більш ефективне виробництво продукту.

Потреба у відчутті господаря зумовлено ще й тим, що предметами праці в сільському господарстві є живі об'єкти: ґрунт, рослини, тварини. І використання їх в якості складових виробничого процесу у селянина розвиваються почуття відповідальності, неспокою, піклування про них.

На наш погляд, тільки в умовах свободи в користуванні землею, вільної праці на землі, свободи в розпорядженні виробленою продукцією можливі збереження і реалізація цих суто селянських якостей. Аграрій повинен сам вирішувати, що вирощувати на землі, яких тварин доцільніше розводити, які вкладання робити, на яких засадах організовувати виробництво тощо. Свобода повинна бути і при розподілі виробленої продукції. Він сам має вирішувати, яку частину використати на свої власні потреби, продати, обміняти, тобто селянин повинен бути повноправним господарем.

До цього часу, на жаль, сільськогосподарський працівник так і не реалізував себе повністю в якості повноправного господаря і тільки в разі конструктивних заходів щодо поліпшення ситуації на селі це стане здійсненним.

З самого початку людської історії сільськогосподарська праця - діяльність переважно сумісна. Через працю, взагалі, визначаються певні форми соціальної організації, за допомогою яких і буде досягнутий необхідний рівень погодженості між груповими та індивідуальними діями.

Найважливішими характеристиками культури народу, нації, людської спільноти є, насамперед, рівень технічної забезпеченості праці, її продуктивність, організованість, доцільність, раціональність. Не менш важливе значення мають і трудові навички, працелюбність, місце, яке займає праця в системі цінностей суспільства і в якому вона виконує якісно певні соціальні функції. Чи то виробництво засобів до життя, чи то забезпечення матеріальних передумов для різних форм діяльності. І, безперечно, головним щодо формування мотивації основних форм поведінки людини є те, що праця - це

засіб соціалізації особистості.

Отже, поряд з факторами, що безпосередньо впливають на трудову діяльність в сільському господарстві, зокрема, організація праці, біологічність виробництва, розосередженість аграрної праці у просторі тощо є і інші фактори, які опосередковано, але ж не менш активно впливають на процеси виробництва в цій сфері,- це соціально-психологічні. Соціальна і психологічна структура трудового колективу, його мікроклімат, індивідуальне ставлення до роботи, розуміння значення праці, прагнення досягти поставленої мети, воля, бажання, навіть особистий настрій і світогляд є неперевершеними при правильному їх використанні, спонукальними чинниками до плідної, результативної праці [29, с.106].

Якщо посилити активізацію вищенаведених важелів, тобто поліпшити соціально-психологічні якості функціонуючих підрозділів, сформувавши нову психологію господарської діяльності, вирішити проблему сумісництва людей у колективі, поліпшити соціально-психологічний мікроклімат, організувати систему впливу з урахуванням особливостей колективу, то безперечно ефективність в реалізації потенціалу в кожного з працівників буде забезпечена. Потрібно створити належні соціально-психологічні умови, при наявності яких працівники, з одного боку, були б зацікавлені, а з іншого - мали б можливість працювати з повною самовіддачею і найбільшим ефектом. Вирішенню даних проблем сприятиме визначення думки сільськогосподарських працівників з цих питань, шляхом анкетних опитувань (анкети розміщено в додатку Б).

Таким чином, основними засобами досягнення соціальних цілей суспільства є акцентування уваги на використанні соціально-психологічних факторів в якості стимулів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва поряд з вдосконаленням господарського механізму, ефективного розвитку економіки.

Незважаючи на існуючі проблеми, сьогодення відзначається все ж таки підвищенням рівня освіченості працівників, інформаційної забезпеченості, культури. Більшість їх прагне до економічної самостійності і незалежності.

Однак проблема щодо посилення застосування соціально-психологічних факторів є досить складною. Це й не дивно. Доречно згадати, що тривалий час людському фактору у виробництві відводилась незначна роль, хіба що безвідмовного виконувача виробничих програм. Деякі представники таких суспільних наук як соціологія і політекономія доводячі неможливість застосування повною мірою вищезгадуваних факторів при командно-адміністративній системі, стверджували, що механізм соціально-психологічної регуляції нібито починає діяти там, де кінчається сфера адміністративного регулювання. Всупереч цьому зауважимо, що сама адміністративна функція - це продукт соціально-психологічної реальності.

Якщо звернутися до класичної теорії Макса Вебера, системи Ф. Тейлора, ми побачимо, що деякий час психологічний фактор діяльності ігнорувався. Ф. Тейлор та його послідовники сприймали робітника тільки як автоматичного виконавця трудових прийомів, особливості виконання яких були відображені в певних інструкціях. Так, М. Вебер вважав, що точність, однозначність субординацій, цілісність та інші якості “ідеальних” типів відносин можна забезпечити за рахунок впровадження і неухильного додержання розроблених, організаційних регламентів, інструкцій, правил, стандартів [11]. І лише після експериментів, які були проведені американським соціологом Є. Мейо, був зроблений висновок, що найбільш впливовими факторами ефективної роботи є не матеріально-речові, а людські, психологічні. Ця точка зору відображена і в теорії “Управління через співучасть” Д. Макгрегора (стимулювання праці через саму працю).

Рідкісний прорив в сутність людського сприйняття дійсності “чудовий соціальний експеримент” на початку ХІХ ст. був проведений Робертом Оуеном, який приділив значну увагу проблемам досягнення цілей організації за допомогою інших людей. Він надав робітникам належне житло, значно поліпшив умови праці, розробив системи відкритої і справедливої оцінки внеску робітників з застосуванням допоміжних виплат за добре виконану роботу. Цим самим він довів неперевершену роль соціально-психологічних

перетворень для досягнення належного економічного результату [58, с.63].

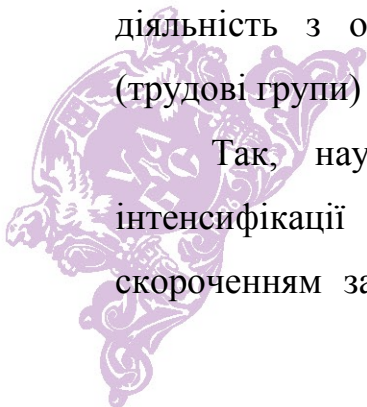
Існує декілька факторів соціально - психологічного впливу на робітника є декілька. В результаті вивчення і узагальнення літературних джерел [24, 29, 42, 60, 99, 112] ми згрупували їх таким чином: морально-виховні, соціальні і психологічні. Так, морально-виховні фактори впливу сприяють підвищенню рівня осмислення робітником свого відношення до праці, орієнтують свідомість на підвищення трудової активності.

Завдяки виховній діяльності в трудовому колективі, моральній оцінці трудової діяльності робітника можна досягти високого морального стану колективу. Наприклад, не треба цуратися спілкування з ветеранами виробництва, з людьми, які творили історію підприємства. Їх досвід - це неоціненний скарб, який потрібно переймати і враховувати в сучасному виробництві.

Не потрібно уникати основних ціннісних орієнтирів праці: морального і матеріального відзначення її результатів. Так, моральне стимулювання хорошої роботи є найважливішим інструментом активізації трудової діяльності. Отже, керівникам підприємств, підрозділів потрібно здійснювати своєчасне, наочне, професійне відзначення високих результатів як колективу так і окремих працівників.

Стосовно соціальних факторів впливу на ефективність виробництва в сільському господарстві, то саме вони безпосередньо забезпечують реалізацію трудових можливостей, творчого потенціалу працівників. Отже, визначимося з складовими соціальних факторів впливу. Перш за все, це: діяльність щодо наукової організації робочих місць, підвищення рівня професіоналізму працівників, раціоналізаторство, забезпечення належних умов праці і життя, діяльність з об'єднання працівників у необхідні виробництву підрозділи (трудові групи) тощо.

Так, наукова організація праці прямо пов'язана з підвищенням інтенсифікації використання робочого часу, раціоналізації трудових дій, скороченням затрат праці, що і забезпечує високий рівень продуктивності

праці, поліпшення якості виконуваної роботи. Належно організованими повинні бути робочі місця, з забезпеченням їх необхідними засобами праці.

Переконливим є досвід російських вчених щодо визначення пріоритетів соціальних потреб визначення послідовності робіт стосовно організації обслуговування селян [22, с.31]. Зауважимо, що останні характерні і для українського села:

- усунення ізольованості сільських поселень за рахунок розвитку мережі доріг, комунікацій зв'язку, транспортного сполучення;
- забезпечення швидкої медичної допомоги на місцях, розвиток мережі медичних закладів за місцем проживання з можливістю тимчасового перебування хворого в стаціонарі;
- створення умов для учбово-виховної роботи, набуття професії, забезпечення перевозки дітей до школи спеціалізованим транспортом;
- активізація комунально-побутового обслуговування;
- можливість придбання кожного дня товарів першої необхідності і періодичного придбання товарів широко вжитку;
- створення умов для спілкування, проведення оздоровчих міроприємств.

Крім викладених загальних для сільського населення потреб необхідно диференціювати їх з урахуванням способу життя і демографічної структури різних верств населення (фермерам і їх сім'ям, жителям приміських чи сіл, що знаходяться на периферії і т.д. Оскільки сільська місцевість не однорідна, тому підходи стосовно вирішення питання обслуговування сільського населення приміських районів повинні дещо відрізнятись від обслуговування периферійних районів.

Психологічні фактори впливу передбачають активізацію психологічних можливостей особистості, колективу з метою більш інтенсивного їх використання для підвищення продуктивності праці, якості праці. На нашу думку, вдалий психологічний вплив на трудовий колектив і особистість дає можливість більш раціонально використати ті чи інші продуктивні сили в

певних умовах праці і життя. В результаті аналізу літературних джерел [5, 34, 38, 85], фактори психологічного впливу нами згруповано таким чином:

1. регулювання психофізіологічних умов праці,
2. визначення психологічних властивостей особистості,
3. визначення стану мікроклімату в колективі.

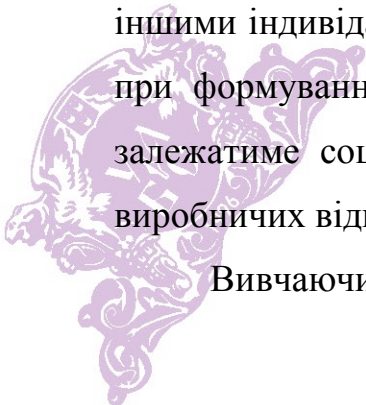
Досить вагомою проблемою, яка потребує вирішення є надання таких умов праці і життя працівникам, де б вони змогли оптимально застосовувати як психічні, так і фізіологічні якості, щоб виконати ту чи іншу роботу. При цьому потрібно враховувати обов'язково науково-організаційні норми облаштування робочих місць.

Облік психічних властивостей працівника потрібен тому, що кожна людина-працівник - це особистість, якій належать яскраві індивідуальні якості: свій темперамент, характер, ціннісні орієнтири, стан самооцінки та ін. Дані характеристики особистості визначатимуть міжособистісні відносини. При формуванні того чи іншого підрозділу: ланки, бригади потрібно обов'язково враховувати індивідуальні якості людини. Наприклад, однакові за темпераментом люди найчастіше дуже погано співпрацюють.

До психологічних властивостей особистості відносять також і сприйняття людиною себе шляхом самооцінки. Розроблено велику кількість науково-обґрунтованих тестів, за допомогою яких визначається цей показник. В трудовому колективі потрібно прагнути довести стан самооцінки до реального. Наприклад, якщо вчасно підбадьорити працівника з заниженим рівнем самооцінки, в ньому пробудеться впевненість, ініціативність, потреба до творчості, які так необхідні для підвищення продуктивності праці та її якості.

Міжособистісні відносини являють собою відносини особистості з іншими індивідами колективу. Врахування цього фактору обов'язково потрібне при формуванні невеликих за розміром підрозділів. Від цього, насамперед, залежатиме соціально-психологічне середовище, яке буде впливати на стан виробничих відносин.

Вивчаючи трудову діяльність як соціальний процес необхідно звернути

увагу на закономірності поведінки і діяльності людей, обумовлених їх включенням в соціальні групи. Соціальні параметри виробництва характеризують вплив на працівника, який зумовлений виробничим процесом, виробничими відносинами. Трудовий колектив як осередок суспільства виконує поряд з виробничою і соціальну функцію.

Для соціально-психологічних досліджень недостатньо просто констатувати багаточисельність людей, якісний склад працівників. Тому передумовою соціально-психологічних досліджень має бути вияв закономірностей поведінки і діяльності людей, які працюють в колективі. Таким чином, при обслідуванні трудових колективів різних форм господарювання аналізу повинні підлягати специфіка дії колективу (певних виробничих відносин) на особистість в певних економічних умовах з одного боку, і вплив здійснюваних перетворень в сільському господарстві на особистість- з іншого.

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що від того, на якому ґрунті розвивається той чи інший колектив підрозділу певної господарської структури, яке в ньому соціально-психологічне середовище залежатиме подальше функціонування підприємства, його ефективність.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК РІЗНИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1. Соціально-економічні умови становлення і розвитку форм господарювання на селі

Реорганізація форм власності і господарювання в сільському господарстві України - досить важливий крок в подоланні кризи і в стабілізації розвитку агропромислового комплексу.

Станом на початок 1998 р. на базі колгоспів створено 7,3 тис. колективних сільськогосподарських підприємств, 1,2 тис. спілок селян, 600 акціонерних товариств, 100 кооперативів, 300 колгоспів з пайовими відносинами, 800 інших формувань. Проведено приватизацію майна в 1,9 тис. Радгоспів, або у 88% їх кількості, що підлягала приватизації.

На згаданий період в Україні налічувалось близько 39 тис. селянських (фермерських) господарств, Загалом вони господарюють на дещо більше 2% сільськогосподарських угідь країни. Відбулися істотні зміни в розвитку особистих підсобних господарств населення. Частка використовуваних ними земельних угідь зросла з 6,7% у 1990 р. до майже 16 % у 1997 р. [65, с. 7].

В преамбулі до Указу Президента України "Про основні напрями розвитку агропромислового комплексу України з метою прискорення аграрної реформи та виведення агропромислового комплексу з кризи" від 29 травня 1998р. констатується, що поки що не відмічається покращання в економічній і соціальній сферах агропромислового комплексу в процесі реформування. Так, обсяг виробництва валової продукції зменшився на 0,8%, харчової і переробної промисловості - на 14,6%, погіршився стан сільськогосподарських підприємств, знизилась їх платоспроможність. Збитки сільськогосподарських підприємств у 1997р. зросли до 3,3 млрд. грн., або в 2,4 рази порівняно з попереднім роком. 87% підприємств галузі є збитковими, рівень рентабельності знизився до - 24,5%.

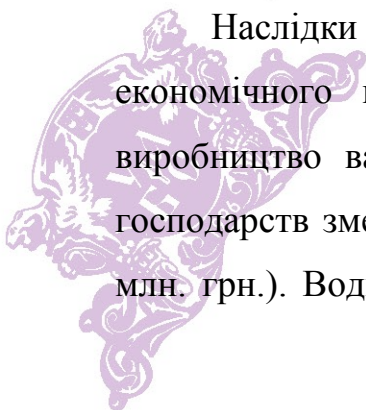
Одним з основних напрямків щодо поліпшення ситуації в

агропромислового комплексу України було визначено проведення саме реструктуризації сільськогосподарських підприємств, що спрямовуватиме розвиток ринкових форм господарювання на подальше формування справжнього власника, перебудову виробничих відносин і т.ін.

Заслужують на увагу дослідження О.М.Онищенка, В.М.Трегобчука та В.В.Юрчишина щодо виявлення причин такого спаду виробництва саме в процесі реорганізації сільськогосподарських підприємств. “Нерідко спад виробництва аграрної продукції в Україні, стверджують вони, противники аграрних перетворень пов'язують саме з реорганізацією усталених форм господарювання, що склалися за роки будівництва соціалізму, а також колективні сільськогосподарські підприємства, які виникли уже в період переходу до ринкових відносин на базі колгоспів, у притаманній ринковій економіці підприємницької структури. Однак цей процес тільки не розпочався, реорганізовано перші сотні господарств з більш як 10 тис. їх. Нажаль, падіння показників господарювання в реорганізованих господарствах поки що не зупиняється, але його темпи значно нижчі, ніж у не реорганізованих у підприємницької структури. Аналіз впливу реструктуризації відносин власності і форм господарювання на селі на динаміку сільськогосподарського виробництва дає змогу дійти висновку, що ці процеси не мали скільки-небудь істотного негативного впливу на виникнення і поглиблення кризи в національному АПК. Причину цього вони вбачають дещо в іншому” [65,с.7-8].

Ми поділяємо думку вчених, що головною причиною глибокої та затяжної економічної кризи в аграрній сфері є здійснення не завжди достатньо обґрунтованих заходів для перебудови економічної системи та механізмів її реалізації, низький організаційний рівень втілення цих заходів у життя.

Наслідки недосконалої аграрної політики, невідпрацьованого економічного механізму господарювання досить відчутні. Так, у 1997р. виробництво валової продукції сільського господарства по всіх категоріях господарств зменшилося (порівняно з 1990 р.) на 42,2% (від 48,6 млн. до 28,1 млн. грн.). Водночас споживання продовольства в розрахунку на пересічного

громадянина України знизилося: м'яса - до 30%, молока - до 46, яєць - до 37, овочів-до 30% і фруктів - до 19% від фізіологічної норми харчування. В країні продовжується скорочення виробничого потенціалу агропромислового комплексу. Так, частка капітальних вкладень, що є основним джерелом відтворення основних засобів виробництва в агропромисловому комплексі значно зменшилась (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Частка капітальних вкладень в АПК України

Галузі АПК	Роки				
	1990	1991	1995	1996	1997
Капітальні вкладення в народне господарство	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в т. ч.: АПК	34,0	39,3	23,5	21,1	19,4
сільське господарство	21,3	22,6	8,1	7,8	7,0
переробні промисловості	5,5	5,6	5,7	6,7	6,6
соціальна сфера села	6,5	8,9	8,6	6,2	5,5

За даними Держкомстату України, відрахування від прибутку підприємств суспільного сектору на виробничий розвиток скоротилось на 9,5% у 1997 р. в порівнянні з 1996 р. (з 177,7 млн. грн. до 125,7 млн. грн).

Обмаль коштів спричинило зниження технічної озброєності господарств. Згідно з даними обласного управління агропромислового комплексу за період 1994-1996 рр. було придбано 387, а списано 3330 тракторів. З техніки, яка є в наявності списанню підлягає більше ніж 32 % тракторів, 31 % зернозбиральних комбайнів, 44 % комбайнів іншого призначення. Підраховано, що тільки для ремонту тракторів, ґрунтообробної і посівної техніки потрібно біля 14,6 млн. грн. Ремонтно-обслуговуючі підрозділи майже не працюють. Відмічається зменшення парку техніки, частка зношеності якої досить значна. Дана тенденція спостерігається в усіх регіонах країни. Дана тенденція спостерігається і в цілому по Україні. (див.табл.2.2).

Таблиця 2.2 - Парк тракторів і зернозбиральних комбайнів в Україні (в динаміці, тис. од.)

Роки	Трактори	Зернозбиральні комбайни
1990	453	106
1991	455	103
1995	411	88
1996	380	81
1997	349	75
1997 до 1990 р., %	77,0	71,0

Техніка, середня тривалість експлуатації якої сягає понад 8-10 років, часто виходить з ладу і підлягає ремонту, що спричиняє несвоєчасність збору урожаю а також втрати продукції. Вихід з ситуації багатьма вченими вбачається через створення сучасних машино-технологічних станцій (МТС). В Сумській області є потенціал для вдосконалення нової організаційно-економічної структури типу машино-технологічних станцій, шляхом реорганізації ВАТ “Агротехсервіс”, яке має біля 600 одиниць техніки 80-ти найменувань. На базі наявної техніки створено: 19 загонів з обробітку ґрунту, 5 загонів з заготівлі оранки, 4 - з заготівлі кормів, 15 - зернозбиральних. Перелік та обсяги основних робіт, виконаних МТС - підприємствами “Сумиагротехсервіс” представлено в табл. 2.3.

Отже, як бачимо значно збільшились обсяги робіт, виконаних МТС; кількість господарств, яким надавалась допомога у 1997р. Збільшилась на 57 одиниць порівняно з 1994р. Поповнення тракторного парку МТС відбувалось за рахунок техніки, яка не використовувалась в господарствах через несправність чи неуккомплектованість (пошкоджена техніка була оцінена експертною комісією і передана районним підприємствам “Агротехсервіс” для відновлення). За осінньо-зимовий період 1997 р. було відновлено 127 тракторів.

Таблиця 2.3 - Обсяги робіт МТС ВАТ “Сумиагротехсервіс”

Операції сільськогосподарських робіт	Обсяги робіт по роках				
	1994	1995	1996	1997	1997р. до 1994р., %
Боронування, га	3612	5049	3699	5270	145,9
Культивація, га	9895	14879	17798	15074	152,3
Оранка, га	8977	10520	14127	10735	119,6
Сівба, га	1768	2018	2903	3676	207,9
Погрузка органічних добрив, т	210127	150912	102636	15043	7,2
Заготівля кормів, т	37280	76578	65169	102228	274,2
Збирання зернобобових культур, га	2632	10821	15588	21546	818,6
Кількість господарств, яким була надана допомога, одиниць	174	188	181	231	132,8

Таким чином, досвід роботи МТС дає підстави стверджувати про доцільність створення в районах по декілька загонів МТС для обслуговування як господарюючих суб'єктів суспільного сектору так і господарств індивідуального сектору.

Досить складним є фінансовий стан сільськогосподарських підприємств. Наприклад, в Сумській області середній розмір заборгованості на 100 га сільськогосподарських угідь по господарствам складає 18,7 тис. грн. Питома вага заборгованості перед бюджетом в загальній сумі боргу в середньому по області дорівнює 32,8%. Сплачування нарахованих коштів в бюджет не перевищує 51,9%. Аналіз боргів свідчить, що вони не сплачені ще з лютого-квітня 1995 р. (заборгованість перед юридичними і фізичними особами щодо оплати договорів, заборгованість у пенсійний фонд, заборгованість по оплаті праці).

Критична оцінка середньостатистичного сільськогосподарського підприємства свідчить, що виробництво в них здійснюється не за ринковими критеріями, тобто виробляти те, що можна продати з прибутком з урахуванням платоспроможного попиту.

По Україні у 1997 р. витрати на обробіток ґрунту у землеробстві дорівнювали 5 млрд. грн., а весь урожай, проданий за закупками і бартером не перевищував 3 млрд. грн. Витрати у тваринництві сягали 4 млрд. грн., а надійшло від реалізації продукції тільки 2 млрд. грн. В цілому у 1997 р. витрати сільського господарства становили 18 млрд.[9, с. 55].

Низький рівень технологічної культури, збільшення матеріалоємності і енергоємності виробництва призвели до неконкурентоспроможності продукції.

Особливо руйнівної сили в процесі становлення нових форм господарювання завдав диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Саме це, на думку О.М.Онищенка і В.В.Юрчишина, сприяло пограбуванню сільськогосподарських підприємств.

Держава практично впродовж усіх років незалежності не регулювала ціни на продукцію села і вони (ціни) зростали темпами, які набагато випереджали темпи інфляції української грошової одиниці. Ціни на сільськогосподарську продукцію визначала стабільними на період заготівель, а розплачувалася за заготовлену продукцію не своєчасно, через півроку-рік після здійснення купівлі-продажу [63, с.8].

С.І.Дем'яненко стверджує, що деякі західні економісти схиляються до думки, що досягти паритету цін досить складно, і взагалі сама його доцільність викликає сумнівів. Вони є прихильниками двох інших концепцій вирівнювання можливостей виробництва в сільському господарстві: паритету доходу і паритету віддачі ресурсів, які є найбільш популярними в аграрній політиці.

Концепція паритету доходу передбачає, що в сільському господарстві чистий прибуток і прибутковість (питома вага прибутку в ціні на сільськогосподарську продукцію) мають бути такими ж, як і в інших галузях економіки. Концепція паритету віддачі ресурсів полягає в тому, що сільське господарство повинно забезпечити таку ж ефективність використання ресурсів, як і несільськогосподарські галузі економіки, тобто рівень ресурсовіддачі виробництва і оптимізація його обсягів, при яких би досяглося оптимальне (з точки зору розподілу ресурсів між різними галузями народного господарства)

залучення ресурсів у виробництво [23,с.24-25].

На нашу думку, це досить неординарний підхід до проблеми ціноутворення в агропромисловому комплексі. Але ж він в деякій мірі забезпечує рівноправність функціонування сільськогосподарської галузі поряд з іншими сферами виробництва (чого немає в Україні).

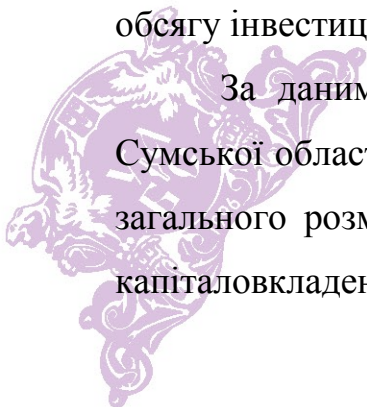
Процес реформування і реструктуризації сільськогосподарських підприємств гальмує технологічний спад, поглиблення фінансової кризи через відсутність належного інвестування. Реальна віддача від приватизації може бути одержана тільки тоді, коли одночасно із здійсненням паювання вдало обирається нова господарська структура, знаходяться надійні інвестори [46, с.68].

Відомо, що інтенсивність інвестиційного процесу - головна умова розвитку всієї економіки України в цілому і агропромислового комплексу зокрема. Насамперед, інвестиції потрібні для проведення структурної перебудови аграрного сектору, здійснення ринкових перетворень, нарощування темпів виробництва сільськогосподарської продукції.

В Україні склалася досить складна ситуація, коли вітчизняні інвестори не мають достатньо коштів для стимулювання розвитку виробництва. З цього приводу особливо актуальним, на наш погляд, є питання залучення зарубіжних інвестицій і дешевих (порівняно з вітчизняними) міжнародних кредитів. Загальний обсяг зарубіжних інвестицій в Україні за період з 1992 по 1 січня 1998р. становив 2053,8 млн. дол. США, тоді як потреба національної економіки оцінюється у 40-50 млрд. дол. з щорічним освоєнням 5-6 млрд. Таким чином, потреба задовільняється лише на 10-12%.

Частка сільського господарства дорівнює лише 2,2% від загального обсягу інвестицій(див. табл. 2.4).

За даними обласного управління статистики, у 1996 р. в економіку Сумської області було вкладено 3466,3 тис. дол. США, що становить 0,5 % від загального розміру прямих інвестицій в Україну у 1996 р. Всього зарубіжні капіталовкладення на 1 січня 1997 р. дорівнювали 13,3млн. дол. США.

Таблиця 2.4 - Прямі іноземні інвестиції в галузі економіки України у 1997р.

Галузі економіки	Капітал на кінець року, млн.дол.США	Частка у загальному обсязі інвестицій, %
Всього	2053,8	100,0
Сільське господарство	45,9	2,2
Харчова промисловість	422,1	20,6
Будівництво	90,6	4,4
Транспорт	59,7	2,9
Зовнішня торгівля	28,0	2,4
Внутрішня торгівля	337,6	16,4
Інші галузі	130,2	52,1

Реципієнтами зарубіжних інвестицій стали 14 підприємств області (проти 21 у 1995 р.). Найбільша частина коштів надійшла у формі грошових внесків (60 %) і у вигляді рухомого і нерухомого майна (30 %).

Якщо проаналізувати структуру зарубіжних інвестицій по галузях економіки Сумської області (табл. 2.5), то найбільше інвестицій у 1996 році отримала харчова промисловість (45,6%), сільське господарство (27,3%), внутрішня торгівля (10,6%).

Таблиця 2.5 - Інвестиції в економіку Сумської області по галузях

Галузі	1995 рік		1996 рік	
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
Машинобудування	2827,75	16,7	620,74	4,7
Харчова промисловість	3900,00	23,1	6084,74	4,7
Сільське господарство	7347,50	43,5	3157,50	23,7
Внутрішня торгівля	977,47	5,4	1425,61	10,6
Всього	16884,27	100,0	13328,56	100,0

Високу частку інвестицій в сільському господарстві зумовила аграрна орієнтація економіки області, тоді як по Україні 2,2 % інвестицій (станом на

01.01.1998р.) спрямовано в агропромисловий комплекс.

Отже, з даних наведеної таблиці видно, що розмір інвестицій в сільське господарство мізерний і до того ж спостерігається зниження розміру інвестиційних коштів у 1996 р. в порівнянні з 1995 р. більше ніж у 2 рази.

Низька інвестиційна активність в агропромисловому комплексі гальмує процеси реформування сільськогосподарських підприємств. За відсутності ринку землі, невизначеності щодо юридичного закріплення прав приватної власності селянина на майно і землю (більшість селян не має гарантованих державою документів на право власності) ні вітчизняні, ні зарубіжні інвестори не поспішають співпрацювати з сільськогосподарськими товаровиробниками. Інвестори потребують відшкодування втрат від порушень чи неналежного виконання зобов'язань. А це можливо тільки за умов чіткого визначення власника капіталу, через впровадження дійсно ринкових типів організації сільськогосподарських колективів.

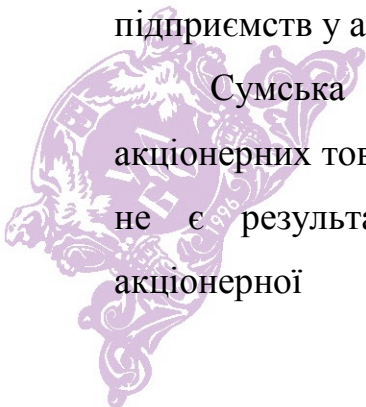
Досить суттєвим в підвищенні ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств з різними формами власності є вирішення питання стосовно монополізації української економіки. Монополісти, з одного боку занижують ціни на сільськогосподарську продукцію, з іншого - підвищують ціни на пальне, добрива, запасні частини тощо. Так, Сумським представництвом державної акціонерної компанії (ДАК) "Хліб України" встановлювались монопольно високі ціни на послуги по зберіганню насіння соняшнику і монопольно низькі ціни на зерно, за що Сумським територіальним відділенням монопольного комітету накладено штраф 6,8 тис. грн. (1997р.).

Першочергового вирішення потребує проблема вдосконалення податкової політики. В даний час сільськогосподарські підприємства сплачують десятки різних податків, серед яких податок на додану вартість, податок з прибутку і інші. Це досить важкий тягар для вітчизняних товаровиробників. Серед заходів щодо зменшення податкового тиску на товаровиробника є прийняття парламентом змін до Закону України "Про податок на додану вартість", згідно з яким оборот з продажу переробними

підприємствами молока і м'яса (живою масою) сільськогосподарським товаровиробникам всіх форм власності і господарювання оподатковується за нульовою ставкою, а сума податку на додану вартість сплачується до бюджету переробними підприємствами за реалізовані молоко та молочну продукцію, м'ясо і м'ясопродукти до січня 1999 р. спрямовується виключно для сплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам. У власному виробництві, за підрахунками вчених, зменшення податків майже на 1/3 дозволяє різко знизити собівартість продукції і зробити її конкурентоспроможною (Закон України "Про фіксований податок"). Отже, окрім створення відповідних умов, які б дозволяли ефективно функціонувати в ринковому середовищі сільськогосподарським товаровиробникам всіх форм власності і господарювання, необхідно сформувати адекватну податкову і кредитну політику, які б базувалися на статусі аграрного сектора і завдяки цьому створювали пріоритетні умови для його розвитку [102, с. 141].

У справі подолання складностей щодо призупинення подальшого спаду сільськогосподарського виробництва величезне значення має створення достатньо повної, надійної нормативно-правової і законодавчої бази. Так, через недосконалість законодавчих актів, які діють в аграрній сфері, а також при неправильному застосуванні їх мають місце порушення при створенні і функціонуванні нових сільськогосподарських формувань. Наприклад, згідно із Законом "Про колективні сільськогосподарські підприємства" колгоспи і радгоспи мали реформуватися у колективні сільськогосподарські підприємства, тобто перетворитися у відповідні ринковим умовам суб'єкти підприємництва. Але реалізація даного Закону в життя не було доведено до кінця. Розпочалися нові експерименти, зокрема реформування колективних сільськогосподарських підприємств у акціонерні товариства [26, с. 249].

Сумська область посідає перше місце серед областей по створенню акціонерних товариств закритого типу в сільському господарстві. Даний процес не є результатом еволюційного розвитку господарств. Запровадження акціонерної форми господарювання пояснюється традиційним

адмініструванням.

Внаслідок безлічі перетворень, які відбулися в останні роки в сільському господарстві, працівники новостворених підприємств у своїй свідомості залишилися, здебільшого колгоспниками. І потрібен буде певний час, щоб подолати існуючий стереотип мислення про неможливість ефективного функціонування інших, крім колективних форм господарювання.

На Всеукраїнській нараді з питань розвитку агропромислового комплексу (10.01.1997р.) було відмічено, що вибір форми господарювання в багатьох випадках залежить від соціально-психологічного клімату в кожному конкретному господарстві. На жаль ця проблема в Україні мало досліджена, а тому досить повільно відбувається психологічна перебудова сприйняття зайнятих в агропромисловому комплексі щодо вимог ринкових перетворень, аграрної реформи.

Відчутною стає демографічна проблема, яка також гальмує процеси реформування і функціонування сільськогосподарських підприємств. Наприклад, у Сумській області у 15 з 18 районів охоплено поселенською і демографічною кризою. Залежно від концентрації у сільській місцевості вмираючих і занепадаючих поселень та величини коефіцієнту депопуляції здійснено ранжування областей, де Сумська область віднесена до вмираючих і занепадаючих поселень, гострої депопуляції. Так, із наявних 1499 всіх сільськогосподарських поселень 810, або 54 % віднесено до занепадаючих і вмираючих, коефіцієнт депопуляції становить - 16 (111, с. 53-55). По Україні - з 28785 всіх сільськогосподарських поселень кількість поселень занепадаючих і вмираючих складає 7986, або 27,7 %.

В країні скорочується природний приріст трудових ресурсів села. Так, на 1000 чоловік сільського населення на початок 1997 р. народилося 11,1 чол., а померло - 19,1 чол. У 1991 р. ці показники становили відповідно 12,6-17,2 чол. Кількість сільського населення зменшилась у 1997 р.ці порівняно з 1991 р. на 375,6 тис. чол. або на 2,2% відповідно зменшилась кількість зайнятого населення - на 1254,7 тис. чол., або на 36%.

Ми вважаємо, що причиною відпливу активного населення є те, що сільське господарство з існуючою соціальною сферою не забезпечило необхідного відтворення трудівника і його сім'ї. Так, відрахування на соціальний розвиток с прибутку, який залишається в розпорядженні підприємств зменшились на 5,4% у 1997 р. порівняно з 1996 р. (з 181,0 млн. грн. до 186,9 млн. грн.). Значно скоротилась забудівля сільських поселень об'єктами соціальної сфери (див. табл. 2.6.).

Отже, значно скоротилось будівництво об'єктів соціальної сфери: на 67,7% зменшилось введення житлових будинків у 1997 р. в порівнянні з 1991р., на 82 % загальноосвітніх навчально-виховних закладів, мізерну кількість побудовано дошкільних закладів, клубів, будинків культури, амбулаторно-поліклінічних закладів.

Таблиця 2.6 - Будівництво об'єктів соціальної сфери в агропромисловому комплексі України

Об'єкти	Роки				
	1991	1995	1996	1997	1997р. до 1996р., %
Введено:					
житлових будинків, млн. кв. м загальної площі	3,4	1,9	1,2	1,1	32,3
загальноосвітніх навчально-виховних закладів, тис. учн. місць	33,6	11,8	7,3	6,0	18,0
дошкільних закладів, тис. місць	16,9	2,2	0,9	0,8	4,7
клубів, будинків культури, тис. місць	31,9	4,4	0,6	1,6	5,0
амбулаторно-поліклінічних закладів, тис. відвідувань на зміну	4,8	1,9	0,4	0,4	8,3
будинків для людей похилого віку та інвалідів, місць	506	200	32	35	6,9
газових мереж, км	5592	6611	4957	3658	65,4
водопроводи, км	1909	914	488	356	18,6
внутрішньогосподарських шляхів з твердим покриттям, км	9580	1798	763	798	8,3

Поліпшення ситуації в соціальній сфері, на нашу думку, сприятиме реалізація Указів Президента. Зокрема, в Указі “Про Основні напрями розвитку агропромислового комплексу України” (29.04.1998р.) передбачено спрямування державної соціальної політики на формування повноцінного життєвого середовища, забезпечення економічних і соціальних інтересів сільського населення, підвищення престижності праці у сільському господарстві шляхом використання державних інвестицій на розвиток об'єктів соціальної інфраструктури, сучасних систем зв'язку та інформатики, транспорту, шляхового будівництва тощо.

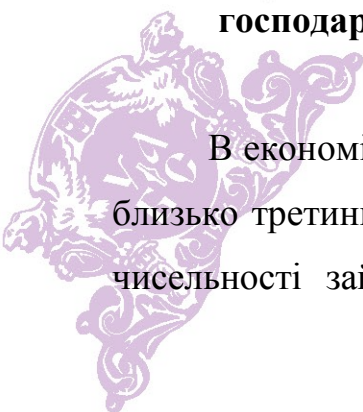
В Указі “Про заходи щодо підтримання індивідуального житлового будівництва на селі”(27.03.1998р.), йдеться про сприяння виконання регіональних програм забезпечення громадян житлом шляхом створення фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі шляхом надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла, використання на будівництво частини державних коштів та інші.

Щодо заробітної плати, то вона останнім часом втратила свої основні функції: відтворювальну, стимулюючу, регулюючу. Найбільші обсяги заборгованості в Україні по заробітній платі поряд з промисловістю, будівництвом має сільське господарство - 26,2% [45, с. 90].

Таким чином, становлення і функціонування сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання відбувається в досить складних соціально-економічних умовах.

2.2. Організаційно-економічні особливості функціонування господарських структур різних форм господарювання в регіоні

В економіці країни агропромисловий комплекс є галуззю, де зосереджено близько третини основних виробничих фондів, працює половина від загальної чисельності зайнятих в народному господарстві працівників, виробляється

майже 20 % валового суспільного продукту. Серед радикальних економічних перетворень значне місце відводиться аграрній реформі, успіх проведення якої дасть можливість задовольнити інтереси як сільського, так і міського населення України.

Сільське господарство України і Сумської області, зокрема, характеризується різноманітністю форм власності і господарювання. В агропромисловому комплексі Сумської області у 1997 р. Функціонувало близько 500 підприємств і 882 фермерських господарства, де зосереджено 60% основних фондів, зайнято 38 % загальної чисельності працюючого населення, виробляється більше 60 % продукції, третина валового суспільного продукту, 3/4 частина товарів народного споживання.

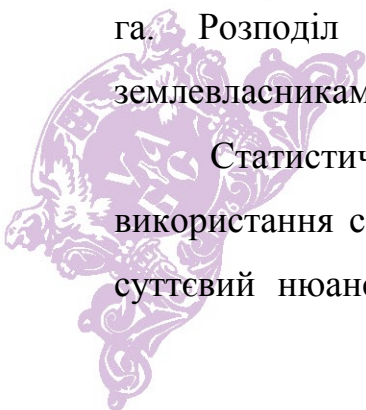
Станом на 1 січня 1998 р. в області колективні сільськогосподарські підприємства реформовано у 342 акціонерні товариства, в тому числі 321 закритого і 21 відкритого типу, 6 агрофірм, з них 2 приватні, 12 товариств з обмеженою відповідальністю. Тут функціонувало 84 колективних і 34 державних сільськогосподарських підприємства, налічувалось 365,6 особистих підсобних господарств населення, сформовані фермерські господарства.

Історично Сумщина формувалась як сільськогосподарський регіон із сприятливими кліматичними та географічними умовами. Аграрний сектор економіки є пріоритетним для Сумської області.

Динаміка розвитку нових форм господарювання в сільському господарстві Сумської області наведена в таблиці 2.7 і зображена на рис.2.1.

В користуванні вище названих сільськогосподарських формувань області у 1997 р. налічувалось 2383,2 тис. га земельних угідь, в тому числі сільськогосподарських угідь було 1754,6 тис. га, з них ріллі - 1321,5 тис. га. Розподіл сільськогосподарських угідь між землекористувачами і землевласниками наведено в табл. 2.8. і зображено на рис.2.2.

Статистичні дані свідчать про переважання суспільного сектора щодо використання сільськогосподарських угідь. Не можна не враховувати досить суттєвий нюанс - в області практично завершився перший етап земельної

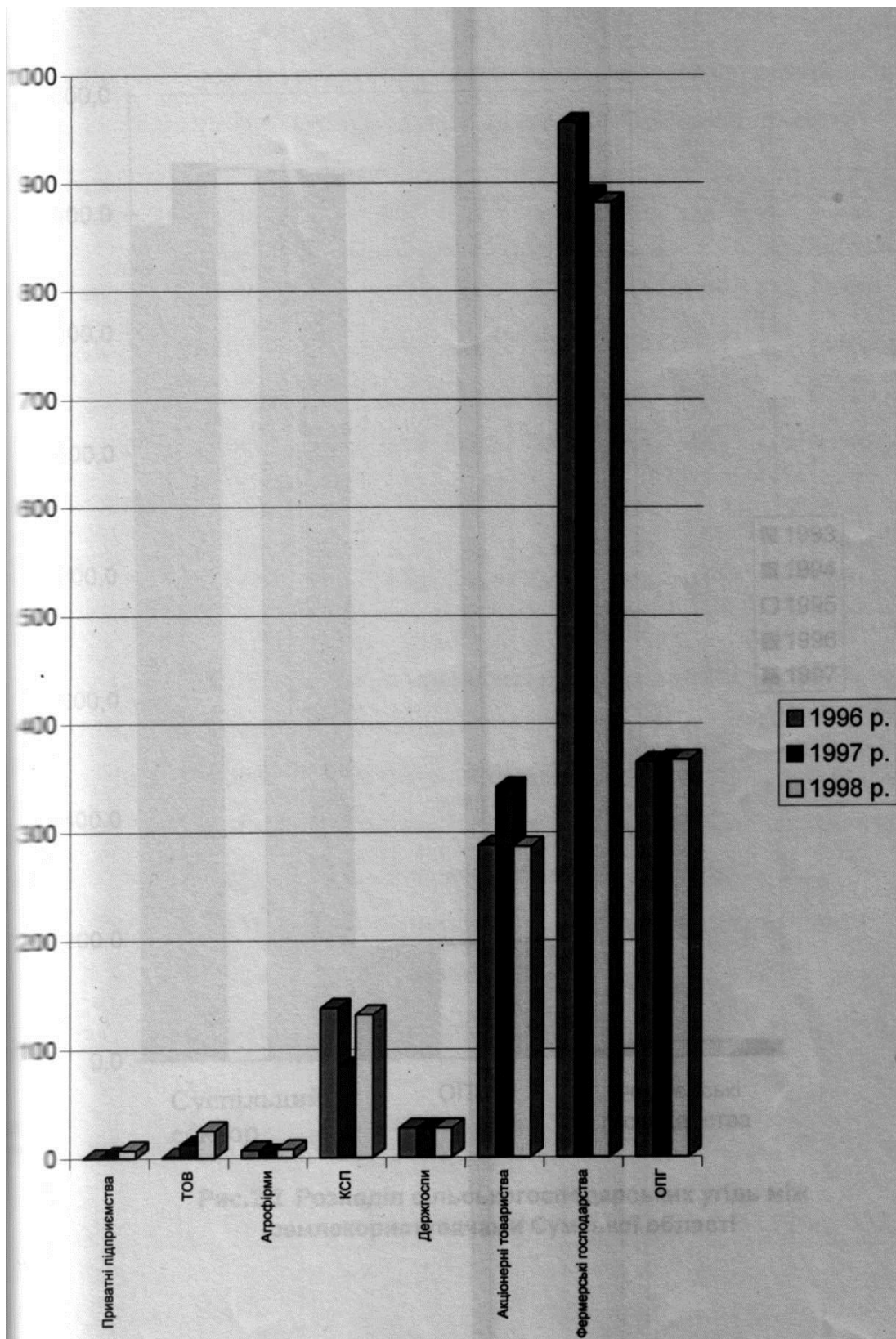
реформи. 90 % земель розпайовано. Члени цих господарств отримали свою частку (пай) в земельному фонді і їх право на цей пай закріплено в отриманих сертифікатах на право на земельну частку (пай).

Таблиця 2.7. - Динаміка розвитку нових форм господарювання в сільському господарстві Сумської області

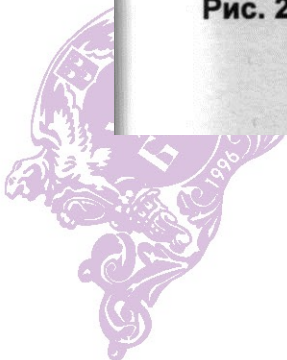
Форма господарювання	1996р.	1997р.	1998р.	+,- 1998р. до 1997 р.
КСП	138	84	132	-6
Акціонерні тов-ва	288	342	287	-1
в.т.ч.: закриті	288	321	261	-27
відкриті	-	21	26	26
Агрофірми	7	6	10	3
в т.ч. приватні	-	2	2	2
ТОВ	1	12	25	24
Приватні підприємства	-	-	7	7
Інші	1	27	27	26
Разом реформовано господарств	297	444	461	164
У % до загальної кількості	68,3	93,8	95,0	26,7
Фермерські господарства	956	889	882	-74

2.8. - Структура розподілення сільськогосподарських угідь серед господарств різних категорій Сумської області

Землекористувачі і землевласники	1993 р.		1994р.		1995р.		1996р.		1997р.	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Суспільний секторі, всього	1380,0	87,6	1485,5	87,7	1477,6	87,5	1473,0	87,2	1464,6	86,9
в т.ч. колективні господарства	1137,6	72,2	1238,5	73,1	1233,2	73,0	1254,8	74,3	1345,2	79,8
Державні	242,6	15,4	247,0	14,6	244,4	14,5	218,2	12,9	119,4	7,1
ОПГ	182,2	11,6	186,9	11,0	187,5	11,0	190,8	11,3	193,7	11,5
Фермерські господарства	13,4	0,8	21,1	1,3	25,2	1,4	26,1	1,5	26,5	1,6
Всього	1575,8	100,0	1693,5	100,0	1690,3	100,0	1689,9	100,0	1684,0	100,0

Рис. 2.1. Динаміка розвитку різних форм господарювання у Сумській області

ON
ING
UKRAINE

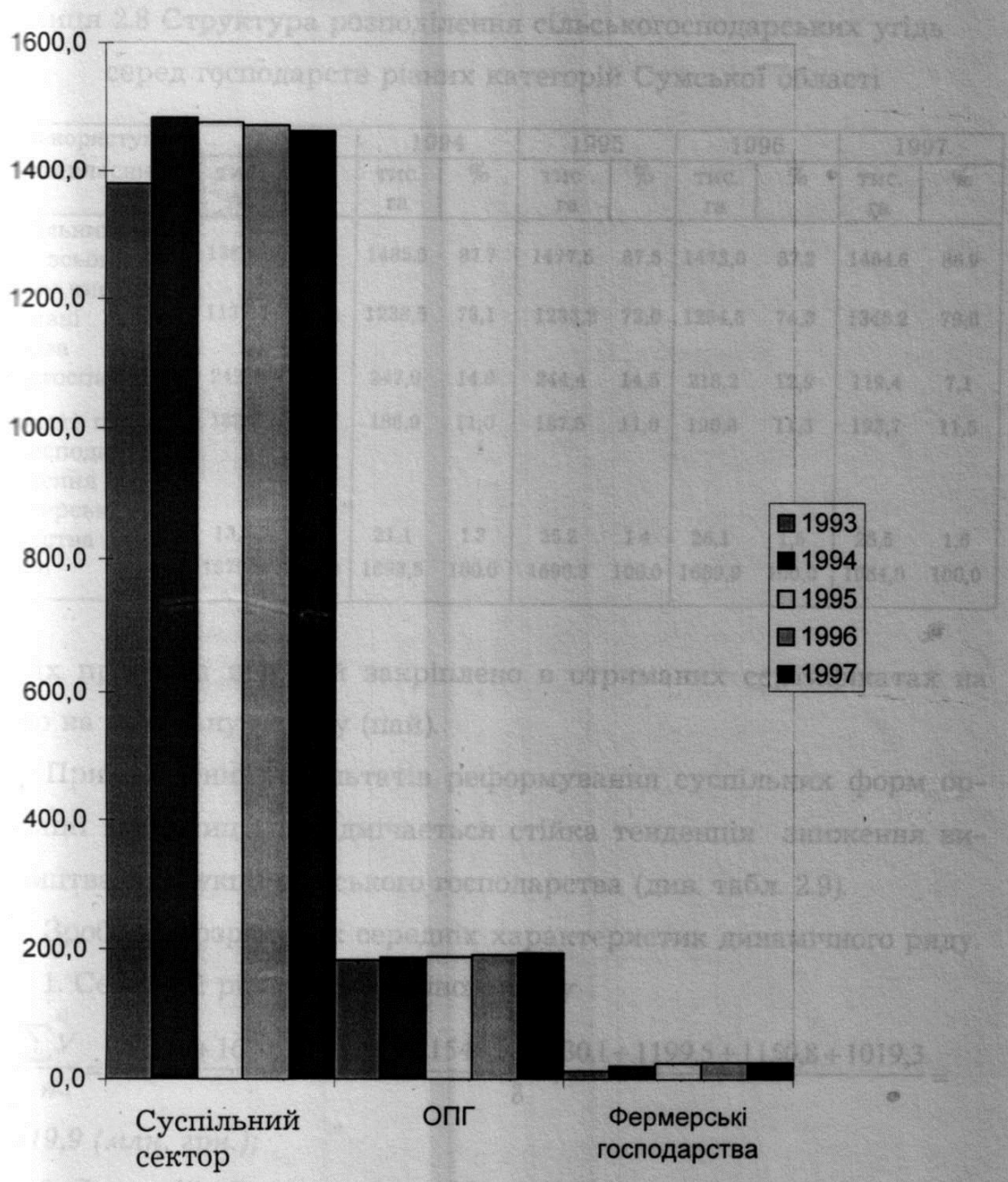

Рис.2.2 Розподіл сільськогосподарських угідь між землекористувачами Сумської області

При вивченні результатів реформування суспільних форм організації виробництва, відмічається стійка тенденція зниження виробництва продукції сільського господарства (див. табл. 2.9.)

Зробимо розрахунок середніх характеристик динамічного ряду.

1. Середній рівень динамічного ряду

$$\bar{Y} = \frac{\sum Y}{n} = \frac{1920,3 + 1690,7 + 1504,3 + 1544,1 + 1330,1 + 1199,5 + 1150,8 + 1019,3}{8} = 1419,9 \text{ (млн. грн.)}$$

2. Середній абсолютний приріст

$$\bar{A} = \frac{\sum A}{n} = \frac{-229,6 + (-186,4) + 39,8 + (-214,0) + (-130,6) + (-48,7) + (-131,5)}{7} = 128,7 \text{ (млн. грн.)}$$

3. Середній коефіцієнт змін

$$\bar{K} = \sqrt[n]{\frac{Y_n}{Y_0}} = \sqrt[7]{\frac{1019,3}{1920,3}}$$

де n - порядковий номер кінцевого рівня,

Y_n - кінцевий рівень динамічного ряду,

Y_0 - рівень на початку динамічного ряду.

Для визначення результату знайдемо логарифм $\bar{K}$:

$$\lg \bar{K} = \frac{1}{7} \cdot (\lg Y_n - \lg Y_0) = \frac{1}{7} (\lg 1019,3 - \lg 1920,3) = -0,0393,$$

відповідно $\bar{K} = 0,9133492$

Отже, загальний обсяг валової продукції за 8 років склав 11359,1 млн. грн. при середньорічному рівні виробництва 1419,9 млн. грн. Рівень виробництва валової продукції з року в рік зменшується, при чому середнє зменшення за досліджуваний період дорівнює 128,7 млн. грн. Приріст валової продукції відмічено лише у 1993 р. - 39,8 млн. грн. Обсяг валової продукції за

2.9. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства всіма категоріями господарств Сумської області

Найменування показників	Символ	Роки							
		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Валова продукція динамічного ряду, млн. грн.	У	1920,3	1690,7	1504,3	1544,1	1330,1	1199,5	1150,8	1019,3
Абсолютний приріст, млн.грн.	А	-	-229,6	-186,4	+39,8	-214,0	-130,6	-48,7	-131,5
Коефіцієнт змін	К	-	0,8804	0,8897	1,0265	0,8614	0,9018	0,9594	0,8858
Процент приросту	Т	-	- 12,0	-11,0	2,7	-13,9	-9,8	-4,1	-11,4
Значення 1% приросту	П	-	19,1	16,9	14,7	15,4	13,3	11,9	11,5

досліджуваний проміжок часу (1990-1997рр.) зменшився майже у два рази. Середній коефіцієнт росту дорівнював 0,9133492, або середньорічний темп зниження виробництва валової продукції склав 10%.

Зерна вироблено на 4052 тис.ц менше у 1997р. порівняно з 1992р., або на 25,2%, цукрових буряків – на 9220 тис.ц, або на 48,7 %. Відмічається зменшення виробництва соняшнику – на 37,5 тис.ц, картоплі – на 2339 тис.ц (див.табл. 2.10).

Невтішне становище і тваринницькій галузі. Так, виробництво м'яса зменшилось на 47,7 тис. т у 1997 р. порівняно з 1992 р., або на 37,6%; молока - відповідно на 201,1 тис. т, або на 26,6%; яєць - на 156,4 млн. шт., або на 34,7 %. (див.табл.2.11)

У Сумській області значно скоротилась земельна площа у 1992-1996 рр. в порівняно з 1977-1981 рр. в розрахунку на одне господарство (в середньому) на 2425 га або на 41,9 %. Сільськогосподарські угіддя і рілля скоротились відповідно на 38,6 та 39,0 % внаслідок збільшення кількості сільськогосподарських підприємств, відведення земель до фонду запасу, для фермерських господарств, присадибних ділянок тощо.

Зменшились виробництво валової продукції на 50,4 %, поголів'я великої рогатої худоби, знизилась технічна озброєність господарств (див. табл. 2.12.).

Розглянемо зміни щодо зниження результатів діяльності сільськогосподарських підприємств Сумської області в процесі становлення та розвитку існуючих нових форм господарювання.

Після реорганізації колгоспів і радгоспів в Сумській області відповідно до Законів України “Про господарські товариства”, “Про цінні папери та фондову біржу” створені нові організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств, серед яких значне місце займають акціонерні товариства.

Таблиця 2.10. - Виробництво продукції рослинництва по категоріях господарств Сумської області, тис. ц

Категорії господарств	1992р.	1993р.	1994р.	1995р.	1996р.	1997р.	%, 1997р. до 1992р.
Зерно							
Всі категорії господарств	16093	8484	16541	13801	10656	12041	74,8
суспільний сектор	15754	17710	15661	12961	9946	11200	71,1
ОПГ	286	508	513	560	516	590	206,3
Фермерські	53	266	367	280	194	251	473,5
Цукровий буряк							
Всі категорії господарств	18935	21408	14879	16575	11056	9715	51,3
Суспільний сектор	18886	21028	14511	15804	10290	9229	48,9
ОПГ	-	191	180	387	435	304	-
Фермерські	49	189	188	384	331	182	371,4
Соняшник							
Всі категорії господарств	258	183	176	387	339	220,5	85,5
Суспільний сектор	245	173	167	377	330	203	82,9
ОПГ	13	9	7	8	7	6	46,1
Фермерські	0,1	1	2	2	2	1	1000,0
Картопля							
Всі категорії господарств	9940	10566	7888	6178	10285	7601	76,5
Суспільний сектор	2676	2709	856	473	670	288	10,7
ОПГ	7254	7832	7024	5699	9607	7305	100,7
Фермерські	10	25	8	6	8	7	70,0

У відповідності з чинним законодавством акціонерне товариство являє собою підприємство, створене на засадах угоди юридичними особами і (або) громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. Підприємство має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості і несе відповідальність по зобов'язаннях тільки майном товариства.

2.11 - Виробництво основних видів продукції тваринництва по категоріях господарств Сумської області (тис. т)

Категорії господарств	1992р.	1993р.	1994р.	1995р.	1996р.	1997р.	%, 1997р. до 1992 р.
М'ясо всіх видів (в забойній масі)							
Всі категорії господарств	127,0	108,4	99,5	90,5	79,0	79,3	62,4
в т. ч. господарства сусп. сектору	84,2	67,0	58,1	46,0	34,4	30,2	35,9
ОПГ	42,7	41,4	41,3	44,3	44,4	48,8	114,3
фермерські	0,1	0,0	0,1	0,2	0,2	0,3	300,0
Молоко							
Всі категорії господарств	756,8	763,4	766,6	718,9	662,8	555,7	73,4
Господарства суспільного сектору	551,2	533,6	517,9	718,9	390,0	284,9	51,7
ОПГ	214,3	229,1	247,9	261,7	271,6	269,8	125,9
фермерські	0,3	0,7	0,8	0,9	12,0	1,0	333,3
Яйця, млн. шт.							
Всі категорії господарств	450,8	396,9	331,0	298,7	313,4	294,4	65,3
Господарства суспільного сектору	180,7	142,5	93,1	97,4	102,9	93,8	51,9
ОПГ	270,1	254,4	237,6	200,3	210,0	200,1	73,9
Фермерські	0,0	0,0	0,3	0,4	0,5	0,5	-

**Таблиця 2.12 - Динаміка забезпечення виробничими ресурсами
колективних підприємств Сумської області.**

Показники	Роки (в середньому)				Відхилення, (+,-) 1992-1996 від 1977-1981 рр.
	1977- 1981	1982- 1986	1987- 1991	1992- 1996	
Земельна площа, га в тому числі сільгосп. угіддя	5804	5304	4460	3379	-2425
рілья	4752	4337	3678	2918	-1834
Вироблено валової продукції (в співст. цінах 1983р., тис. крб.)	3836	3487	2945	2352	-1484
Середньорічна чисельність працівників, чол.	3402	3246	3043	1688	-1714
Кількість тракторів (фіз.), шт.	702	578	438	311	-391
Поголів'я КРС, гол.	46	45	38	34	-12
в тому числі корів, гол.	2305	2205	1926	1459	-846
	821	778	660	518	-303

На сьогодні в Україні функціонують агропромислові акціонерні товариства, що являють собою підприємства, які об'єднують тільки своїх працівників та прирівняних до них осіб (закриті акціонерні товариства);

підприємства, де поряд з працівниками у розвитку останнього, беруть участь державні органи приватизації, фінансові структури, переробні підприємства, інші фізичні особи; підприємства, де фактичним власником є іноземний інвестор; підприємства, створені юридичними особами для обслуговування своєї діяльності, впровадження спільних проектів [43, с.5]. У 1997 р. в сільському господарстві країни діяло 637 акціонерних товариств, що становить 5,6 % від загальної кількості сільськогосподарських підприємств.

Сумська область посідає одне з перших місць в Україні по впровадженню цієї форми господарювання.

Відомо, що однією з основних характеристик акціонерного товариства є присутність суворого регламентування діяльності акціонерних товариств з боку держави як особливого ризикового типу підприємства, щодо процедури створення, скликання та повноваження зборів, реєстрації випуску цінних паперів. Таким чином, це була одна з можливостей не тільки зберегти крупне виробництво, а й вплив з боку державних структур на функціонування сільськогосподарських підприємств.

Процес становлення нових форм не був пов'язаний з еволюційним розвитком продуктивних сил, технічного рівня виробництва Сумщини, які, повинні впливати на формування відносин, вносячи зміни в їх структуру. Таке раптове виникнення акціонерних відносин, застосовуючи, в основному, адміністрування призвело до того, що акціонерні товариства не в змозі забезпечити підвищення як ефективності виробництва, так і добробуту трудівників села, їх соціального захисту.

Наприклад, у Роменському районі Сумської області серед обстежених нами 48 господарств, функціонує 19 акціонерних товариств закритого типу. Виробничі та економічні показники розвитку цих господарств досить низькі (див.табл.2.13.).

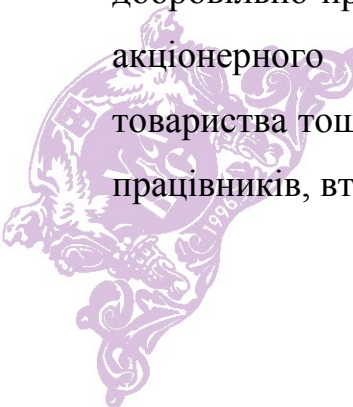
Урожайність зернових зменшилась у 1997 р. порівняно з 1990 р. на 38,7

%, цукрових буряків, відповідно - на 31,0 %, соняшнику - на 51 %. Виробництво молока на корову зменшилось на 34,6 %, середньодобовий приріст великої рогатої худоби - на 36,1, свиней - на 15 %. Виробництво валової продукції зменшилось на 56,2 %, в тому числі на 100 га сільськогосподарських угідь - відповідно на 47,2 %, ріллі - на 49,7 %.

Отже, акціонування не поліпшило ситуацію в сільському господарстві. Хоча, як свідчить практика зарубіжних країн, акціонерні відносини - є найбільш гнучкими, мобільними, а тому й найбільш ефективними. В США 20 % всіх підприємств складають акціонерні компанії [54, с.37]. Обсяг реалізованої продукції їх перевищує обсяг продажу продукції приватних підприємств у 15 разів. Але повністю покладатися на зарубіжний досвід необачно. Треба брати до уваги особливості нашої країни, зокрема в аграрній сфері (природно-кліматичні умови, менталітет, психологічні особливості), які суттєво різняться від зарубіжних країн.

Взагалі, діяльність акціонерних товариств, як показує історичний досвід, свідчить про зв'язок акціонування з великим виробництвом: чи то промисловість, чи то торгівля, тобто ті сфери діяльності, де сконцентровано великий капітал, швидкий кругообіг якого дає можливість нормально функціонувати підприємству, відновлювати виробництво. Застосування акціонерних відносин в сільському господарстві, яке має специфічні умови виробництва, не набуло широкого розповсюдження.

В Україні проблематичність існування акціонерних товариств полягає, насамперед, в недосконалості організації та функціонування останніх: добровільно-примусове розміщення акцій, утруднений вихід із закритого акціонерного товариства, неможливість виділити свою частку з майна товариства тощо. Це ускладнює господарювання і участь в управлінні рядових працівників, втрачається почуття господаря.

2.13 - Виробничі і економічні показники розвитку господарств різних форм господарювання Роменського району Сумської області

Показники	Всього по району			Колективні сільськогосподарські підприємства			Акціонерні товариства			Державні підприємства		
	1990	1997	1997 до 1990,%	1990	1997	1997 до 1990,%	1990	1997	1997 до 1990,%	1990	1997	1997 до 1990,%
Площа сільськогосподарських угідь, га	139808	123492	88,3	84414	65473	77,6	52245	43362	82,0	7539	6723	89,2
Урожайність, ц/га:												
- зернові	34,0	19,2	56,5	30,6	18,9	61,8	32,3	19,8	61,3	37,6	20,4	54,3
- цукровий буряк	225,0	159,0	70,7	224,5	150,1	66,9	208,8	144,3	69,1	280,0	230,0	82,1
- соняшник	14,8	6,9	46,6	11,9	6,4	53,7	12,4	6,1	49,0	19,4	9,4	48,5
Надій молока на корову в рік, кг	2871	1848	64,4	2850	1729	60,7	2825	1847	65,4	3339	2899	86,8
Середньо-добовий приріст, г:												
- ВРХ	542	293	54,1	546	302	55,3	489	311	63,6	564	335	59,3
- свиней	337	352	104,4	113	131	116,0	174	148	85,0	103	252	244,7
Виробництво валової продукції, всього, тис. грн.	124359	48482	39,9	73525	25338	34,5	43468	19036	43,8	7366	4108	55,8
- на 100 га сільськогосподарських угідь	88,9	39,2	44,1	87,1	38,7	44,4	83,2	43,9	52,8	97,7	61,1	62,5
- на 100 га ріллі	107,6	46,4	43,1	111,8	51,0	45,6	100,2	50,4	50,3	106,5	64,4	60,5
Валова продукція рослинництва, тис. грн.	59732	28854	48,3	33206	15588	46,9	22045	10841	49,2	4480	2425	54,1
- на 100 га сільськогосподарських угідь	42,7	23,3	54,6	39,3	23,8	60,5	42,2	25,0	59,2	59,4	36,1	60,8
- на 100 га ріллі	51,8	27,6	53,3	39,2	25,7	65,6	41,6	23,8	57,3	59,4	36,2	60,9
Валова продукція тваринництва, тис. грн.	64627	19628	30,4	38834	9750	25,1	22877	8195	35,8	2916	1683	57,7
- на 100 га сільськогосподарських угідь	46,2	15,9	34,4	46,0	14,9	32,4	43,8	18,9	43,1	38,7	25,0	64,6
- на 100 га ріллі	55,8	19,0	34,0	60,0	19,5	32,5	54,1	20,7	39,1	41,7	35,8	85,8
Рівень рентабельності (збитковості), %	39,0	-26,0	-65 п.	40,4	-26,4	-67 п.	48,5	-28,1	-77,0 п.	78,1	+1,7	-76 п.

Причина спаду виробництва в акціонерних товариствах полягає ще й в тому, що не зазнав змін економічний механізм функціонування структурних підрозділів на підприємствах. Дещо кращі показники діяльності в підприємствах цієї форми господарювання, які намагаються пристосуватися до ринкового середовища за рахунок впровадження нових прогресивних форм організації праці. Так, у Путивльському районі Сумської області функціонує сільськогосподарське закрите акціонерне товариство (СЗАТ) ім. К. Маркса м'ясо-молочного напрямку. В ньому 4624 га земельних угідь, у тому числі - це 3888 га сільськогосподарські угіддя, з них 2784 га - ріллі. З 1996 р. у господарстві одностайно запроваджено кооперативну форму організації праці - створено 8 кооперативів на орендних засадах за галузевим принципом.

Після реструктуризації і вдосконалення внутрішньогосподарських відносин значно підвищилась активність працівників підприємства і продуктивність праці. У 1997 р. на 1 людину-годину вироблено валової продукції майже вдвічі більше ніж у 1995 р., підвищились виробничі показники, зокрема з виробництва зерна. Але у зв'язку з різким підвищенням цін на енергоресурси і зростанням інфляційних процесів, доходність підприємства дещо знизилась.

В акціонерному товаристві закритого типу (АТЗТ) ім. Щорса Роменського району Сумської області розпайовано 2164 га землі, або 68 % від загальної площі. Статутний фонд за рахунок майнових паїв склав 1480920 грн., який розподілено на 49364 прості іменні акції, номінальною вартістю 30 грн. кожна). Сформовані виробничі підрозділи на кооперативних засадах. У господарстві діє 6 кооперативів, кожен з яких функціонує на підставі укладених договорів і має особистий рахунок у функціонально-розподільчому центрі (ФРЦ).

Господарство різниться дещо кращими результатами роботи в порівнянні з іншими акціонерними товариствами району. Наприклад, надій на корову у 1997 р. становив 3540 кг, що на 48 % більше, ніж по району. Зауважимо, що

підприємство прибуткове ще й завдяки власним переробним потужностям (олійниця, комбикормовий завод, млин, крупорушка, хлібопекарня).

Беручи до уваги досвід даного господарства можна зробити висновок, що господарські структури, які виробляють лише сільськогосподарську продукцію знаходяться в значно гірших умовах, через уповільнений оборот авансованих капіталів.

Заслужує на увагу досвід й інших підприємств акціонерної форми господарювання Сумської області, які мають також непогані результати діяльності, зокрема: СЗАТ “Перекопівське” Роменського району, СЗАТ “Росія” Недригайлівського району, АТЗТ “Семенівське” Липоводолинського району, АТЗТ “Батьківщина” Лебединського району, ВАТ “Племптахорадгосп” Недригайлівського району і ін.

З нашої точки зору, вищій ефективності виробництва у цих господарствах сприяло не використання потенціалу акціонерної форми як такої, а ті організаційні перетворення, що відбулися в них. Потрібно віддати належне підприємливим керівникам цих господарських структур, що змогли довести членам своїх колективів переваги ринкових перетворень і наскільки це було можливо, реалізували їх.

Акціонерні товариства - як типове явище ринкової економіки можуть ефективно функціонувати за наявності особливих відносин між виробничими, обслуговуючими, господарськими підрозділами господарства, зокрема потрібен оптимальний соціально-економічний зв'язок в процесі їх функціонування.

На нашу думку, треба забезпечити виважений підхід щодо застосування акціонерних відносин у сільськогосподарських підприємствах з урахуванням готовності працівників до роботи в нових умовах господарювання, за умови оптимізації розміру підприємства, зміни технічного рівня виробництва і якості продукції, прибутку, вартості майна, морально-психологічного клімату, ступеню довіри між адміністрацією і рядовими працівниками.

По результатам анкетування працівників акціонерних товариств

Роменського району Сумської області майже 80 % не мали точної уяви про порядок і умови організації акціонерного товариства. Взагалі, вище наведений підхід щодо вивчення умов, які сприятимуть вибору акціонерної форми господарювання стосується і будь-якої іншої форми господарювання.

Отже, поліпшенню ситуації на селі, зокрема в функціонуванні акціонерних товариств буде сприяти врахування системи економічних, соціально-психологічних та організаційних умов, які сприятимуть правильному вибору тієї чи іншої форми господарювання, яка б спонукала селян працювати з повною самовіддачею і найбільшим ефектом.

Досить значний відсоток виробників сільськогосподарської продукції складають колективні сільськогосподарські підприємства. За досліджуваний період економічні і виробничі показники їх значно погіршились. Так, зменшилась урожайність зернових, соняшнику, цукрового буряку - відповідно на 38,2 % , 46,3 % і 33,1 % у 1997 р. порівняно з 1990 р. (див.табл.2.13)

Що стосується виробництва окремих видів продукції тваринництва, то тут спостерігається стала тенденція до скорочення її обсягів. Виробництво молока на корову за рік зменшилось на 349 кг, або на 17 %. Зменшився середньодобовий приріст великої рогатої худоби і свиней. Все це суттєво вплинуло на спад виробництва валової продукції.

Одним з результативних показників ефективності сільськогосподарського виробництва є прибутковість. На жаль, цей показник в колективних сільськогосподарських підприємствах у 1997 р. від'ємний і дорівнює - 26,4 %. Питома вага збиткових колективних сільськогосподарських підприємств в загальній кількості господарств сягає 96 %.

Отже, результати реформування сільськогосподарських підприємств, зокрема в колективних сільськогосподарських підприємствах, досить не втішні тому, що, на нашу думку, які б форми відносин власності не обирались - це тільки зовнішні атрибути. Потрібно, насамперед, змінювати внутрішньогосподарські соціально-економічні відносини.

Переконливим є досвід досить небагатьох колективних

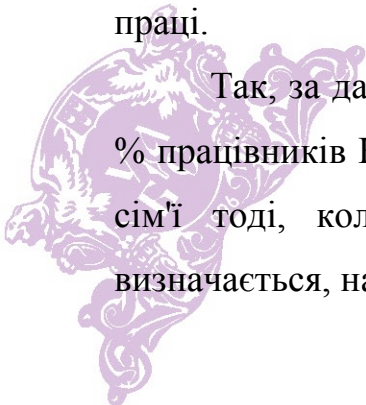
сільськогосподарських підприємств, які прагнуть змін у покращенні ефективності своєї діяльності в таких важких умовах виробництва. Зокрема, це колективне сільськогосподарське підприємство (КСП) “Агрохім” Лебединського району Сумської області. Господарство, досить специфічне, створене шляхом об'єднання колгоспу і державного підприємства по виконанню агрохімічних робіт. В результаті проведення організаційних перетворень (впровадження орендних відносин, зміни в економічному механізмі і інше) підприємство виробляючи продукцію рослинництва і тваринництва, а також надаючи агрохімічних послуги сільськогосподарським товаровиробникам за період об'єднання збільшило обсяги виробництва валової продукції на 163 тис. грн., або на 17 %, має рентабельність виробництва 17,7 %.

Непогані результати серед інших колективних сільськогосподарських підприємств має КСП ім. Браташа Роменського району Сумської області, рентабельність виробництва тут становить 5,5 %.

Результати діяльності небагатьох успішно функціонуючих господарств ще раз підтверджують той факт, що поряд з іншими проблемами, які потребують негайного вирішення, в першу чергу потрібно скасувати застарілий механізм організації діяльності структурних підрозділів (бригад, ферм і ін.), який не відповідає вимогам ринку.

На наш погляд, саме правильна організація внутрішньогосподарських відносин на основі власності на засоби виробництва і землю повинна супроводжуватись формуванням такого механізму, котрий дозволив би в короткий термін відновити і в повній мірі використовувати потенціал товарних господарств, забезпечити їх економічну незалежність, підвищити мотивацію праці.

Так, за даними досліджень, 94 % працівників акціонерних товариств і 99 % працівників КСП відповіли, що їхні доходи не є достатніми для відтворення сім'ї тоді, коли необхідність у праці, як засобі задоволення потреб, визначається, насамперед, матеріальними інтересами людини.

Відношення до праці формується під впливом цілої низки спонукальних зовнішніх і внутрішніх чинників відносно суб'єкта. До перших відносять стать, вік, освіту, рівень кваліфікації, зміст праці, систему матеріальних стимулів, умови праці тощо. В результаті проведених досліджень виявлено, що, наприклад, в тваринницькій сфері у 1997 р. домінують старші вікові групи населення які, як відомо, за своєю працеспроможністю значно поступаються молодшим віковим групам (див. табл. 2.14.).

Таблиця 2.14 - Вікова структура працівників тваринництва в господарствах суспільного сектору Сумської області, тис. чол.

	Всього працівників	в тому числі працівники у віці (років)									
		до 30		31-40		31-40		51-55		більше 55	
		чол.	%	чол.	%	чол.	%	чол.	%	чол.	%
Всього,	81,8	8,2	10,0	20,5	25,0	27,0	33,0	17,9	22,0	8,2	10,0
в т ч.:											
чоловіки	30,4	2,7	9,0	6,8	22,0	9,1	30,0	9,1	30,0	2,7	9,0
жінки	51,4	5,5	11,0	13,7	27,0	17,9	35,0	8,8	16,0	5,5	11,0

Наслідками несприятливої соціально-економічної ситуації на селі стало зменшення кількості працюючих (див. табл. 2.15).

Зокрема, значно зменшилась кількість працюючих в сільському господарстві Роменського району, в тому числі акціонерних товариствах - на 647 чол., або на 13 % у 1997 р. в порівнянні з 1995 р., в колективних сільськогосподарських підприємствах - відповідно - на 1066 чол., або 13,1 %. Дещо краща ситуація в цьому відношенні в державних підприємствах, де спостерігається незначне збільшення працюючих. Важливою ланкою щодо реформування ринкових відносин в сільському господарстві є формування ринку робочої сили з належним соціальним захистом. Сільське господарство, як ніколи, потребує кваліфікованих працівників які, б працювали, можливо, на умовах вільного найму. Ринок робочої сили, як система відносин по обміну індивідуальної властивості до праці відносно фонду життєвих благ, сприятиме розробці гнучкого механізму захисту населення.

Таблиця 2.15 - Динаміка чисельності працюючих в суспільному секторі сільського господарства Роменського району Сумської області.

Категорії господарств	1995р.	1996р.	1997р.	1997р. до 1995р., %
Колективні сільськогосподарські підприємства, чол.	8122	7761	7056	86,9
Акціонерні товариства, чол.	4975	4673	4328	87,0
Державні підприємства, чол.	665	661	728	109,5
Всього по району, тис. чол.	13,8	13,1	12,1	87,7
Всього по області, тис. чол.	142,4	126,0	106,3	74,6

В нинішніх умовах доречно було б укласти з усіма сільськогосподарськими підприємствами України контрактні угоди між адміністрацією чи роботодавцями і працівниками, які передбачали б взаємні обов'язки сторін: умови роботи і оплати праці, відпочинку, преміювання, відповідальність за порушення тощо.

Особливості використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств колективних форм господарювання Сумської області відображено в табл. 2.16.

Отже, за кожного рівня механізації і автоматизації рівень працевзабезпеченості в Сумській області має тенденцію до зниження з 11,1 чол. зайнятих в сільському господарстві у 1990 р. на 100 га сільськогосподарських угідь до 7,2 у 1997 р., або на 35 %. Це суттєво вплинуло на результативність функціонуючих сільськогосподарських підприємств. Так, якщо з працевзабезпеченістю понад 11 чол. на 100 га сільськогосподарських угідь вироблялось 13,6 тис. грн., то працевзабезпеченість понад 7 чол. - 7,0 тис. грн, або на 49 % менше.

Чітка тенденція до зниження продуктивності праці зумовлена збільшенням затрат живої праці, трудомісткості.

**Таблиця 2.16 - Показники використання трудових ресурсів
сільськогосподарських підприємств колективних
форм господарювання Сумської області**

Показники	Роки			
	1990	1996	1997	1997 р. до 1990 р., %
Середньорічна чисельність працівників, тис. чол.	686,1	675,5	660,8	96,3
з них:				
зайнятих в сільськогосподарському виробництві, тис. чол.	156,8	110,5	106,3	67,8
Припадає на 100 га сільськогосподарських угідь, чол.	11,1	7,5	7,2	64,9
Вироблено валової продукції (в цінах 1996 р.) на 1-го працівника, грн.	12246,8	10416,3	9586,1	78,3
Вироблено валової продукції(в цінах 1996 р.) на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	13,6	7,8	7,0	51,5

Так, згідно результатів кореляційно-регресійного аналізу впливу витрат праці на виробництво валової продукції було встановлено, що деяке збільшення обсягів валової продукції досягалося завдяки збільшенню витрат праці, але таким чином, що кожна додатково витрачена година забезпечувала все меншу віддачу (див. додаток А).

В сільському господарстві не забезпечується відтворення працівника і його сім'ї. Значно збільшилась заборгованість по оплаті праці. Працюючі, наприклад, в Роменському районі Сумської області, які в переважній кількості господарств понад 2 роки не отримували заробітної плати. Багато працівників залишають постійне місце роботи на підприємстві, щоб займатися особистим підсобним господарством.

Нами було проведено опитування працівників різних форм господарювання. Результати якого показали, що у 98% працюючих у колективних сільськогосподарських підприємствах і 93% працюючих у

акціонерних товариствах основним доходом для підтримання життєвого рівня сім'ї є доход від особистого підсобного господарства. А 60 % працюючих у колективних сільськогосподарських підприємствах і 47 % працівників акціонерних товариств, за даними анкети, мають підвищення доходу за рахунок реалізації продукції, виробленої саме в особистому підсобному господарстві, де і праця селянина і його особисте господарство є єдиною виробничою сферою при повному співпаданні економічних потреб і інтересів власника та працівника.

Так, за даними таблиці частка тваринницької продукції, що виробляється особистими підсобними господарствами як по Україні, так і в Сумській області, значно перевищує обсяги виробництва рослинницької продукції, за виключенням картоплі, яка майже вся виробляється господарствами населення. Щодо тваринницької продукції, зокрема м'яса в забійній масі, яєць, то частка їх у 1997 р. становить більше половини в загальному виробництві. Продукція тваринництва має низьку товарність, бо є особливо життєво не обхідною і досить дорогою щодо придбання, а тому споживається в переважній більшості виробником (ознака натурального ведення господарства).

Тенденція зростання питомої ваги виробництва валової продукції особистими підсобними господарствами у загальному обсязі виробництва валової продукції сільськогосподарськими господарствами всіх категорій по Сумській області відображено в табл.2.17.

Таблиця 2.17 - Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції особистими підсобними господарствами України і Сумської області (тис. т)

РОКИ	Продукція рослинництва				Продукція тваринництва		
	зерно	цукрові буряки	картопля	соняшник	м'ясо (в забойній вазі)	молоко	яйця, млн.шт.
Україна							
1992	1752,4	11,0	17157,4	96,0	1177,9	6149,5	6006,3
1995	2747,0	776,0	14111,0	126,0	1186,0	7831,0	5233,0
1996	2521,0	1034,0	17552,0	103,0	1227,0	8162,0	5088,0
1997	3368,0	775,0	16204,0	118,0	1215,0	8335,0	5159,0
1997 р. до загального виробництва, %	9,5	4,4	97,0	5,1	65,0	61,0	63,0
Сумська область							
1992	28,6	-	725,4	1,3	42,7	214,3	270,1
1995	56,0	38,7	569,9	0,8	44,3	261,7	200,3
1996	51,6	43,5	960,7	0,7	44,4	271,6	210,0
1997	59,0	30,4	730,5	0,6	48,8	269,8	200,1
1997 р. до загального виробництва, %	4,9	3,1	96,0	2,7	61,5	48,5	68,0

Отже, за вищенаведеними даними частка виробництва валової продукції в особистих підсобних господарствах у загальному обсязі валової продукції складає 51,0%, тоді як частка суспільного сектора має тенденцію до зниження і складає 48,2 (див.табл. 2.18 та рис.2.3). Але ж зауважимо, що процес виробництва продукції в особистих підсобних господарствах відбувається майже за відсутності досконалих технічних засобів, необхідного обладнання тощо. Виробничий процес супроводжується застосуванням переважно ручної праці, що призводить до фізичного перенавантаження працівників. Так, розрахунки вчених показали, що рівень самоексплуатації може в 1,5-2,5 рази перевищувати рівень даного показника в простому колективному господарстві [69,с.53].

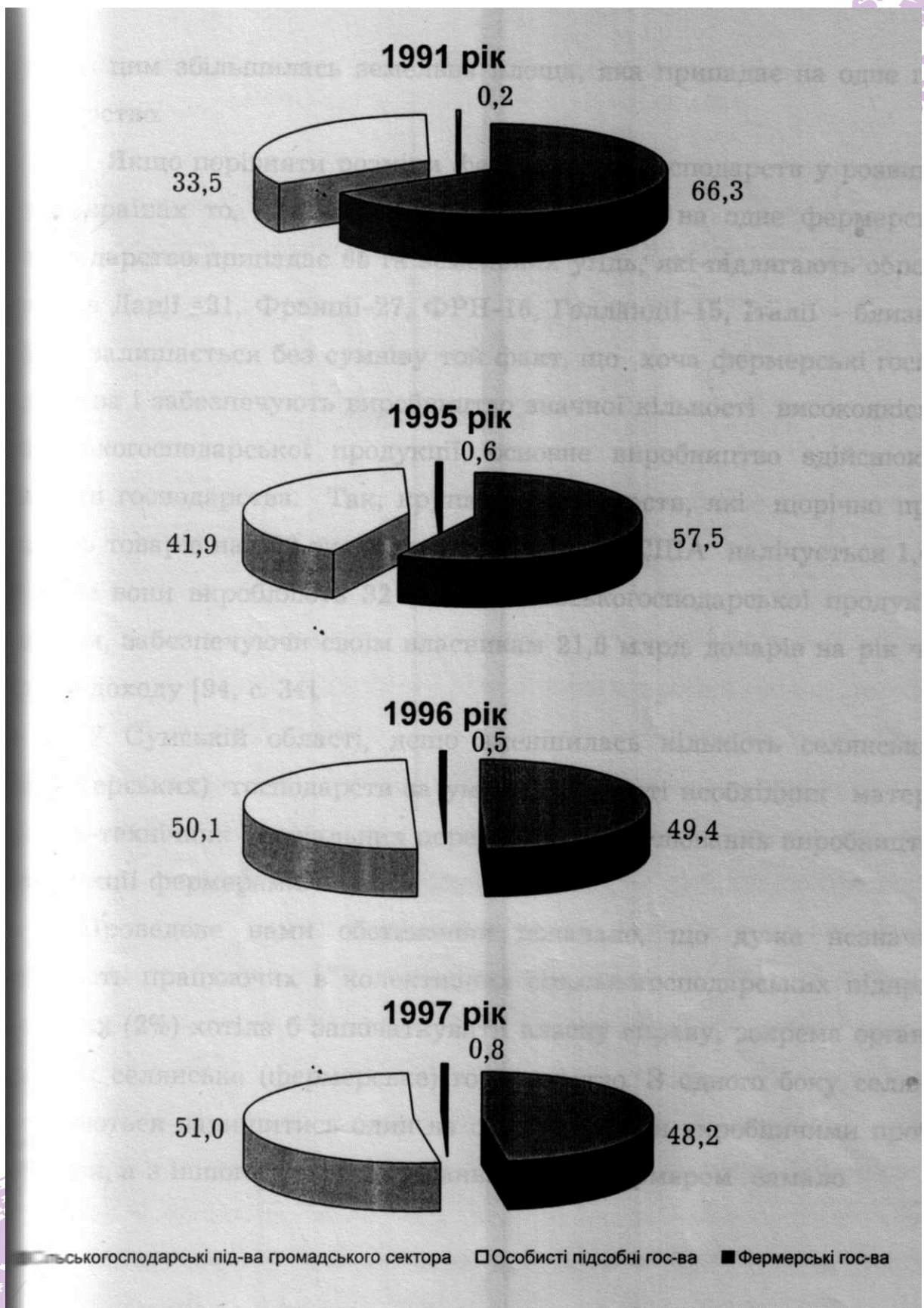
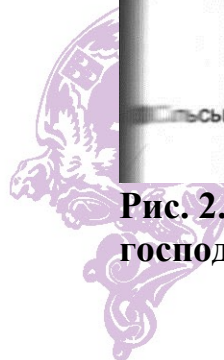

Рис. 2.3 Питома вага виробництва валової продукції в розрізі форм господарювання Сумської області за 1991-1997рр.

Таблиця 2.18 - Валова продукція сільського господарства по категоріях господарств Сумської області (в цінах 1996 р.)

Категорії господарств	1991 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	+/-, 1997 р. до 1991 р.
Всі категорії господарств, млн.грн.,	1690,7	1199,5	1150,8	1019,3	-671,4
%	100,0	100,0	100,0	100,0	-
в т. ч. сільськогосподарські підприємства громадського сектору, млн. грн.	1121,3	689,3	568,9	485,1	-636,2
%	66,3	57,5	49,4	48,2	-18,7
особисті підсобні господарства, млн. грн.	566,4	502,6	576,5	528,0	-38,4
%	33,5	41,9	50,1	51,0	18,3
фермерські господарства, млн. грн.	3,0	7,6	6,2	6,5	3,5
%	0,2	0,6	0,5	0,6	0,4

Дещо більше пристосованими до ринкових умов є фермерські господарства. Фермерська організація сільськогосподарського виробництва, як свідчить світовий досвід, допомогла вирішити продовольчу проблему в країнах ринкової економіки. Фермерство - це особлива форма господарювання, що базується на приватній власності, до об'єктів якої докладають свою працю переважно власник засобів виробництва та члени його сім'ї. У фермерському господарстві відбувається поєднання функцій власника, працівника і підприємця. Така єдність забезпечує максимальну реалізацію в господарській діяльності професійного і творчого потенціалу селянина, більш ефективно використання матеріальних факторів виробництва і робочої сили. В Сумській області у 1997 р. функціонувало 889 фермерських господарств, які виробили 1,02 % валової продукції сільського господарства. За даними таблиці 2.19 кількість фермерських господарств у досліджуваному Роменському районі зросла на 9 % у 1997 р. порівняно з 1994 р. Разом з цим збільшилась і земельна площа, яка припадає на одне фермерське господарство.

Якщо порівняти розміри фермерських господарств в розвинутих країнах то, наприклад, у Великобританії на одне фермерське господарство припадає 65

га земельних угідь, які підлягають обробітці, в Данії -31, Франції-27, ФРН-16, Голландії-15, Італії - близько 6 га, залишається без сумніву той факт, що хоча фермерські господарства і забезпечують виробництво значної кількості високоякісної сільськогосподарської продукції, основне виробництво здійснюють крупні господарства. Так, крупних господарств, які щорічно продають товарів на 500 тис. доларів і більше в США налічується 1,4% і саме вони виробляють 32% всієї сільськогосподарської продукції країни, забезпечуючи своїм власникам 21,6 млрд. доларів на рік чистого доходу [94, с. 34].

У Сумській області, дещо зменшилась кількість селянських (фермерських) господарств за умов відсутності необхідних матеріально-технічних і соціальних передумов, стимулювання виробництва продукції фермерами.

Проведене нами обстеження показало, що дуже незначна кількість працюючих в колективних сільськогосподарських підприємствах (2%) хотіла б започаткувати власну справу, зокрема організувати селянське (фермерське) господарство. З одного боку селяни побоюються залишитись один на один зі своїми виробничими проблемами, а з іншого - одного бажання стати фермером замало.

Таблиця 2.19 - Динаміка розвитку фермерських господарств Роменського району Сумської області

Показники	1994р.	1995р.	1996р.	1997р.	%, 1997р. до 1994р.
Кількість фермерських господарств	46	45	48	50	109,0
Земельна площа, всього, тис. га	1299	1375	1519	1591	122,5
в т.ч. с.-г. угіддя. тис. га	1272	1343	1486	1555	122,2
рілля	1205	1263	1398	1462	121,3
Припадає на одне господарство (в	28,2	30,6	31,6	31,8	113,0

середн.),га					
в т.ч.: сільгосп. угіддя	27,6	29,8	29,5	31,1	112,7
рілля	26,2	28,1	29,1	29,2	111,4

Потрібні знання з агрономії, зоотехнії, механізації, обліку. Господар повинен мати досвід роботи на різних видах техніки, володіти знаннями з технологій сільськогосподарського виробництва тощо. Переважна більшість фермерів в Україні не відповідає стандартам типового фермера. Це пояснюється тим, що працівники колективних господарств, тобто потенційні фермери мають вузьку спеціалізацію. А тому вони не володіють достатніми знаннями з питань, наприклад, підприємництва, менеджменту, маркетингу і т.ін. Фермер повинен акумулювати в собі технолога, техника, організатора виробництва і підприємця. Так, у Швеції право володіння землею надається лише тим особам, які мають сільськогосподарську освіту, оволоділи основами агротехніки і ветеринарії, знають основи економіки, вміють управляти технікою. Майбутній фермер одержує сертифікат, який свідчить про здатність ефективно здійснювати сільськогосподарське виробництво (випробувальний термін може складати 2-3 роки). Отже, кадрове забезпечення поряд з іншими проблемами гальмує розвиток фермерського сектору. Не дивлячись на існуючі негаразди дана форма господарювання існує і навіть має перспективи. На нашу думку, для нормального розвитку ринкових відносин конче необхідне конкурентне середовище, яке зумовлює виникнення і розвиток альтернативних форм господарювання у вигляді селянських (фермерських) господарств.

Виробничі показники діяльності фермерських господарств Роменського району, зокрема динаміки урожайності свідчать про те, що вони мають реальні умови для становлення їх в якості повноправних поряд з суспільним сектором виробників сільськогосподарської продукції (див. табл.2.20.).

Наведені таблиці дані відображають вищу віддачу бурякових плантацій і картоплі. Так, урожайність цукрових буряків у 1997р. на 42% вища у фермерських господарствах порівняно з суспільним сектором, хоча у 1994 і 1995 рр. фермери мали дещо більший збір цукрових буряків з гектара. Досить

істотно збільшуються темпи виробництва картоплі господарствами фермерів. У 1997 р. урожайність картоплі в них збільшилась на 50 ц в порівняно з 1994 р. і майже втричі цей показник вищий, ніж в колективних господарствах.

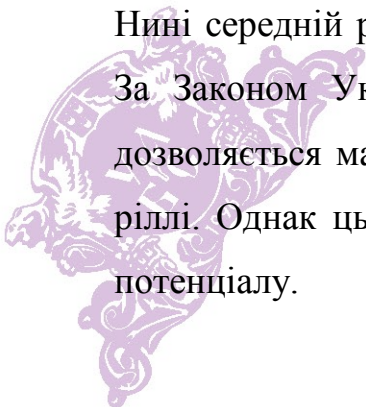
Заслуговує на увагу досвід деяких фермерів, які мають непогані результати діяльності. Так, в господарстві фермера М.А.Бурдики з кожного гектара зернових одержано 29,4 ц, урожайність цукрових буряків - 394 ц. Фермером О.М.Калугою одержано 35 ц соняшнику з 1 га. Майже всі селянські (фермерські) господарства району спеціалізуються на виробництві рослинницької продукції. Така тенденція існує і в більшості інших районів області.

Більше половини фермерів майже не утримують на своєму подвір'ї ніякої худоби, лише третина тримає одну-дві голови великої рогатої худоби та свиней.

За наслідками обстежень на кожні 6 дворів припадає 1 корова, кожні 2 подвір'я мають по 1 голові свиней, по 10 голів птиці на кожне фермерське господарство.

Для прикладу: в розвинених країнах ферми спеціалізуються як на виробництві рослинницької продукції, так і на виробництві тваринницької продукції. Так, у Великобританії на молочнотоварних фермах в середньому налічується майже 50 корів, у Франції-14, ФРН-1. Взагалі, спеціалізація фермерів на виробництві тваринницької продукції забезпечує цілорічну зайнятість фермера і членів його сім'ї, а також більш рівномірне надходження коштів від реалізованої продукції. У Роменському районі 39 % фермерів проживає у місті і з цієї причини про технологічну єдність виробничих процесів і оптимізації організації господарств говорити не доводиться.

Нами визначена одностайність фермерів стосовно збільшення їх ділянок. Нині середній розмір фермерського господарства в районі становить 25-35 га. За Законом України «Про селянське (фермерське) господарство» фермеру дозволяється мати 100 га загальної площі земельних угідь, у тому числі 50 га ріллі. Однак цього недостатньо для оптимального використання виробничого потенціалу.

Таблиця 2.20 - Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур в селянських (фермерських) і колективних господарствах Роменського району Сумської області, ц/га

Види продукції	1994 р.			1995 р.			1996 р.			1997 р.		
	селянські (фермерські)	колективні	%	селянські (фермерські)	колективні	%	селянські (фермерські)	колективні	%	селянські (фермерські)	колективні	%
Зернові	17,0	27,5	61,8	15,1	23,5	64,3	10,3	19,2	53,6	13,0	18,9	68,8
Цукрові буряки	234,0	168,0	139,3	244,0	187,0	130,5	204,0	156,0	130,8	213,0	150,1	141,9
Соняшник	0,8	9,0	8,9	10,1	10,9	92,7	9,1	9,3	97,8	6,7	6,4	104,7
Картопля	103,0	123,0	83,7	70,0	58,0	120,7	150,0	60,0	250,0	152,0	58,5	259,8
Овочі	22,0	69,0	31,9	34,0	65,0	52,3	-	63,5	x	-	60,0	x

За дослідженнями вчених, наприклад, в країнах Західної Європи й інших регіонах світу ефективність виробництва значно вища там, де розміри землекористування перевищують 100 га, а в США навіть 400 га [40, с. 227-228]. Наведемо в табл. 2.21. наведені розміри ферм в США відповідно обсягу реалізації товарної продукції.

За даними таблиці, переважну більшість складають невеликі сімейні фермерські господарства. Але ж чисельність цих господарств за дослідженнями вчених має тенденцію до скорочення. Так за 1985-1987рр. кількість сімейних господарств зменшилась на 43%. Відповідно на 90% знизилось і число середніх ферм.

Таблиця 2.21 - Розміри ферм в США за обсягом реалізації товарної продукції

Групи ферм за обсягом реалізації продукції, тис. дол.	Кількість ферм, тис.	%, до підсумку	Середній розмір ферм, га	Доход на одну ферму, тис. дол.
Менше 10	1139	52,3	4,9	23,08
10-39,9	45	20,7	159,6	29,9
40-99,9	286	13,3	331,2	41,95
100-249,9	201	9,2	512,0	81,62
250-499,5	71	3,2	920,0	170,4
500 і більше	29	1,3	920,0	822,32
Всього по групах	2176	100	184,4	47,71

В той же час відмічається збільшення великих господарств на 7,5%, в тому числі суперферм з обсягом реалізації понад 500 тис. доларів за рік. Їх чисельність за цей період збільшилась на 7,4% [40, с. 228]. “Ідея фермерства народилася 200 років тому, - зауважує з цього приводу відомий американський спеціаліст в галузі сільського господарства Дж. Кристал, - і сконала через

старість природною смертю. Америку годує не фермер, а великоземельний кооператив”.

Вважаємо, що рівнятися на високорозвинуті країни з ринковою інфраструктурою і якими в розвитку фермерства пройдено тривалий історичний шлях не зовсім доцільним. Отже, потрібні досить ретельні наукові обґрунтування щодо оптимізації розмірів фермерських господарств в Україні.

В цьому напрямі є позитивні зрушення. З урахуванням показника трудомісткості виробництва В.Я. Месель-Веселяком розроблена оптимізаційна модель фермерського господарства в рослинництві. Даний підхід успішно використовується на практиці, зокрема розрахунок оптимізаційної моделі покладено в основу функціонування селянського (фермерського) господарства Харківської області “Мрія”.

Продовжуючи аналіз розвитку фермерства в регіоні, зауважимо, що досить серйозною проблемою поряд з іншими є проблема збуту сільськогосподарської продукції фермерами. На відміну жаль, на відміну від зарубіжних, вітчизняні фермери крім виробництва продукції повинні займатися ще й її реалізацією, не маючи для цього відповідних умов і знань.

Досить недостатньо забезпечені селянські (фермерські) господарства матеріально-технічними ресурсами. Тому фермери частину виробленої продукції мусять обмінювати за бартерними угодами на паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива і хімічні засоби для рослин. За таких складних умов господарювання конче недостатньо коштів на розвиток соціальної сфери, вона майже відсутня. Отже, має бути, вагома підтримка щодо створення належної матеріально-технічної бази, належних умов праці, для чого потрібні значні кошти з боку держави. Протягом 1996-1997 рр. 11 з 50 селянських (фермерських) господарств Роменського району Сумської області спроможні були здійснювати будівництво капітальних об'єктів та придбати деяку техніку.

За даними обстеження фермерськими господарствами в 1996 і 1997 рр. освоєно 24,0 та 42,8 тис. грн. Капітальні вкладення здійснювались головним чином за рахунок власних коштів (у 1996 р. - 87,5 % від загального обсягу і 12,5

% отримано з фонду підтримки фермерів). У 1997 р. частка власних коштів дорівнювала 89 % та 11 % - кредити банку. Із загальної суми капітальних вкладень у 1996 р. на придбання техніки витрачено - 22,0 тис. грн. (91,7 %) і у 1997р. -29,8 тис. грн. (69,6 %). Дещо збільшились обсяги капітальних вкладів у будівництво об'єктів виробничого та соціального призначення. У 1997 р. їх частка сягала 30,4 % проти 8,3 % у 1996 р.

В деяких селянських (фермерських) господарствах спостерігається, хоча і повільне, розширення виробництва. Так, у 1996 році введено в дію підстанцію потужністю до 100 кВт. Змонтовані і працюють хлібопекарня в фермерському господарстві "Колос", олійниця і сховище для зберігання зерна і насіння на 10 т у господарстві "Пролісок". У 1997 р. у господарстві "Урожай" підрядним способом введено в дію 1,3 км газопроводу, при цьому використано 13 тис. грн. власних коштів.

В районі створено спілку фермерських господарств "Рофес", до складу якої входить 30 господарств. Але ж вона є суто формальною організацією, головною функцією якої на даному етапі є здійснення лише обліку.

Вищевикладене підтверджує, що не дивлячись на значні перепони щодо становлення фермерства в Україні, їх життєздатність є досить реальною. Дана форма господарювання має право на існування, як і всі інші. Але ж перспектива реформування форм господарювання бачиться не у розпаді колективних господарств на дрібні ферми, а в якомога ціліснішому збереженні великих за обсягом організаційних форм ведення сільського господарства. Таким чином, основна проблема полягає в тому, щоб перевести вже облаштовані крупні сільськогосподарські підприємства на ринкові засади функціонування.

На наш погляд, одним з напрямів стабілізації розвитку аграрного сектору може бути розвиток приватних підприємств. Тим більше, що відповідно до розпорядження Президента України від 18.08.97 № 298/97 РП "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформи і виведення економіки України з кризи" передбачалось провести протягом 1997-першого півріччя 1998 р. реформування державних, колективних та інших недержавних підприємств у

господарські товариства, селянські (фермерські) господарства, приватні підприємства.

Взагалі, це ті сільськогосподарські формування, які поєднують особисті інтереси працівника, як власника на землю і майно з індивідуальними та колективними формами організації праці і виробництва й організуються на майнових комплексах існуючих сільськогосподарських підприємств.

Згідно Законів “Про підприємства в Україні” та “Про оренду землі” приватне підприємство визначається як самостійний господарюючий суб’єкт, який самостійно на основі найманої праці здійснює виробничу і комерційну діяльність на базі як власного так і орендованого майна і землі з метою отримання прибутку. Члени підприємства, які бажають співпрацювати з власником вступають з ним в орендні відносини, де власник (засновник) - орендар, останні - орендодавці. Орендодавці, за бажанням можуть брати трудову участь у виробництві. Отже, чинне законодавство дозволяє перетворення колективного сільськогосподарського підприємства чи акціонерного товариства в процесі реорганізації в приватне сільськогосподарське підприємство.

Зарубіжні країни також визнають оренду як основну форму господарського руху землі. Приватно-орендні відносини у використанні землі склалися у Великобританії - орендується близько 40 % землі, в Канаді - 50 %, в Японії - 20 %. У Швеції, наприклад, 20 % фермерів ведуть господарювання на повністю орендованій землі. (48, с. 48). Там підприємець, який є власником майна і певної кількості землі, розширює своє виробництво за рахунок саме оренди землі.

В Україні налічується близько 300 приватних сільськогосподарських підприємств, які створено на базі колгоспів, радгоспів, колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств. В основному це Одеська, Львівська, Полтавська, Сумська області. До їх складу входять майже 200 приватних фермерських господарств з орендними відносинами, які функціонують в Дніпропетровській, Донецькій, Рівненській, Хмельницькій,

Черкаській, Чернігівській областях.

Питанню розвитку приватних підприємств з орендними відносинами була присвячена Перша науково-практична конференція з питань становлення та розвитку приватно-орендних відносин (м. Київ 16 червня 1997р.), де оговорювався стан розвитку приватно-орендних підприємств, розглядалися проблеми господарювання, були накреслені напрями подальшого їх функціонування.

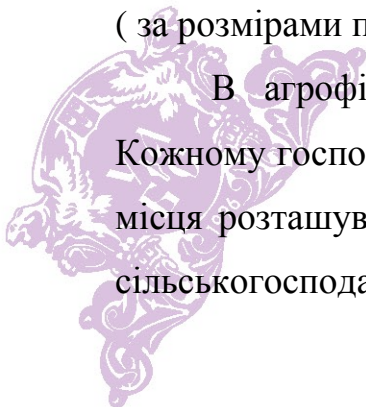
Досить цікавим щодо застосування приватно - орендних відносин в сільськогосподарському виробництві є досвід Сумської області. Тут у Білопільському районі було створено два приватних підприємства: приватні агрофірми “Авангард” і “Україна”.

Приватна агрофірма “Україна” створена 10 квітня 1997 року шляхом реорганізації колгоспу “Родіна”. Її власником став колишній голова колгоспу, який перебував на цій посаді 19 років і зарекомендував себе як професіонал, авторитетний керівник, людина прогресивних поглядів, яка розуміє необхідність впровадження ринкових відносин в сільському господарстві. Це зумовило одностайність в прийнятті колишніми колгоспниками рішення стосовно передачі йому своїх земельних часток (паїв) в оренду.

Агрофірма має зерново-буряківничий напрямок спеціалізації з розвинутим молочно-м'ясним скотарством. До того ж господарство вирощує лікарські рослини, реалізація яких забезпечує 5 % чистого прибутку. Основою виробничої діяльності агрофірми є розпайовані майновий комплекс і земля.

Загальна земельна площа підприємства становить 2647 га, у тому числі 2309 га сільськогосподарських угідь та 1869 га ріллі. Всі землі господарства знаходяться в приватній власності членів колективу, у тому числі і її керівника (за розмірами паїв).

В агрофірмі земельна реформа доведена до логічного завершення. Кожному господарю була виділена земельна частка (пай) в натурі. Залежно від місця розташування розмір земельної ділянки коливається від 6,2 до 7,0 га сільськогосподарських угідь. Члени господарства отримали сертифікати на

право на земельну частку (пай) і мали безперешкодне право виходу з нього. Згодом було видано Державні акти на приватну власність на землю (23.08.1997р.), після чого отримувачі Держактів на підставі укладених договорів віддали земельний і майновий паї в користування агрофірмі на правах оренди на 10 років.

Таким чином, збереглася цілісність земельного масиву, що дозволить ефективніше використовувати сільськогосподарську техніку, застосовувати прогресивні технології вирощування сільськогосподарських культур, ведення тваринництва, а це, в свою чергу, сприятиме повноцінному розвитку товарного виробництва дотримуючись, дійсно, ринкових принципів господарювання.

З цього приводу заслуговує на увагу думка В.В.Юрчишина, В.М.Трегобчука та О.М.Онищенка: "... кардинальні зміни в соціально-економічній структурі сільського господарства України конче необхідні. Їх треба здійснювати у напрямі реструктуризації державних та колективних сільськогосподарських підприємств у приватновласницькі господарства, не допускаючи при цьому необгрунтованого подрібнення господарських систем і комплексів"[65, с. 6].

Щодо гарантованості сплати орендної плати за землю, то остання підлягає своєчасній видачі незалежно від результатів господарської діяльності (умови договору). Поки що агрофірма сплачує орендну плату тільки в натуральній формі: 400 кг зерна, 50 кг цукру, 10 кг олії. За умов підвищення ефективності виробництва розмір орендної плати передбачається збільшити.

За орендоване майно згідно договору кожному орендодавцю сплачується 10 % від прибутку.

Крім, вирішення питань, так би мовити зовнішнього формування приватного підприємства, тобто юридичного і економічного визначення відносин між суб'єктами господарювання, проведена внутрішньоорганізаційна та виробнича реструктуризація. Створена нова система підрозділів з виробництва продукції рослинництва, тваринництва, в основу яких покладено галузевий принцип, підрозділи з переробки продукції, виробництва будівельних

матеріалів тощо. Вони працюють на договірних засадах, де обумовлені економічні взаємовідносини (ділове партнерство). Партнери у особі найманих працівників (керівники підрозділів, рядові працівники) несуть відповідальність за якість і кількість виробленої продукції, строки та обсяги виконання робіт та послуг. В договорах передбачені види і розміри заохочення за виробництво понадпланової продукції вищого гатунку. Таким чином, кожний суб'єкт агрофірми відповідає матеріально за результати своєї праці в тій мірі, в якій від нього ці результати залежать.

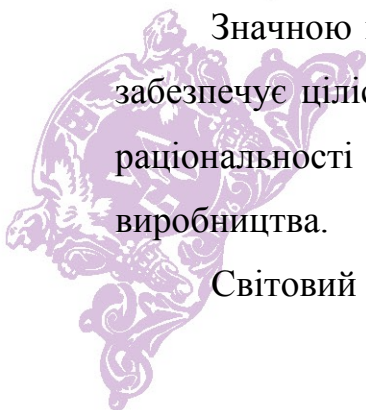
Отже, на першому етапі реструктуризації, якщо співставити виробничі показники агрофірми з середніми по району і області (за даними обласного управління сільського господарства), то вони, безперечно, різняться на користь агрофірми. Ця тенденція зберігається і у 1998 р. (див. табл. 2.22.). Економічні показники бажають бути кращими. Це зумовлено, насамперед, існуючою соціально-економічною кризою в суспільстві і сільському господарстві, зокрема. Особливо це стосується економічного механізму господарювання.

Проблем у цьому напрямі дуже багато і вони потребують вирішення як на державному рівні, так і на рівні функціонуючого підприємства.

Проте узагальнюючи вищенаведені приклади організації приватних підприємств з орендними відносинами ми прийшли до висновку, що їх функціонування дає підстави говорити про, дійсно, суттєві зміни до покращення ситуації в агропромисловому комплексі та істотні переваги даної форми порівняно з колективними формами господарювання досить суттєві. З точки зору організації ведення сільськогосподарського виробництва на базі приватної власності у приватному підприємстві з орендними відносинами забезпечується підвищення мотивації праці, відповідальність за її результати.

Значною перевагою є і те, що приватно-орендна форма організації праці забезпечує цілісність земельних і майнових комплексів, а це сприяє повноті і раціональності використання матеріально-технічної бази, розвитку товарного виробництва.

Світовий досвід переконує в тому, що найбільш ефективним

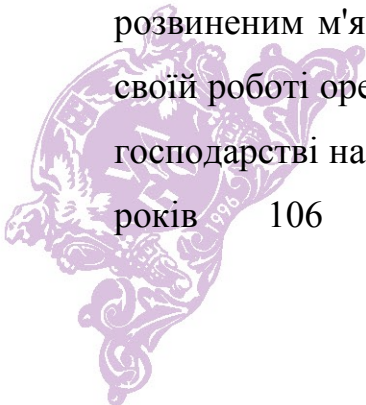

сільськогосподарське виробництво є тоді, коли поєднуються приватна власність і оптимальні розміри виробництва. Тобто, коли приватні господарства мають оптимальні розміри відповідно до умов виробничо-господарської діяльності.

До того ж, поліпшенню роботи приватних підприємств сприятиме удосконалення відносин між орендарем і орендодавцем на основі формування оптимальних розмірів орендної плати, яка повинна забезпечувати кожному власнику прибуток. Приватне підприємство через укладання правових актів (договорів) забезпечує відповідальність орендарів перед орендодавцями. За таких умов працівники відчують правову захищеність своєї праці, своїх інтересів. До того ж створення приватних підприємств, безперечно, сприятиме формуванню середніх власників і господарів. Це, так би мовити, експеримент використання приватної власності у колективній формі реалізації.

Все ж, на нашу думку, приватні підприємства з орендними відносинами господарювання є перехідною формою реформування і реструктуризації в більшості господарств суспільного сектору. Можливо згодом вони перетворяться в більш розвинені крупні господарські структури, можливо крупні ферми.

Нині поширюється альтернативної форми господарювання - товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ). В Сумській області у 1998 р. їх функціонувало 34, це 6,8 % від загальної кількості господарств. Так, непогані результати роботи має товариство з обмеженою відповідальністю - агрофірма "Мрія" Конотопського району Сумської області. Агрофірма є правонаступником колишнього колективного сільськогосподарського підприємства "Мрія". Господарство має зерново-буряківничий напрям з розвиненим м'ясо-молочним скотарством. Підприємство широко застосовує в своїй роботі орендні відносини, правовою основою яких є укладені договори. В господарстві на умовах найму працює 198 працівників. З них віком від 18 до 40 років 106 чол., або 54 % від загальної чисельності.

2. 22 - Виробничі та економічні показники діяльності приватної агрофірми “Україна”

Показники	Агрофірма “Україна”			Білопільський район (в середньому)				Сумська область (в середньому)			
	Роки		%, п.3 до п. 2	Роки		%, п.6 до п. 5	%, п.6 до п.3	Роки		%, п.10 до п.9	%, п.10 до п.2
	1990	1997		1990	1997			1990	1997		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Сільськогосподарські угіддя, га	2807,0	2309,0	x	3519,4	2338,0	x	x	3277,7	2429,0	x	x
Урожайність, ц/га:											
зернових	34,3	30,0	87,5	36,5	21,1	57,8	70,3	33,2	20,9	62,9	70,0
цукрових буряків	236,0	255,0	108,0	241,0	151,0	62,7	59,2	249,0	150,0	60,2	58,9
Поголів”я великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь, гол.	52,5	40,0	76,2	33,0	39,2	118,8	98,0	31,9	35,8	112,2	89,5
в т.ч. корів	24,9	17,3	69,5	19,5	15,2	77,9	87,7	17,6	15,3	86,9	88,4
Удій на корову, кг (за рік)	2009,0	1640,0	81,6	2486,0	1558,0	62,7	95,0	2805,0	1451,0	51,7	88,5
Середньодобовий приріст великої рогатої худоби, г	388,0	350,0	90,2	429,0	213,0	49,6	60,8	464,0	261,0	56,2	74,6
Середньодобовий приріст свиней, г	193,0	180,0	93,2	240,0	72,0	30,4	40,0	313,0	109,0	34,8	60,5
Вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь:											
зерна,ц	846,2	1300,0	65,1	1425,0	1030,0	72,2	79,2	1229,0	1088,0	88,5	83,7
молока,ц	501,0	283,7	56,6	496,1	236,8	47,7	83,5	503,5	222,0	44,1	78,2
м”яса всіх видів,ц	75,9	47,0	61,9	88,4	41,0	46,4	87,2	90,6	46,0	50,8	97,8
Рівень рентабельності,%	21,0	9,8	-11,2п.	37,0	-28,9	-65,9п.	-38,7п.	40,2	-27,5	-67,7п.	-37,3п.

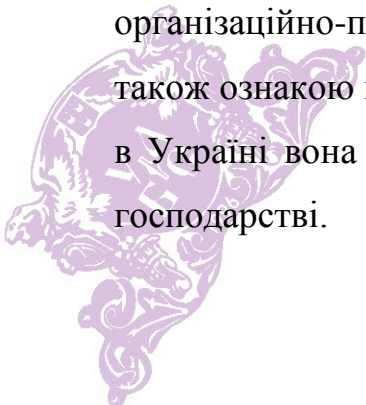

Сформована нова організаційна структура, де внутрішньогосподарські відносини побудовані на кооперативних засадах.

Проведення виробничої реструктуризації в товаристві пов'язано зі зміною галузевих пропорцій (впровадження переробки, реалізації) та застосування ресурсозберігаючих технологій. В результаті перетворень досягнуті такі показники: у 1997 р. урожайність зернових склала 32,7 ц з га, цукрових буряків -284 ц з га. На підприємстві розроблена та впроваджена заохочувальна система оплати праці. В рослинництві - це відрядна система з авансуванням 60 % оплати грішми та 40 % натурою. 50 % понадпланової продукції видається натурою за середньореалізаційними цінами. В тваринництві на оплату праці відраховується 6 % продукції (молока, привісу) фактично одержаної працівником. Він може свою одержану продукцію реалізувати самостійно.

Керівник господарства - досить підприємлива людина - є членом Європейського клубу підприємців, що дозволило налагодити зв'язки з бізнесовими структурами країн Західної Європи, завдяки чому вдалося значно зміцнити економічне становище господарства. За виживання в ринкових умовах агрофірму у особі директора було нагороджено міжнародною нагородою "Факел Бірменгема". Отже, досвід функціонування підприємства на засадах створення належного внутрішньогосподарського середовища з формуванням кооперативів має пропагуватись в області і її межами.

Зауважимо, що за розробленими вченими Інституту аграрної економіки організаційно-методичними напрямами товариства з обмеженою відповідальністю, в ідеальному варіанті доцільно створювати за наявності відносно малочисельної (порядку 10-20 осіб) групи власників. Ця досить нова організаційно-правова форма господарювання має право на існування, але є також ознакою перехідного періоду. Зазначимо, що широкого розповсюдження в Україні вона не набуде, як не стала пріоритетною в світовому сільському господарстві.

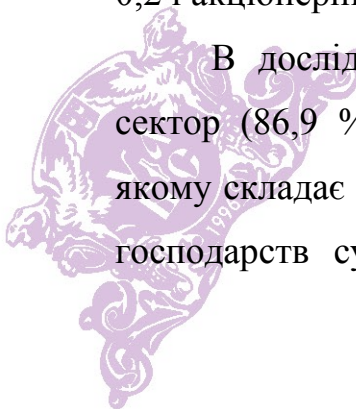
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Напрями і перспективи розвитку форм господарювання в умовах становлення ринкової економіки

Проведені нами дослідження щодо створення і розвитку різних організаційно-правових форм ще раз підтвердили той факт, що таке різноманіття їх є закономірним явищем при становленні ринкових відносин у сільському господарстві. Наявність різних форм власності і господарювання дає можливість, з одного боку, визначити закономірності, напрями і перспективи розвитку суспільства, а з іншого, нові можливості і умови розвитку виробництва. Таким чином, кожне з господарських формувань повинно зайняти певне місце в тих видах діяльності, де воно може ефективно функціонувати, забезпечуючи найвищу ефективність.

Нажаль, існуючі форми господарювання в аграрній сфері аграрної сфери не забезпечили підвищення ефективності функціонування виробництва. Спостерігається стійка тенденція зменшення обсягів виробництва основних видів як рослинницької так і тваринницької продукції. Але ж не дивлячись на це, виробником значної частини сільськогосподарської продукції, гарантом соціальної захищеності селян залишається громадський сектор. Так, в Україні у 1998 р. частка колективних сільськогосподарських підприємств, як і раніше, продовжує домінувати. В їх розпорядженні - близько 65 % сільськогосподарських угідь, в тому числі - майже 67 % орних земель. Селянські (фермерські) господарства займають лише 2 % землі, кооперативи - 0,2 і акціонерні товариства - 1,9 % [1, с.70].

В досліджуваному регіоні основним землекористувачем є суспільний сектор (86,9 %), частка колективних сільськогосподарських підприємств в якому складає 79,8 %. Безперечно, за таких умов, від результативності роботи господарств суспільного сектора залежатиме стан сільського господарства

країни, забезпечення населення сільськогосподарською продукцією, створення належного соціально-економічного середовища в аграрному секторі.

Позитивним стосовно процесів реформування є: розпаювання земельного і майнового комплексів, здійснено правове забезпечення права селян на приватну власність на земельну частку (пай) - видані сертифікати на право на земельну частку (пай). В деяких реформованих господарствах Сумської області, наприклад, у приватній агрофірмі «Україна» селяни мають Державні акти на приватне володіння землею, тобто є справжніми власниками, які за бажанням зможуть себе реалізувати як справжні господарі - власники шляхом безпосередньої участі у роботі сільськогосподарського підприємства і здачі своїх земельної і майнової часток в оренду, набувши статусу “працівник - власник”.

Принциповими у вирішенні мають бути питання стосовно можливості безперешкодного виходу зі своєю часткою (паєм) з господарства; можливості передавати паї в оренду, можливості розподілу часток між декількома господарськими структурами; розповсюдження інформації про новостворені підприємства (умови оренди, організації виробництва, фінансового стану тощо); належного юридичного оформлення відносин (укладання договорів, видача сертифікатів на право на земельну частку(пай) та ін.); визначення розміру орендної плати в кожному в розрізі конкретних формувань тощо.

Дійсно, правова база забезпечує селянам вихід з підприємства зі своєю власністю і створення власного чи спільного, чи на засадах кооперування чи ін. підприємства. Таким чином, це суттєвий крок до підвищення заінтересованості працівників у використанні своєї власності.

Вважаємо, що найбільш пристосованими до ринкових умов господарювання в регіоні мають бути підприємства, що застосовуватимуть колективну форму організації праці, колективну форму реалізації приватної власності.

Нині, реформування господарських структур відповідно до чинного законодавства відбувається за такими напрямками: формування

сільськогосподарських підприємств, які в своїй діяльності використовують в переважній більшості працю власників, їх майнову частку, земельний пай. Це мають бути колективні сільськогосподарські підприємства, частково господарські товариства, сільськогосподарські кооперативи тощо.

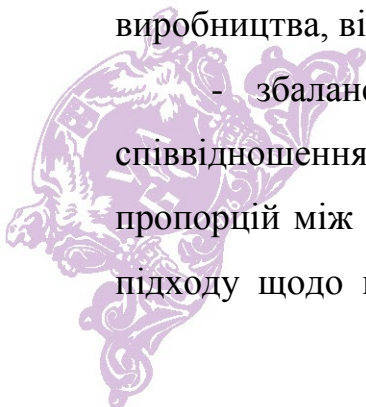
Такий вид підприємств забезпечує ведення великого механізованого виробництва на засадах усталеного їх розвитку з набутим виробничим потенціалом. Процес сумісної діяльності по збереженню існуючого потенціалу і подальшому розвитку формування потребує, на нашу думку, чіткого механізму взаємовідносин.

Проте, що самого існування колективної форми використання приватної власності недостатньо для перетворення сільськогосподарських підприємств у структури, як змогли б ефективно функціонувати в ринковому середовищі. Потрібно враховувати при цьому потенціал набутих системних зв'язків підприємств громадського сектора, пропорції у використанні продуктивних сил адаптованих до сьогодення. Визначений підхід, який до того ж повинен посилюватись вдосконаленням правової захищеності працівників-власників, сприятиме створенню раціональної побудови економічного механізму реформування господарських структур. Реструктуризація, як один з найважливіших напрямів вдосконалення внутрішньогосподарських відносин має здійснюватись у напрямі, перш за все, організаційного вдосконалення. Наведемо основні принципи організації виробництва, яких, на наш погляд, повинні дотримуватись реформовані сільськогосподарські підприємства:

- плановість - визначення стратегії і тактики виробництва. обов'язкове складання поточних і перспективних планів розвитку виробництва;

- децентралізація - забезпечення самостійності підприємства в організації виробництва, відмова від директивної системи управління;

- збалансованість і комплексність - забезпечення раціонального співвідношення продуктивних сил сільського господарства, з урахуванням пропорцій між галузями і окремими виробництвами, здійснення комплексного підходу щодо впливу техніко-технологічних, соціально-економічних і інших

факторів на виробничі процеси, їх організацію;

- інтеграція - забезпечення систематизації зв'язків між виробництвами, між структурними підрозділами;

- динамічність - збереження послідовності і погодженості поряд з безперервністю і прискорення темпів в стані бачення майбутньої мети з урахуванням попередніх здобутків;

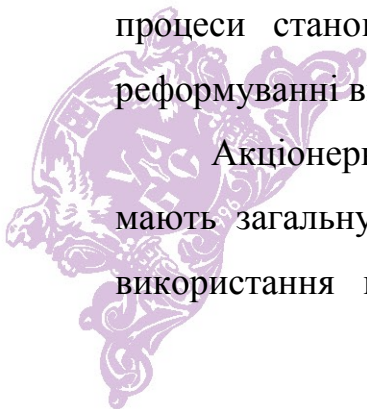
- оптимальність - вибір оптимальних варіантів з декількох можливих вирішення певної виробничої ситуації і ін.

Таким чином, виробничі підрозділи повинні трансформуватися, з урахуванням вищенаведених принципів організації виробництва в економічно самостійні структури, шляхом створення належного внутрішньогосподарського середовища, можливо з застосуванням кооперативного механізму. Вважаємо, це одна з основних проблема, яку треба вирішити найближчим часом і яка сприятиме покращенню виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств.

Показовим в цьому напрямку є досвід роботи КПСП "Дорогинське" Ічнянського району Чернігівської області. В господарстві розроблена власна модель розвитку ринкових відносин, яка на практиці втілюється шляхом впровадження дійового госпрозрахунку, запровадження важелів, які спрямовані на зменшення витрат, економічну вигідність виробництва і реалізації продукції. Так, у 1997 р. виробництво продукції сільського господарства зросло в порівнянні з 1994 р. майже в 1,5 рази при спаді по району на 42 %.

Специфікою реформування аграрної галузі Сумської області є формування переважно акціонерної форми господарювання. Зауважимо, акціонування - це досить нове явище в сільському господарстві України і процеси становлення акціонерних товариств мають особливе значення в реформуванні відносин власності.

Акціонерне товариство за своєю суттю є об'єднанням, де його учасники мають загальну зацікавленість через максимізацію власних доходів шляхом використання власного капіталу. Отже, основною перевагою акціонерної

форми організації виробництва є зацікавленість акціонерів у результатах діяльності підприємства. Процес формування акціонерних товариств відбувається двома напрямками:

- через приватизацію майна державних підприємств;
- шляхом перетворення сільськогосподарських підприємств з колективною формою власності.

Зараз немає якихось перешкод для створення організаційного типу підприємств - акціонерного товариства. Але досвід функціонування акціонованих підприємств, наприклад, у Роменському районі Сумської області застерігає і закликає до більш виваженого підходу стосовно застосування даної організаційно-правової форми.

Аналіз результатів діяльності акціонерних товариств, в користуванні яких знаходиться третина сільськогосподарських угідь не дає підстави вважати, що вони ефективніше здійснюють виробничу діяльність порівняно з колективними сільськогосподарськими підприємствами. А господарства, які мають дещо кращі показники діяльності в порівняно з іншими підприємствами громадського сектору, пояснюють вищу результативність не особливостями даної форми організації виробництва, завдяки вдалим перетворенням в організаційному устрої (розвиток переробних підрозділів, відкриття торговельних точок тощо), створенню економічного механізму господарювання, забезпечення інтеграції виробництва і завдяки підприємливості керівників господарств.

Припущено багато помилок у застосуванні правових актів в процесі акціонування. Наприклад, визначення в установчих документах найменування товариства як “сільськогосподарське акціонерно-пайове товариство закритого типу” (що мало місце в досліджуваному регіоні) дозволяє зробити висновок про невідповідність цих документів чинному законодавству. Згідно зі статтею 24 Закону України “Про господарські товариства” акціонерним визначається товариство, яке має статутний фонд, поділений на певну кількість акцій рівної номінальної вартості. Тому застосування терміну “акціонерно-пайове” не є

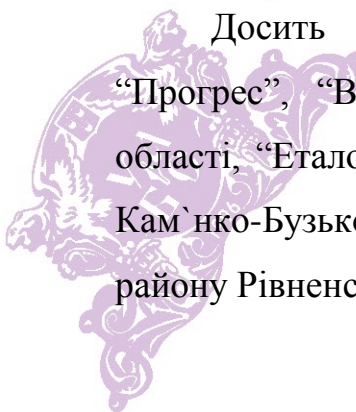
неправомірним.

Заслуговує на увагу і той факт, що створення акціонерних товариств закритого типу ніби - то запобігає відмежуванню селян від власності на землю, що має місце в акціонерних товариств відкритого типу. Однак, у реальному житті все інакше. Якщо вартість майна і землі обмінюватиметься на акції без забезпечення натуральних показників, селянин отримуючи певну кількість акцій, втрачатиме право на майно і землю, так як вони автоматично перетворяться у власність акціонерного товариства. Разом з тим ускладнений процес виплати дивідендів через уповільнений обіг капіталів в сільському господарстві, особливо у кризовій ситуації.

Таким чином, узагальнюючи досвід функціонування акціонерних товариств в Україні і зокрема в Сумській області можна зробити висновок, що дана форма господарювання в сільському господарстві не набуде поширення, рівно як не стала масовою в сільському господарстві розвинених країн Заходу.

Іншим напрямом реформування господарств суспільного сектора є створення на їх базі приватного підприємства, на принципах одноосібного керівника. Найчастіше його посаду займає колишній керівник підприємства. Одноосібний власник, дійсно, спроможний забезпечити підвищення виконавчої дисципліни, збереження і дбайливе використання матеріальних ресурсів. Основою діяльності приватних підприємств мають бути орендні відносини. Але ж віддача земельного паю в оренду не гарантує власникові працевлаштування, що в свою чергу призведе до втрачання селянином гарантій соціального захисту. Показовим в цьому плані є приклад приватної агрофірми «Україна», яка забезпечує в деякій мірі соціальні гарантії, наприклад, пенсіонерам передбачена компенсація витрат на ритуальні послуги.

Досить успішно в Україні функціонують приватні господарства: «Прогрес», «Відродження», «Манжелія» Глобинського району Полтавської області, «Еталон» Софіївського району Дніпропетровської області, «Світанок» Кам'яно-Бузького району Львівської області, ім. Шевченка Рівненського району Рівненської області та ін.

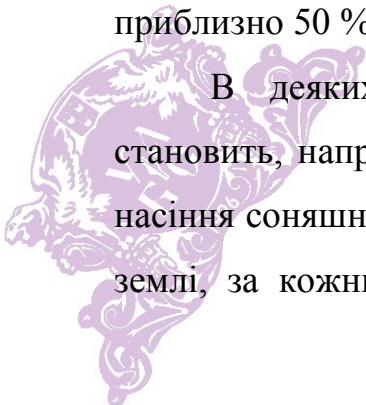
Серйозність проблеми обумовлена соціальним обстеженням вікової структури працівників 199 господарств різних природно-економічних зон України. Отже, 57 % зайнятих в агропромислових підприємствах - це люди віком понад 40 років, 33 % - 50 років і старше. Віковий склад деяких категорій працівників ще гірший. Чоловіки старше 50 років становлять - 33,9 %. Серед працівників рослинництва люди такого віку становлять 47,3 %, в тому числі жінки - 48,4 %. Як доводять вчені, через 5 років кожна п'ята жінка та кожен 6-й чоловік досягнуть пенсійного віку, і в основних галузях аграрного виробництва їх частка буде найвищою [39, с.71].

Нині у Сумській області кожний другий мешканець сільської місцевості - пенсійного віку. Потрібні конструктивні заходи як з боку держави, так і керівників господарств по наданню допомоги даній верстві населення. Нещодавно був виданий Указ Президента «Про гарантування захисту економічних інтересів та поліпшення соціального забезпечення селян-пенсіонерів», які мають право на земельну частку (пай) (15.12.1998р.), який дає можливість за бажанням селян-пенсіонерів, укладати договори-оренди з підприємствами всіх форм власності. При чому розмір плати не може бути меншим за 0,5 % вартості земельної частки, яка передана в оренду.

Також потрібен більш виважений підхід до розрахунку орендної плати за користування земельним і майновим паями, тому що вона не відповідає справжній вартості користування.

Наприклад, за даними Міністерства сільського господарства США орендна плата за орну землю в кукурудзяному поясі, де агрокліматичні умови наближені до умов України коливається в межах 5-12 % від ціни землі - це приблизно 260 дол. за гектар в рік. До того ж, на орендну плату припадає приблизно 50 % валового доходу орендаря [108, с. 61].

В деяких вітчизняних приватних підприємствах орендна плата становить, наприклад в приватній агрофірмі «Манжелія» 500 кг зерна, 100 кг насіння соняшнику, 50 кг цукру; господарство «Еталон» взяло в оренду 1017 га землі, за кожний земельний пай у 1996 р. видано 400 кг пшениці, 400 кг

ячменю, 100 кг вівса, 50 кг гречки, 130 кг макухи, 28 кг олії.

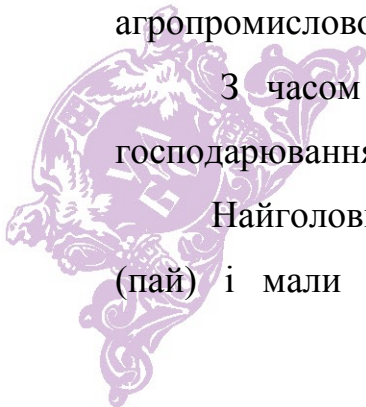
У напрямку створення нового підприємства кількома власниками відбувається напрям реформування - це створення товариств з обмеженою відповідальністю. Вважаємо, що дану форму господарювання доцільно створювати на базі невеличких колективів (10-12 чоловік), які мають єдність інтересів, довіру один до одного і однотайність щодо прийняття конструктивних рішень по визначенню напрямку діяльності, організації виробництва тощо. В обстежуваному регіоні такі господарства є, але визначитись щодо результатів їх діяльності дещо передчасно. На нашу думку, в них ускладнено вирішення питань стосовно соціального захисту працівників.

Отже, вищевикладене дає підстави говорити про доцільність існування приватних підприємств чи то одноосібних власників чи кількох, товариств з обмеженою відповідальністю. Але ж, враховуючи і організаційні моменти щодо їх створення і принципи діяльності ми відносимо їх до організаційно-правових форм перехідного періоду становлення ринкової економіки. Можливо з часом вони і перетворяться в більш досконаліші структури ринкового типу функціонуючі на ринкових засадах, обравши шлях кооперування чи створення великих ферм.

Проблемі побудові моделей господарств різних форм господарювання присвячено чимало наукових розробок, зокрема Інституту аграрної економіки: "Посібник з реформування сільськогосподарських та переробних підприємств" за редакцією П.Т.Саблука та В.Я.Месель-Веселяка; "Рекомендації щодо створення приватного сільськогосподарського підприємства з орендними відносинами та організації його розвитку" за редакцією П.Т.Саблука та В.В.Юрчишина; «Організаційно-правові форми господарювання в агропромисловому комплексі» і ін.

З часом селяни-власники остаточно визначаться з вибором форми господарювання, так як альтернатива вибору існує.

Найголовніше, щоб селяни не втратили свого права на земельну частку (пай) і мали право безперешкодного виходу з будь-яких господарських

формувань.

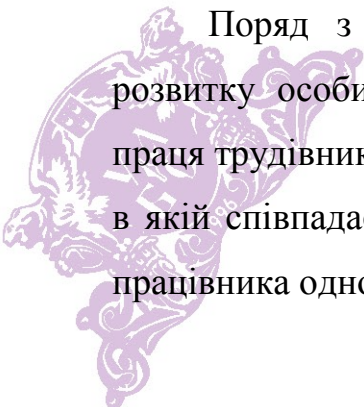
Таким чином, на практиці зможуть реалізувати себе, досягти належних результатів всі без винятку організаційно - правові форми за таких умов: виважений вибір перспективної форми господарювання; обґрунтування ефективної виробничої структури; організація виробництва з урахуванням оптимізації розміру підприємства; що забезпечуватиме збалансованість виробничих ресурсів; застосування раціональної системи ведення господарства і прогресивних технологій виробництва продукції; створення ринкового економічного механізму господарювання; сприяння розвитку підприємницької діяльності; комерціалізації.

В перехідний період становлення ринкової економіки поширення набули індивідуальні форми господарювання, зокрема особисті підсобні та селянські (фермерські) господарства.

Так, у 1997 р. в особистих підсобних господарствах населення порівняно з 1990 р. площа землекористування збільшилася у 2,17 рази, а виробництво валової продукції - на 23,2 %. Наприклад, в загальному обсязі валової продукції Сумської області майже половину займає продукція, вироблена господарствами населення. Багаторічний досвід функціонування особистих підсобних господарств свідчить про значні переваги приватної власності, в більш ефективнішому веденні господарства за рахунок кращого її використання порівняно з суспільною.

Безперечно, що господарства населення посідають вагоме місце у забезпеченні населення країни високоякісною сільськогосподарською продукцією поряд із здійсненням ними соціальної функції стосовно підвищення рівня життя через самозабезпечення необхідним продовольством.

Поряд з цим аналіз характерних соціальних і економічних сторін розвитку особистих підсобних господарств дає підстави стверджувати, що праця трудівника і його особисте господарство є складовими виробничої сфери, в якій співпадає економічна зацікавленість у веденні господарства власника і працівника одночасно.

Доход від особистого підсобного господарства - основне джерело доходів селянської сім'ї. Проте ця форма господарювання не забезпечує раціонального рівня трудового навантаження, належної структури вільного часу працівника. До того виробництво тут базується на переважно важкій ручній праці.

З урахуванням того, що хоча особисті підсобні господарства і виробляють майже половину сільськогосподарської продукції, однак рівень товарності її по деяких видах дуже низький. Доцільним буде організувати кооперативи з закупівлі і переробки продукції, технічного й технологічного обслуговування.

Передбачається збільшення площі землекористування за рахунок державних земель і доведення розміру земельної ділянки за бажанням селян хоча б до 2 га, як це передбачено Земельним кодексом України.

При кооперуванні господарств населення з громадським сектором потрібно вирішувати питання щодо належного забезпечення ветеринарного обслуговування, організації технологічного і технічного забезпечення виконання необхідних сільськогосподарських робіт, транспортного та сервісного обслуговування. Вважаємо, що саме кооперація праці власників різних форм господарювання буде забезпечувати їм хоча б мінімальну потребу в засобах виробництва в розрахунку на одиницю земельної площі і голову худоби, підвищення продуктивності праці, зменшення витрат праці і засобів виробництва.

Більш досконаліми у використанні приватної власності мають бути фермерські господарства. У виступі Президента України Л.Д. Кучми на ІХ з'їзді фермерів України 10 грудня 1998 р. було зроблено акцент на орієнтування аграрної політики на стимулювання розвитку двох секторів сільськогосподарського виробництва - громадського і приватного, зокрема фермерського.

Фермерські господарства функціонують, використовуючи працю власника, його сім'ї і найманих працівників. Отже, у діяльності фермерства і

господарств населення є багато спільних рис, але є і принципові відмінності: в перших дещо більші масштаби виробництва, вищий ступінь господарського ризику, щодо вкладання капіталу, певні вимоги до використання найманої праці тощо.

У 1997 р. в Україні функціонувало понад 35 тис. таких господарств. Дещо зріс середній розмір фермерських господарств - з 23 до 28 га. Але ж за сім років їх господарювання освоєно менше половини зарезервованих для них земель. Отже, місцевим радам потрібно вирішити питання щодо передачі в оренду фермерам земель резервного фонду, а також земельних часток (паїв) селян-власників.

На нашу думку, оренда землі має поширюватись на всі форми господарювання, включаючи і селянські (фермерські) господарства, як гарантія забезпечення рівноправних умов ведення сільського господарства. Так, у Сумській області у 1997 р. частка орендованих земель у загальній площі землі сільськогосподарських угідь фермерських господарств становила 7,6 %.

До того ж орендні відносини мають поширюватись на використання техніки, обладнання, продуктивної худоби, споруд тощо.

Фермерство поки що не гарантує підвищення ефективності аграрного виробництва. Ефективність використання ними землі ще досить низька. Так, займаючи 1,6 % сільськогосподарських угідь, вони виробили у 1997 р. 0,8% валової продукції.

Основними причинами незадовільного стану розвитку фермерських господарств є обмеженість кормової бази, незадовільне матеріально-технічне забезпечення, недосконалі умови реалізацією продукції, відсутність достатнього фінансування. В досліджуваному Роменському районі Сумської області на десятьох фермерів припадає 6,2 трактора і 1,2- комбайна.

Вважаємо, що на сучасному етапі, для поліпшення ситуації стосовно функціонування фермерських господарств потрібно, насамперед, зберегти наявний виробничий потенціал шляхом застосування ринкових важелів стабілізації виробництва: впровадження орендних відносин господарювання,

розвитку фермерської кооперації, підприємництва.

Заслуговує на увагу досвід роботи деяких фермерських господарств Роменського району Сумської області. Так, фермер В.М. Рубанік має досить непогані показники щодо виробництва продукції рослинництва. Зокрема урожайність озимої пшениці у 1998 р. становила 26 ц/га, цукрових буряків – відповідно - 281 ц/га. Він також займається підприємницькою діяльністю: має свою зернопереробку, торговельні точки.

Успішною є діяльність фермерів О.В. Бацмана, В.А.Бурдики та ін.

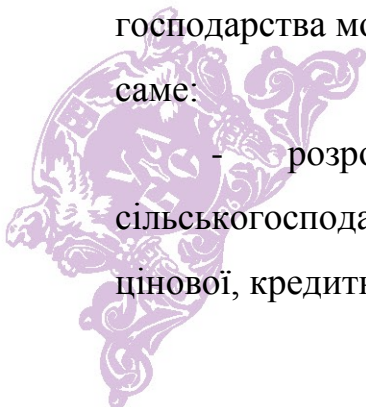
Але ж фермерами майже не виробляється продукція тваринництва, яка є досить капіталомісткою, збитковою.

Науковцями Інституту аграрної економіки розроблена методика і визначені оптимальні розміри фермерських господарств різних виробничих напрямів спеціалізації. Вважаємо, застосування їх можливо в разі впровадження механізму кооперації на її різних рівнях, оренди землі, земельних часток (паїв). Правова основа для цього створена Законами України: “Про сільськогосподарську кооперацію”, “Про оренду землі”, Земельним кодексом України та іншими законодавчими актами. Розрахунки вчених показують, що за рахунок оренди фермерські господарства можуть збільшити питому вагу землекористування з 2,6 до 10 % [56, с.64].

Таким чином, узагальнення результатів господарювання вищенаведених організаційно-правових форм і визначення перспектив їх розвитку дає підстави говорити про те, що проблема вибору і функціонування тієї чи іншої форми господарювання не має на сьогодні однозначного вирішення.

Зауважимо, що реалізувати запропоновані нами напрями подолання негараздів в роботі всіх без винятку господарюючих суб'єктів сільського господарства можна лише за умов покращення ситуації в аграрному секторі, а саме:

- розробки економічного механізму державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників з застосуванням збалансованої цінової, кредитно-фінансової політики держави, наданням дотацій ;

- забезпечення еквівалентного міжгалузевого обміну;
- розвитку системи матеріально-технічного забезпечення і сервісного обслуговування сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання;
- сприяння розвитку крупного виробництва, переваги якого визначаються в забезпеченні спеціалізації, концентрації, інтеграції, можливості застосування прогресивних технологій і інше, що не заперечує співіснування поряд з крупним виробництвом середніх і малих виробничих структур;
- підготовки кваліфікованих кадрів, спроможних орієнтуватися в ринкових умовах господарювання, застосовуючи новітні технології, досягнення науки і виробництва.

3.2. Напрями подальшого реформування сільськогосподарських підприємств в господарські структури ринкового типу

Результати досліджень функціонування сільськогосподарських підприємств різних форм власності і господарювання в сільському господарстві на прикладі Сумської області дають право стверджувати, що процес становлення нових організаційно-правових форм досить багатогранний і складний. Однак, не зважаючи на це, з урахуванням узагальнень і конкретизуючи теоретичні розробки як вітчизняних так і зарубіжних вчених, а також досвід здійснюваних реформ на Україні і за її межами можна виявити основні підходи щодо покращення ситуації в агропромисловому комплексі.

Отже, дослідження переконливо доводять, що трансформація форм власності і господарювання на селі поки що не є достатньо економічно ефективною. Головна причина полягає в тому, що в недостатній мірі діє економічний механізм господарювання, який повинен підвищити мотивацію праці, зацікавити сільськогосподарського трудівника в результатах його діяльності.

Аналіз розвитку різних форм господарювання в регіоні довів

життєздатність господарств громадського сектору навіть в таких скрутних економічних умовах функціонування і їх важливу роль у забезпеченні країни продовольством та соціального захисту селян. Хоча існування інших форм, зокрема фермерських господарств, особистих підсобних господарств, приватних підприємств є доволі позитивним явищем, але вони поки-що не стали визначальними формами щодо підвищення ефективності виробництва і здатності вирішувати продовольчу проблему в повній мірі.

На наш погляд, при реформуванні сільськогосподарських підприємств треба забезпечити збереження пропорцій при використанні засобів виробництва, зокрема землі у складі господарств громадського сектору з урахуванням їх адаптації до ринкових умов господарювання. Існуючі внутрішньогосподарські підрозділи повинні трансформуватись в економічно-самостійні осередки, які мають бути складовими колективних сільськогосподарських підприємств, акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, приватних підприємств тощо. Структурні підрозділи можуть створюватись різними шляхами: на основі оренди майна і землі або паях, придбання акцій, викупу майна і формування колективної чи приватної власності.

Зауважимо, що будь-яка, навіть досить прогресивна форма господарювання не набуде розвитку, якщо не відбудуться процеси її реструктуризації та створення належного економічного і організаційно-правового механізму господарювання. В досить складному соціально-економічному середовищі даний підхід вважаємо найбільш конструктивним.

Оптимально пристосованими до діяльності в ринкових умовах господарювання і найбільш придатними щодо реформування і реструктуризації господарств громадського сектору, з нашої точки зору, мають бути організаційно-правові форми, засновані на кооперативних засадах. Опрацьовані нами методологічні засади щодо створення оптимальних господарських структур також дають підстави стверджувати про відповідність організації праці і виробництва в кооперативних підрозділів методологічним

вимогам.

Основні принципи, за якими будуть здійснювати свою діяльність підрозділи, що функціонують на кооперативних засадах, представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 - Принципи економічної самостійності господарських структур функціонуючих на кооперативних засадах

Складові відносин кооперативних підрозділів	Принципи функціонування
Власність на землю	Володіє і розпоряджається (чи то власні паї, чи оренда)
Власність на засоби виробництва	Те ж
Власність на прибуток	Розпоряджається повністю (за рішенням колективу)
Форма власності	Колективна
Розрахунок витрат на виробництво	За внутрішньогосподарськими цінами
Оцінка продукції	Те ж
Оплата праці	За кінцевими результатами, з прибутку
Регламентація взаємовідносин між підрозділами	Укладання договорів між підрозділами і останніх з підприємством
Формування внутрішньокооперативних фондів (резервного, дивідендного, соціального розвитку, споживання)	Визначається на рівні підрозділу, після здійснення передбачених відрахувань з прибутку
Відображення підсумків	Особистий рахунок у фінансово-розрахунковому центрі, у банку
Відповідальність за порушення вимог угод	Повна (економічна, юридична)

Оскільки, кооперативи найчастіше формуються за спеціалізацією (чи то рослинництво, чи тваринництво і ін.), то невід'ємною основою їх функціонування, вважаємо, є приватно-орендні відносини, фінансово-економічна самостійність (рахунки у ФРЦ чи банку), і, безперечно, матеріальна відповідальність за результати роботи. Вважаємо, що в таких господарських структурах не втрачається почуття господаря, оскільки відсутня знеосібленість.

Кожен селянин вступає до кооперативу зі своєю приватною власністю: земельним і майновим паями. Працівники відповідають за результати діяльності кооперативу своїми засобами виробництва, до того ж самостійно привласнюють і розпоряджаються виробленою продукцією, доходами, що забезпечує високу мотивацію до праці.

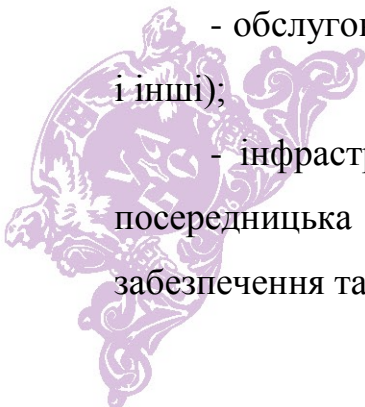
Реструктуризація повинна передбачати вдосконалення організаційних, технологічних особливостей функціонування підприємств, а саме:

- оптимізацію поєднання галузей;
- спеціалізацію і концентрацію;
- оптимізацію структури посівних площ і чисельності продуктивної худоби;
- впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- пошук можливого збільшення доходів та вдосконалення виробничих відносин;
- оптимізацію і раціоналізацію системи управління і господарського механізму.

З урахуванням того, що оптимізаційні параметри господарських явищ доцільно обґрунтовувати за допомогою регресійного аналізу, нами була визначена, як приклад використання останнього, залежність зміни обсягів валової продукції від витрат часу на її виробництво в сільськогосподарських підприємствах суспільного сектору Роменського району Сумської області (див. додаток А).

Виробничі підрозділи рекомендується формувати за такими напрямками:

- первинні виробничі підрозділи (за галузевим принципом)- рослинницькі, тваринницькі, рослинницько-тваринницькі, спеціалізовані;
- обслуговуючі і господарські підрозділи (автотранспортний, будівельний і інші);
- інфраструктурі підрозділи (транспортне обслуговування, торговельно-посередницька діяльність, заготовка і переробка кормів, консультаційне забезпечення та ін.).

На нашу думку, основною вимогою до організаційно виробничої побудови підрозділів є забезпечення оптимальних їх розмірів щодо площі земельних угідь, чисельності поголів'я тварин, наявності парку техніки, обладнання, споруд та чисельності працівників з урахуванням їх професійної майстерності.

Стосовно визначення оптимальних розмірів внутрішньогосподарських структур, то ми додержуємося думки вчених інституту аграрної економіки, які під керівництвом професора В.Я. Месель-Веселяка розробили і впровадили в практику механізм розрахунку оптимальних розмірів фермерських господарств, що є прийнятним для визначення оптимальних розмірів, наприклад, рослинницьких кооперативних підрозділів.

Отже, оптимізація розмірів виробничих підрозділів, з нашої точки зору, сприятиме ефективному використанню землі шляхом забезпечення можливості при цьому мати і дотримуватись сівозміни, що в свою чергу дозволить ефективно використовувати сучасну техніку, впроваджувати прогресивні технології вирощування сільськогосподарських рослин, агроеліоративні заходи тощо. Також це дасть можливість комплексно використовувати машини, обладнання, виробничі приміщення, що оптимізує їх сезонну завантаженість і підвищить ефективність роботи. Майже 80% запланованих робіт буде виконуватись власними силами, через що відбудеться забезпечення нормативної зайнятості працівників з урахуванням професійно-кваліфікаційних характеристик.

Організаційно-економічні відносини між підрозділами мають здійснюватись на договірних засадах. Договори повинні укладатись між підприємством і кооперативами (договір-співробітництва), між кооперативами зокрема. Показовими в цьому плані є підприємства з кооперативними підрозділами - СЗАТ ім. Карла Маркса Путивльського району АТЗТ "Перекопівське" Роменського району Сумської області .

Зміст договору повинен відображати:

- склад і характеристику структурних підрозділів кооперативу;

- предмет договору (виробництво і розподіл продукції, робіт і послуг; встановлення і регулювання, виробничих затрат і господарських розрахунків; формування і розподіл валового доходу і прибутку кооперативу);

- обов'язки і відповідальність виробничих, обслуговуючих і допоміжних підрозділів.

По кожному з наведених пунктів договору передбачаються додатки, з конкретними розрахунками. Проект договору розробляють керівники і спеціалісти структурних підрозділів разом з спеціалістами апарату управління. Розглядає і затверджує договір правління кооперативу.

Вироблену підрозділами продукцію понад договірних умов використовують за погодженням з членами колективу на внутрішні потреби або реалізацію.

Вивчаючи досвід господарств щодо створення економічного механізму господарювання, зокрема створення цінового механізму, ми прийшли до висновку, що внутрішньорозрахункові ціни потрібно визначати на рівні прямих витрат . Це сприяє стимулюванню підрозділів до економії витрат у виробництві. Тобто, в деяких господарствах основою визначення розрахункової ціни є повна собівартість.

Оскільки загальногосподарські і загальновиробничі витрати становлять біля 8-10% у структурі собівартості сільськогосподарської продукції, то даний механізм розрахунку забезпечуватиме контроль витрат боку працівників виробничих структур.

Зауважимо, що внутрішньогосподарські ціни на продукцію, яка підлягає реалізації, на виконувани роботи та послуги повинні забезпечувати покриття затрат з урахуванням конкретних умов виробництва, собівартості і прибутку.

З урахування того, що тваринницька галузь є більш збитковою, то стає необхідним застосування в умовах внутрішньогосподарських ринкових відносин необхідно застосовувати ціну відтворення, яку розраховують на підставі нормативної собівартості, що співпадатиме з фактичною за останні роки і норми прибутку на авансований капітал.

У підприємствах громадського сектора майже відсутній механізм економічного стимулювання, хоча в області є поодинокі господарства, які запроваджують його і мають від цього певний ефект. Так, в СЗАТ ім. Карла Маркса застосовують матеріальне стимулювання членів кооперативу в період збору зернових і зернобобових. Для проведення зернозбиральних робіт в обмежений термін з високою якістю, без порушень трудової дисципліни зернозбиральному загону, який виконав передбачені договором умови щодо обсягів збору врожаю і посів перше місце, була виплачена премія в сумі 500 грн.

Комбайнерам, які посіли перше місце за виконання завдання з високою якістю виплачена премія в розмірі 400 грн., за 2-ге місце -300грн., 3-тє -200 грн. Для преміювання комбайнерам за високу якість збору зерна і незначні втрати було виділено 1,3 кг зерна за намолочену тону; жатникам - 9 кг зерна за кожний скошений гектар, а із застосуванням жаток ЖВН -6, ЖРБ-4,2, Е-303 за кожний га -3 кг зерна. Помічники комбайнерів і жатників, водії одержали по 70% зерна від виданого комбайнерам і жатникам. Також передбачено продавати останнім по 1 кг зерна за собівартістю за кожен намолочену тону і кожний скошений га. Вищевказані заходи без перебільшення є досить суттєвим стимулом щодо підвищення продуктивності праці. Так, у 1997р. у вище зазначеному господарстві збільшилось виробництво зерна на 100 га ріллі порівняно з 1996 р. на 418 ц, або на 40 %.

Потрібно пропагувати досвід даного господарства щодо стимулювання праці через впровадження економічної самостійності функціонування кооперативних підрозділів в інших сільськогосподарських підприємствах району і області.

Отже, вирішенню проблеми застосування економічного стимулювання в господарствах буде сприяти перенесення товарно-грошових відносин на мікрорівень, тобто структурні підрозділи повинні працювати на засадах комерційного розрахунку. А саме: повинні мати розрахунковий рахунок у банку або у фінансово-розрахунковому центрі, самостійно здійснювати всі

фінансові операції, формувати прибутки і фонди.

Цікавим в цьому плані є досвід роботи АТЗТ “Засулля” Роменського району, ТОВ “Мрія” Конотопського району Сумської області та деяких інших товариств. Заслуговує на увагу досвід впровадження економічного механізму господарювання і створення самостійних ринкових структур на рівні первинних трудових колективах кращих господарств сусідньої Курської області: АТЗТ “Вишневе” Біловського району, виробничий сільськогосподарський кооператив “Карижский” Глушковського району та інші.

На нашу думку, використання прибутку на формування фондів повинно здійснюватись таким чином: до фонду розвитку виробництва має відраховуватися 45-50 % від загальної суми прибутку, у резервний фонд - 5%, фонд соціального розвитку - 5%, фонд матеріального стимулювання - 40-50%, який має розподілятися порівну, зокрема: на оплату праці, на паї і акції.

Доцільним буде формування спеціальних фонду на виплату дивідендів на земельні та майнові паї за підсумками річної господарсько-фінансової діяльності (грошова форма виплат) і фонду натуральних виплат (виробленою продукцією або продуктами переробки) за використання земельного паю і часткова компенсація заробітку.

Розміри відрахувань у фонди після сплати податків і формування фондів підрозділів встановлюють на загальних зборах членів кооперативу. Наприклад, в багатьох підприємствах Росії відрахування від прибутку на виплату дивідендів становлять 10-15%.

На наш погляд, створення вищевказаних фондів на даному етапі аргументується недостатнім продовольчим забезпеченням селян, наявністю особистого підсобного господарства, інфляційними процесами, специфічним сільськогосподарським буттям.

Особливо велику увагу на початкових етапах становлення внутрішньогосподарських підрозділів на кооперативних засадах потрібно приділяти формуванню ефективно діючого апарату управління. Щоб запобігти

формального ставлення керівництва до створення кооперативів (як було раніше), на нашу думку, потрібно формувати виробничі підрозділи за наявності лідера (чи то буде спеціаліст, чи неформальний лідер) - людини, яка має авторитет і спроможна організувати роботу підрозділу, підібрати кваліфікованих працівників.

Нами були систематизовані якості, якими повинен володіти справжній лідер і якими потрібно керуватись в разі обирання керівників всіх ланок управління (табл. 3.2.).

Таблиця 3.2. - Якості лідера в умовах ринкової економіки

Якості лідера	
Ділові якості	Ініціативність, підприємливість, готовність іти на виправданий ризик, експериментувати, постійний пошук шляхів підвищення ефективності виробництва, нових форм роботи з людьми.
Професійні якості	Висунення на керівну посаду тих, хто проявив свій професіоналізм у конкретних виробничих умовах, постійне підтвердження професійно-кваліфікаційного рівня досягненням вищих виробничих показників, розв'язання соціальних питань. Систематична робота над собою, підготовка і перепідготовка переважно за рахунок фірми та власного бюджету часу і коштів.
Особисті якості	Ерудованість, широке коло інтересів і запитів, загальна культура і освіченість, аналітичне мислення, комунікабельність, готовність до компромісу, витриманість, тактовність, деякий прагматизм мислення і дій.
Складові лідерства	Діловитість, конкретність, демократичність, доступність, уважне ставлення до підлеглих і стимулювання їх ініціативи, орієнтація на інтереси колективу, незалежність у діях, обов'язковість.

У відповідності з чинним законодавством, зокрема, Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію” основними управлінськими

структурами в кооперативних підрозділах мають бути: загальні збори членів кооперативу - вищий орган управління, який вирішує всі без винятку питання стосовно діяльності підрозділі; правління кооперативу - виконавчий орган, який здійснює поточне керівництво. Для більш демократичного підходу щодо здійснення безпосередньо функцій управління підрозділом очолювати останній повинен найманий директор, який не є членом кооперативу. В більшості господарств даної форми організації праці управлінські функції виконують головні галузеві спеціалісти. Але ж слід зауважити, що з одного боку вони є професіоналами у веденні певної галузі, тобто вправі очолювати галузевий підрозділ, а з іншого - на цій посаді все ж таки повинна бути людина яка обізнана не лише з технологічних аспектів, а яка б могла здійснювати, наприклад, комерційну діяльність, застосовувати економічні методи господарювання, забезпечуючи ефективне функціонування підрозділу в ринкових умовах, а згодом і його повну самостійність.

Пропонуємо впроваджувати заходи з перепідготовки фахівців на базі вищої школи, залучення консультаційних робітників і інші заходи щодо набуття спеціалістами менеджерських знань. Результативним в цьому плані є досвід господарств: приватної агрофірми "Україна", ТОВ "Мрія" і інших.

Для контролю за роботою правління обирається спостережна рада, яку доцільно створювати при кількості членів кооперативу не менше 50 осіб. Фінансово - господарську діяльність повинна контролювати ревізійна комісія, яка підзвітна загальним зборам кооперативу.

Функціонування структурних підрозділів в ринковому середовищі передбачає залучення найманих працівників, особливо в інфраструктурних підрозділах.

Оцінку роботи, наприклад, консультаційних робітників доцільно здійснювати згідно з витратами праці щомісяця, що дасть змогу контролювати роботу спеціаліста і вести повний облік витрат.

Отже, на підставі викладеного, нами з'ясовано, що процеси реформування і реструктуризації в напрямі застосування механізму кооперації потребують

всестороннього обґрунтування підходів до кожного етапу та конкретного заходу з урахуванням економічних, соціальних та регіональних особливостей господарювання.

3.3. Вплив соціально-психологічних факторів на стимулювання праці в аграрній сфері в умовах розвитку різних форм господарювання

Протягом існування людства праця виступає основною умовою життя людини і суспільства. “Праця є незалежна від всіляких суспільних норм умова співіснування людей, вічна природна необхідність: без неї... не можливе саме людське життя” [50, с.51]. Отже, праця - це процес взаємодії людини і природи, а відношення людей до природи, ступінь панування їх над силами природи проявляється в конкретній трудовій діяльності.

Аграрна праця є специфічною трудовою діяльністю, що зумовлено її особливостями, пов'язаними із сезонністю виробництва, великим терміном виробничого циклу, різноманітністю технологій виробництва. Вона залежить від біологічних особливостей зростання та розвитку рослин і тварин, розосередженості виробництва по території, що суттєво ускладнює процеси господарювання і керування ними.

Особливий вплив на стимулювання аграрної праці, її результативність, рівень життя селян мають форми власності і господарювання.

Командно-адміністративні методи управління економікою виявились неспроможними забезпечити динамічний розвиток продуктивних сил і раціональне їх використання. Монотонна, тяжка фізично і малокваліфікована праця стала причиною її непривабливості, незадоволення трударів своєю працею, своїм соціальним положенням. Таке ставлення до сільськогосподарської праці посилювалось ще й тим, що селянин не був власником ні землі, ні основних фондів, ні виробленої продукції.

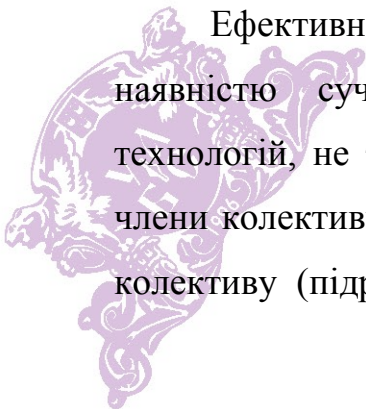
Суттєвим кроком щодо поліпшення ситуації в цьому напрямку стало

законодавче визнання приватної власності на землю. Проведено роздержавлення землі, відбулася передача її в колективну власність, згодом паювання серед членів колективних сільськогосподарських підприємств. Це стало гарантом створення і функціонування приватних підприємств, селянських (фермерських) господарств, розвитку підсобних господарств населення.

Практика господарювання в аграрному секторі показує, що прагнення селянина бути власником, господарем на землі визначається не тільки матеріальними інтересами, а й іншими сторонами людської діяльності, власне: активізацією психологічних можливостей особистості, морального задоволення своєю працею. Таке відчуття потреби, наповненості життя є дуже важливими для людини, за що вона в повній мірі відплатить своїм старанням відношенням до виконання роботи. Саме соціально-психологічні характеристики працівника і є найважливішими резервами виробництва, але вони поки що не застосовуються в повній мірі. Дослідженнями доведено, що вирішення основних соціально-психологічних проблем підвищує продуктивність праці на 8-12%, а в деяких випадках, навіть на 15-18% [105,с.68]. Але на жаль, соціально-психологічні аспекти досить мало досліджені, щодо врахування впливу їх на ефективність праці в аграрній сфері.

До соціально-психологічних факторів, які безпосередньо пов'язані з людиною-працівником, обумовлюють тип трудової поведінки відносять: мотивацію трудової діяльності, формування відношення до праці, трудову адаптацію, міжособистісні відносини, соціально-психологічний клімат колективу, профорієнтацію та психологічні засади підбору працівників на певні посади і ін.

Ефективність діяльності будь-якого підрозділу визначається не тільки наявністю сучасних потужних машин і застосуванням прогресивних технологій, не тільки раціональною організацією праці, але й тим, наскільки члени колективу згуртовані, задоволені своєю працею і належністю до даного колективу (підрозділу), наскільки вони реалізують свої здібності, наскільки

інтереси кожного робітника співпадають з інтересами всього колективу.

Процеси реформування господарств і повинні були б відкрити перспективи для реалізації селянином своїх здібностей як професіонала і особистості. У підсобних господарствах відношення до праці з соціально-психологічної точки зору значно сумлінніше ніж у громадському секторі. Цьому сприяє приватна власність на землю, майно і вироблену продукцію.

Приватизація в сучасному викладі, яка покликана була створити власника з повною відповідальністю за свою діяльність, вирішити питання вдосконалення організаційних структур, тим самим створити умови для мотивації праці, майже не забезпечила виконання поставленої мети. Паювання землі і майна - це суттєвий крок, але досить недостатній, щоб змінити, наприклад, сутність виробничих відносин, характер праці в них.

В більшості господарств, до речі вже реформованих, сільськогосподарські працівники продовжують виконувати розпорядження спеціалістів, бригадирів, завідувачів фермами, які працюють в старому режимі, а від цього ні самовіддачі, ні творчого підходу від рядових працівників чекати не приходиться. "... багато хто ще оре, аби орати, сіє, аби сіяти, йде на ферму, щоб надійти аж 1500л молока: така робота ніколи не дасть морального, а тим більше матеріального задоволення" [62, с.4].

Матеріали проведених нами опитувань дають підстави стверджувати про втрату селянами віри у здійснювані реформи. Так, на запитання: "Яким формам господарювання Ви надасте перевагу", "Чи підтримуєте Ви процеси приватизації", "Чи хотіли б Ви організувати власну справу" відповіді переважно були - "не знаю".

На жаль, селян сьогодні хвилюють в більшості щоденні проблеми: як прогнати сім'ю, де взяти кошти для проживання. Адже сільське господарство має значно більші обсяги заборгованості з заробітної плати ніж промисловість, будівництво та інші галузі і сфери діяльності.

За даними проведених нами досліджень в Роменському районі Сумської області переважна більшість (98 %) працівників колективних

сільськогосподарських підприємств і 93 % працівників акціонерних товариств вважають свої доходи недостатніми для відтворення сім'ї. Така ж кількість працівників колективних сільськогосподарських підприємств і працюючих в акціонерних товариствах підтверджує, що основним доходом для підтримання життєвого рівня сім'ї є дохід від ведення особистого підсобного господарства.

Дійсно, близько половини продукції, яка повністю їм належить виробляють селяни-господарі (підсобні господарства населення). Однак, це явище перехідного періоду становлення ринку. Ці господарства забезпечують лише додатковий заробіток до мізерних пенсій та оплати праці в громадському секторі.

Конче недостатнє, за відсутністю коштів, матеріально-технічне забезпечення особистих підсобних господарств призвело до підвищення самоексплуатації працівника (а ще з урахуванням того, що селянин працює і в суспільному секторі). Так, 62,3 % працюючих в суспільному аграрному секторі відпрацювали в середньому за рік по 2450 люд.-годин (при нормі 1840 годин), а з урахуванням роботи в особистому підсобному господарстві (для ведення якого потрібно в середньому 977 годин на рік) працівники відпрацювали майже в 2 рази більше. І це при тому, що праця членів сім'ї не має грошового виразу через ринок робочої сили.

Дослідженнями вчених встановлено, що в особистих підсобних господарствах усі технологічні процеси в тваринництві забезпечуються за рахунок ручної праці. Аналізом встановлено, що господарства населення у рік на одну голову вирощування і відгодівлю великої рогатої худоби, утримання корови і свині, витрачають відповідно в 5,3; 2,4; і 3,4 рази більше живої праці ніж у громадському секторі [115, с.11].

На думку О.Й. Москвіна, нинішня аграрна реформа шляхом розширення сімейних підсобних господарств продовжила тенденцію до посилення індивідуальних основ господарювання і разом з тим, загострила проблему трудових навантажень селян [59,с.74]. Проте доречно буде згадати, що з точки зору саме соціально-психологічних особливостей будь-яка людина - це явище

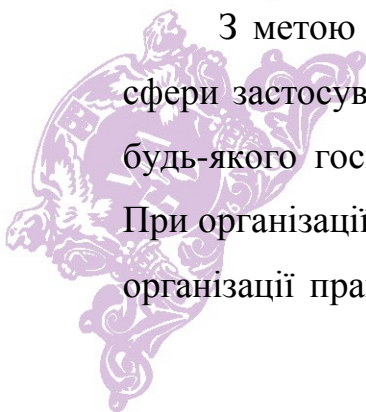
суспільне. В даному випадку поряд з фізичною перенапругою і відносною ізоляцією вона не може задовольнити природних потреб в спілкуванні, підвищити соціальний статус, брати участь у суспільному житті, формувати ціннісні орієнтири тощо. Встановлено, що 84,7% керівників вищої та середньої ланок і спеціалістів суспільного сектору сільського господарства мають вищу середню спеціальну освіту, з них 32 % - вищу.

Такий потенціал кваліфікованих працівників зможе себе якнайповніше реалізувати в колективних формах організації виробництва (90 % респондентів бажають працювати саме в колективних сільськогосподарських підприємствах). Кваліфіковані спеціалісти конче потрібні і в селянських (фермерських) господарствах.

Відбутися як особистість, людина зможе тільки працюючи в колективі. Отже, перш за все, потрібно створити належні умови господарювання через створення відповідних ринковому середовищу внутрішньогосподарських підрозділів, можливо кооперативів, які, на нашу думку, зацікавлюватимуть працівників працювати з повною самовіддачею і сприятимуть їх самоствердженню.

Паювання землі і визначення її частки (паю) без виділення в натурі сприяє поєднанню факторів: приватної власності і колективної форми організації праці, що є позитивним явищем на шляху створення нових господарських структур, наприклад кооперативів. Фундаментальні принципи останніх, а саме: соціальна справедливість, демократичність, економічна свобода і відповідальність безперечно сприятимуть розвитку демократичного суспільства і створенню дійового ринкового механізму функціонування господарських суб'єктів.

З метою забезпечення задоволення вимог кожного працівника у виборі сфери застосування праці, законодавством передбачений вихід громадянина з будь-якого господарського формування зі своєю земельною часткою (паєм). При організації підрозділів на засадах приватної власності і колективної форми організації праці, дуже важливо враховувати соціально-психологічні фактори

ще на початку їх становлення, зокрема - при визначенні їх розмірів і підборі кадрів .

У кожного члена колективу повинна бути впевненість в тому, що його колеги будуть добре працювати як і він, з самовідданістю, з прагненням досягти вагомих результатів у виробництві. При цьому особливо потрібно виділити почуття захищеності, коли кожен знає, що у випадку невдачі (будь-то сфера праці, побуту, сім'ї) йому обов'язково прийде на допомогу колектив.

Така впевненість буде тоді, коли підбір працівників в колективі буде добровільним, з урахуванням взаємної симпатії, коли колектив буде відносно однорідним з точки зору особистісних, кваліфікаційних і ділових характеристик. Дослідження вчених свідчать про те, що реалізувати ці умови можна як найкраще в невеликому трудовому колективі, кількість працівників в якому становить 6-8 чоловік.

Переконливими є дослідження, зокрема російських вчених, які з'ясували, що 68,7% опитуваних сільськогосподарських працівників бажають працювати в невеликих (5-7 чол.) колективах, основними принципами відносин в яких є: добровільність, самостійність, загальні згода і зацікавленість [116, с.33]. Слід зазначити, що якраз така чисельність, на наш погляд, характерна саме для сільськогосподарських підрозділів (виробничих чи функціональних). Саме за такої чисельності існує більше можливостей підібрати людей, які однаково ставляться до праці, які мають приблизно однакову кваліфікацію, стаж роботи. Взагалі, їм найпростіше налагодити відносини в колективі, пристосуватися один до одного.

Соціологічне обстеження працюючих в сільському господарстві показало, що серед факторів, що спонукають до праці з найбільшою самовіддачею крім організаційно-економічних (оплата праці, відносини власності), вагоме місце посідають фактори соціально-психологічного характеру, наприклад, аналізуючи позицію «робота за покликанням» має найбільшу питому вагу позитивних відповідей респондентів всіх представлених форм господарювання (див.табл.3.3).

Таблиця 3.3 Пріоритетність чинників, які сприяють праці з найбільшою самовіддачею (дані соціологічних обстежень)

Варіанти відповідей	Питома вага позитивних відповідей респондентів в різних господарських формуваннях сільського господарства						В цілому, %
	Колективні сільгосп-підприємства	%	Акціонерні товариства	%	Державні підприємства	%	
Працівник-власник	235	92	167	96	45	80	92
Робота на посаді керівника	12	5	11	6	8	14	6
Висока оплата праці	243	95	168	97	52	93	96
Звільнення за неякісну роботу	22	8	75	43	48	86	30
Продуктивна праця колег по роботі	180	71	154	89	21	37	73
Постійний контроль	7	3	12	7	6	16	5
Робота за призначенням	235	92	132	76	54	96	87
Кількість опитаних	255	x	173	x	56	x	x

Потрібно відмітити деякі ускладнення у застосуванні соціально-психологічних факторів на виробництві. Ці ускладнення пов'язані не тільки з набуттям певних знань з психології людських відносин, з фізіології людини, із визначення рис працівників на предмет оптимізації використання їх здібностей (стосовно психологічних факторів); належного забезпечення умов праці і життя, культурного, медичного і комунального обслуговування і т. ін. (щодо соціальних факторів), але й із значними витратами коштів.

В існуючих складних економічних умовах господарювання багато керівників господарств Сумської області вважають недоцільним вкладати кошти, наприклад, в соціальну сферу, мовляв, більш ефективним буде, якщо їх вкласти в хімізацію, меліорацію і т.ін., що сприятиме збільшенню прибутку. Так, в Сумській області у 1997 р. введено в дію автомобільних шляхів з твердим покриттям внутрігосподарського значення підприємствами всіх форм власності лише 6,8 км, що в 29 разів менше, ніж у 1990р. Рівень механізації робіт, наприклад, на тваринницьких фермах господарств суспільного сектору має тенденцію до зниження. У 1997 р. він зменшився порівняно з 1990 р. - на 12

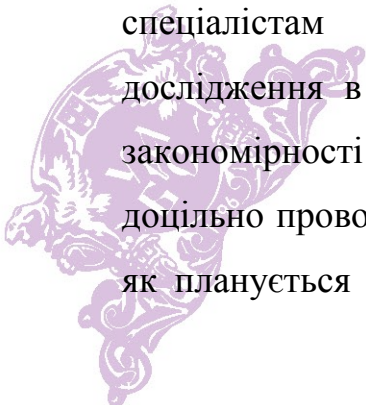
%.

Ринкові умови господарювання потребують більш виваженого підходу щодо додаткових витрат на соціальну сферу. Проте слід мати на увазі, що віддача цих вкладів буде не нижчою за підвищення, наприклад, родючості ґрунту. Але ж якими б не були досконаліми техніка і технологія виробництва, її рушійною силою та основою є праця людини.

Праця може бути ідеально організована, стимульована оплатою за кількістю і якістю. І якщо при цьому буде відсутня моральна задоволеність умовами праці і життя, людина втрачає зацікавленість у сільськогосподарській праці: вона може змінити місце роботи, або ж мігрує в місто. Наприклад, основними чинниками, які формують попит і пропозицію робочої сили в агропромисловому комплексі і не сприяють залученню у сільськогосподарське виробництво кваліфікованих кадрів, зокрема молоді (за соціологічними дослідженнями вчених Уманської державної сільськогосподарської академії) є: низький рівень оплати праці (41,8% відповідей), недосконала організація праці, неможливість повністю застосувати отримані знання на практиці (23,9%), незадовільні соціально-культурні (18,0%) і житлово-побутові умови (16,3%). Також було виявлено, що сьогоднішніх молодих фахівців аграрний сектор не приваблює щодо працевлаштування. Так, на запитання, чи плануєте ви працювати в сільському господарстві тільки 44,3% опитаних відповіли позитивно. А решта, навіть не збирається тут працювати [118, с.155].

Плинність робочої сили на селі, небажана міграція, відтік із села молоді і є в значній мірі наслідком недооцінки саме соціально-психологічних факторів сільськогосподарського виробництва.

Для того, щоб останні були, дійсно, спонукальними чинниками до праці, спеціалістам потрібно періодично проводити соціально-психологічні дослідження в господарствах. Це забезпечить можливість виявити загальні закономірності і тенденції, що мають місце в трудових колективах. Наприклад, доцільно проводити конкретні соціально-психологічні дослідження перед тим, як планується прийняття якогось заходу з вирішення певної проблеми. Так,

питання паювання основних фондів колгоспів і радгоспів вимагало вивчення думки селян стосовно встановлення кола суб'єктів приватизації.

На практиці мають застосовуватися (проводитися) найбільш поширені методи дослідження та заходи щодо визначення ефективності соціально-психологічного впливу у сільськогосподарських колективах: проведення науково-технічних конференцій, інтерв'ювання, спостереження, складання соціометричної матриці колективу, вивчення формальних документів, анкетування, проведення соціального експерименту, застосування надбань соціоніки.

Таким чином, в ринкових умовах господарювання при формуванні в аграрному секторі підприємницьких структур необхідно усвідомити людину, перш за все, як соціально-психологічне явище, а соціально-психологічний вплив необхідно застосовувати поряд з іншими для підвищення продуктивності праці, зацікавленості у виконуваній роботі.

При обстеженні трудових колективів різних форм господарювання аналізу повинні підлягати специфіка впливу колективу (певних виробничих відносин, потенціалу тієї чи іншої форми господарювання) на особистість в певних економічних умовах з одного боку, і вплив здійснюваних організаційно-економічних перетворень в сільському господарстві на особистість - з іншого.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене нами дослідження дає підстави зробити висновки і сформулювати пропозиції щодо розвитку форм господарювання в сільському господарстві і поліпшення ситуації в аграрній сфері.

1. Розвиток аграрного виробництва має здійснюватись шляхом становлення багатуукладності економіки при рівноправному розвитку різних форм господарювання. При цьому визначення форми господарювання розглядається як форма ведення виробництва, що зумовлена існуючим соціально-економічним укладом і якісними характеристиками (формою власності, організаційною побудовою господарських структур, економічними відносинами та ін.), які визначають специфіку існування кожної з них.

2. Створена державою законодавча база та заходи по здійсненню аграрної реформи (визнання приватної власності на землю, приватизація і роздержавлення, формування колективних сільськогосподарських підприємств, розпаювання землі і майна, правове забезпечення права селян на приватну власність) заклали основу для створення нових форм господарювання, спроможних функціонувати в ринковому середовищі (індивідуальні, акціонерні, колективні).

3. Розвиток різних організаційно-правових форм господарювання в результаті роздержавлення та приватизації не супроводжувався водночас удосконаленням економічного механізму їх функціонування, що призвело до послаблення економічного інтересу товаровиробників щодо результатів виробництва і не забезпечило ефективність виробництва в жодній з існуючих та нових формах господарювання.

4. Реформування сільськогосподарських підприємств в умовах ринку пропонується проводити в напрямі поєднання приватної власності на землю і майно з колективною формою організації виробництва, що сприятиме збереженню потенційних системних зв'язків при ефективному використанні засобів виробництва і особливо землі.

5. Специфікою розвитку аграрної галузі Сумської області є впровадження переважно акціонерної форми господарювання, яка складає 62,3 % у вигляді закритих і відкритих товариств всіх реформованих господарств.

Акціонерне товариство за своєю суттю є об'єднанням, де його учасники мають загальну зацікавленість через максимізацію власних доходів шляхом використання власного капіталу. Отже, основною перевагою акціонерної форми організації виробництва є зацікавленість акціонерів у результатах діяльності підприємства. Процес формування акціонерних товариств відбувається двома напрямками:

- через приватизацію майна державних підприємств;
- в разі перетворення сільськогосподарських підприємств з колективною формою власності.

Зараз немає якихось перепон щодо створення організаційного типу підприємств - акціонерного товариства. Але ж досвід функціонування акціонованих підприємств, наприклад, в Роменському районі Сумської області застерігає і закликає до більш виваженого підходу стосовно примінення даної організаційно-правової форми.

Аналіз результатів діяльності акціонерних товариств, в користуванні яких знаходиться третина сільськогосподарських угідь не дає підстави говорити про те, що вони більш ефективно здійснюють виробничу діяльність в порівнянні з колективними сільськогосподарськими підприємствами. А господарства, які мають дещо кращі показники діяльності в порівнянні з іншими підприємствами громадського сектору, успіху у господарюванні зобов'язані не особливостям даної форми організації виробництва, як такової, а, перш за все, вдалим перетворенням в організаційному устрої (розвиток переробних підрозділів, відкриття торгівельних точок тощо), створенням економічного механізму господарювання, забезпечення інтеграції виробництва і підприємливості керівників господарств.

Було зроблено досить багато помилок у застосуванні правових актів в процесі акціонування.

Заслуговує на увагу і той факт, що створення акціонерних товариств ніби-то і забезпечує запобігання відриву селян від власності на землю, що має місце в акціонерних товариствах відкритого типу. Однак, в реальному житті все відбувається зовсім по-іншому. Оскільки вартість майна і землі обмінюється на акції без забезпечення натуральних показників, селянин отримуючи певну суму акцій, втрачає право на майно і землю, так як вони автоматично перетворюються у власність акціонерного товариства.

Потрібно досить досконале обґрунтування щодо застосування акціонерних відносин в сільськогосподарських підприємствах в зв'язку з тим, що акціонуються майнові і земельні паї а їх власники втрачають право на земельний пай і при виході з акціонерного товариства втрачають його.

Разом з цим ускладнений процес виплати дивідендів через уповільнений оборот капіталів в сільському господарстві, особливо в кризовій ситуації.

Таким чином, узагальнюючи досвід функціонування акціонерних товариств як в Україні так і в Сумській області зокрема можна вважати, що широкого розповсюдження дана форма господарювання в сільському господарстві не набуде, як не набула вона розповсюдження в сільському господарстві розвинених країн Заходу.

6. Перспектива реформування форм господарювання має бути не у реструктуризації колективних господарств на дрібні господарські структури, а в якомога ціліснішому збереженні великих за обсягом організаційно-правових форм господарювання, насамперед тих, які в ринкових умовах виявились життєздатними.

Потрібно перевести вже облаштовані крупні сільськогосподарські підприємства на ринкові засади. При цьому повинна зберігатись можливість безперешкодного виходу членів колективу з підприємства, можливість передавати паї в оренду, іншому господарю, розподіляти частки між декількома господарськими структурами.

Обов'язкове належне юридичне оформлення новоствореного підприємства.

7. Процес реструктуризації реформованих колективних сільськогосподарських підприємств повинен здійснюватись у напрямі створення і удосконалення організаційно-виробничих структур та економічного механізму функціонування внутрішньогосподарських підрозділів: впровадження самофінансування, формування і розподіл прибутків, самостійне здійснення фінансових операцій. Структурні підрозділи доцільно створювати на засадах кооперування, дотримуючись оптимальної чисельності працюючих в них (6-7 чол.).

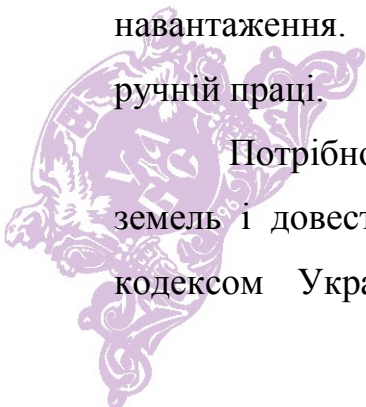
8. Багаторічний досвід розвитку особистих підсобних господарств також говорить про значні переваги приватної власності, щодо сприяння більш ефективному веденню господарства шляхом кращого використання її в порівнянні з суспільною.

Господарства населення посідають вагоме місце у забезпеченні населення країни високоякісною сільськогосподарською продукцією поряд з здійсненням ними соціальної функції стосовно підвищення рівня життя через самозабезпечення необхідним продовольством.

Поряд з цим аналіз характерних соціальних і економічних сторін розвитку особистих підсобних господарств з урахуванням умов господарювання дає підстави стверджувати, що праця трудівника і його особисте господарство є складовими виробничої сфери, де має бути співпадання економічної зацікавленості ведення господарства власника і працівника одноразово.

Доход від особистого підсобного господарства є основним джерелом доходів селянської сім'ї. Але ж дана форма господарювання не забезпечує особистості як належної структури вільного часу так і раціонального рівня навантаження. До того ж виробництво тут базується на переважно важкій ручній праці.

Потрібно збільшити площі землекористування за рахунок державних земель і довести їх площу хоча б до 2 га, як це передбачено Земельним кодексом України. З урахуванням того, що хоча особисті підсобні

господарства і виробляють майже половину сільськогосподарської продукції, однак товарне значення її по деяких видах дуже низьке, доцільним буде організувати кооперативи по закупівлі й переробці продукції, технічному й технологічному обслуговуванню.

У напрямку кооперування з громадським сектором повинні вирішуватись питання щодо належного забезпечення ветеринарного обслуговування, організації технологічного і технічного забезпечення виконання необхідних сільськогосподарських робіт, транспортного і сервісного обслуговування. Гадаємо, що саме кооперація праці власників різних форм господарювання буде забезпечувати їм хоча б мінімальну потребу в засобах виробництва на одиницю земельної площі і голову худоби, підвищення продуктивності праці, зменшення затрат праці і засобів виробництва.

9. Більш досконаліми у використанні приватної власності мають бути фермерські господарства.

Фермерські господарства функціонують, використовуючи працю власника, його сім'ї і найманих працівників. Отже, в функціонуванні фермерства і господарств населення є багато спільних рис, але є і принципові відмінності, а саме: дещо більші масштаби виробництва, в перших вища міра господарського ризику, щодо вкладання капіталу, існування певних вимог до використання найманої праці, тощо.

Дещо зріс середній розмір фермерських господарств в досліджуваному регіоні - з 28 у 1994 році до 32 га в 1997 році. Але ж за сім років їх господарювання освоєно менше половини зарезервованих для них земель. Отже, місцевим радам потрібно вирішити питання щодо передачі в оренду фермерам земель резервного фонду.

На нашу думку, оренда землі повинна розповсюджуватись у всіх формах господарювання, включаючи і селянські (фермерські) господарства, що є гарантом забезпечення однакових умов ведення сільського господарства. Так, в Сумській області у 1997 році із загальної площі землі в оренду фермерами взято 7,6 %. Передбачається освоєння ще 3 млн. га.

Ефективність використання ними землі ще досить низька. Фермерство поки що не гарантує підвищення ефективності аграрного виробництва, зокрема використання земельних ресурсів. Так, в Сумській області 800 га фермерських угідь не оброблялось взагалі.

Основними причинами незадовільного стану розвитку фермерських господарств є незадовільна кормова база, проблеми з реалізацією продукції, незадовільне матеріально-технічне забезпечення. В досліджуваному Роменському районі Сумської області на десятиох фермерів припадає 6,2 трактора і 1,2- комбайна.

Гадаємо, що на сучасному етапі, для покращення ситуації стосовно функціонування фермерських господарств потрібно, перш за все, зберегти існуючий потенціал шляхом застосування суто ринкових важелів стабілізації виробництва: впровадження орендних відносин господарювання, розвиток фермерської кооперації, набуття рис підприємництва.

10. В переважній більшості господарств досліджуваного регіону найбільш прийнятними, які мають переваги і сприяють забезпеченню збереження виробничого потенціалу, є підприємства основою яких має бути приватна власність і колективна форма організації виробництва, тобто колективна форма використання її. Показовим в цьому плані є приклад функціонування приватної агрофірми “Україна.”

На першому етапі становлення приватного підприємства, показники як економічні так і виробничі в порівнянні з районними і обласними різняться на користь агрофірми. Дана тенденція спостерігається і інших господарствах цієї організаційної форми.

Приватні підприємства створюються на принципах одноосібного керівника, посаду останнього найчастіше займає колишній керівник підприємства. Одноосібний власник дійсно спроможний забезпечити підвищення виконавчої дисципліни, збереженню і використанню матеріальних ресурсів. В результаті проведених досліджень в приватних підприємств з орендними відносинами ми прийшли до висновку, що їх функціонування дає

підстави говорити про, деякі переваги даної форми перед колективними формами господарювання.

З точки зору організації ведення сільськогосподарського виробництва на базі приватної власності в приватно-орендному підприємстві забезпечує підвищення мотивації праці, відповідальність за результати її.

Значною перевагою є і те, що приватно-орендна форма організації праці забезпечує цілісність земельних і майнових комплексів, а це сприяє повноті і раціональності використання матеріально-технічної бази, розвитку товарного виробництва.

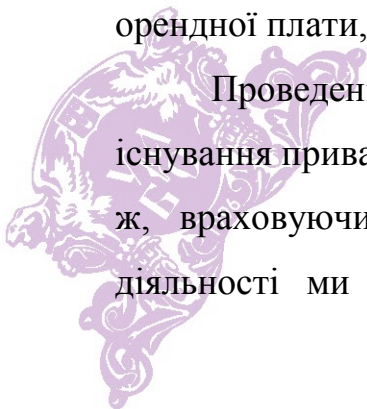
Світовий досвід переконує в тому, що найбільш ефективним сільськогосподарське виробництво є тоді, коли поєднуються приватна власність і оптимальні розміри виробництва. Тобто, коли приватні господарства мають оптимальні розміри відповідно до умов виробничо-господарської діяльності.

З соціально-психологічної сторони приватне підприємство через укладання правових актів (договорів) забезпечує відповідальність орендарів перед орендодавцями, працівники відчують правову захищеність своєї праці, своїх інтересів. До того ж створення приватних підприємств безперечно буде сприяти формуванню середніх власників і господарів. Це, так би мовити експеримент використання приватної власності у колективній формі.

Але ж зауважимо, що, наприклад, віддача земельного паю в оренду приватнику не гарантує власникові працевлаштування, що в свою чергу призведе до втрачання селянином гарантій соціального захисту.

До того ж потребують вдосконалення відносини між орендарем і орендодавцем щодо формування оптимальних термінів оренди, розмірів орендної плати, яка повинна забезпечувати кожному орендодавцю прибуток.

Проведені нами дослідження дають підстави говорити про доцільність існування приватних підприємств чи то одноосібних власників чи кількох. Але ж, враховуючи організаційні моменти щодо їх створення і принципи діяльності ми відносимо їх до організаційно-правових форм перехідного

періоду становлення ринкової економіки. Можливо з часом вони і перетворяться в більш досконалі в організаційному плані стосовно функціонування на ринкових засадах, застосування економічного механізму форми господарювання шляхом кооперування чи утворення великих ферм.

11. За нинішніх економічних умов господарювання оренда повинна стати основною формою виробничих відносин в господарських формуваннях. Це сприятиме збереженню цілісності земельних та майнових комплексів, кращого їх використання.

Вдосконалення відносин між орендарями і орендодавцями повинно базуватись на принципах гарантованості сплати обумовленої договором орендної плати, незалежно від результатів господарської діяльності, яка обчислюватиметься з врахуванням обсягів вкладеного у виробництво капіталу.

12. Одним з найважливіших напрямів вдосконалення внутрішньогосподарських відносин має бути реструктуризація, яка повинна здійснюватись у напрямі, перш за все, організаційного вдосконалення господарюючих суб'єктів щодо створення належного економічного механізму взаємовідносин.

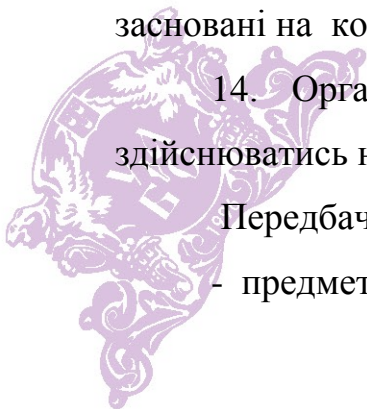
Існуючі внутрішньогосподарські підрозділи повинні трансформуватись в економічно - самостійні структури шляхом створення належного внутрішньогосподарського середовища, які можуть утворюватись різними шляхами: чи то на основі оренди майна і землі, чи паях, придбанні акцій, викупі майна і формування колективної власності, приватної власності, тощо.

13. Найбільш пристосованими до діяльності в ринкових умовах господарювання і найбільш придатними щодо реформування і реструктуризації господарств суспільного сектору мають бути організаційно-правові форми, засновані на кооперативних засадах.

14. Організаційно-економічні відносини між підрозділами повинні здійснюватись на договірних засадах.

Передбачені складові договору:

- предмет договору (виробництво і розподіл продукції, робіт і послуг,

встановлення і регулювання виробничих затрат і господарських розрахунків, формування і розподіл валового доходу і прибутку підрозділу;

- обов'язки і відповідальність суб'єктів господарювання.

15. Необхідно вдосконалювати внутрішньогосподарський механізм господарювання шляхом створення належного цінового механізму.

Ціни доцільно визначати на рівні прямих витрат.

16. Вирішенню проблеми застосування економічного стимулювання в господарствах буде сприяти перенесення товарно-грошових відносин на мікрорівень, тобто структурні підрозділи повинні працювати на засадах комерційного розрахунку: мати розрахунковий рахунок в банку або у фінансово-розрахунковому центрі, самостійно здійснювати всі фінансові операції, формувати прибутки і фонди.

Доцільним буде формування спеціальних фондів, а саме: фонду, кошти якого підуть на виплату дивідендів на земельні та майнові паї по закінченню річної господарсько-фінансової діяльності (грошова форма виплат) і фонду натуральних виплат (виробленою продукцією чи продукцією переробки) за використання земельного паю і часткова компенсація заробітку.

17. Особливу увагу потрібно приділяти формуванню ефективнодіючого апарату управління. Для більш демократичного підходу щодо здійснення безпосередньо функцій управління підрозділом, передбачається залучення найманих менеджерів (директорів). Пропонуємо впроваджувати заходи по перепідготовці фахівців на базі вищої школи, залучення консультаційних робітників і інші заходи щодо набуття спеціалістами сільськогосподарських підприємств менеджерських знань.

18. Ринкові умови господарювання потребують більш виваженого підходу щодо додаткових витрат на соціальну сферу. В перехідний період розвитку різних форм господарювання конче необхідна державна підтримка у вирішенні цієї проблеми.

19. Потрібно створити систему соціально-психологічних умов, при наявності яких працівники, з одного боку були б зацікавлені, а з іншого - мали

б можливість працювати з повною самовіддачею і найбільшим ефектом. Доцільно на практиці застосовувати різні методи і прийоми соціально-психологічних досліджень, а саме: науково-практичну конференцію, інтерв'ювання, спостереження, соціальний експеримент, які забезпечуватимуть виявлення загальних закономірностей і тенденцій в розвитку трудових колективах різних форм господарювання.

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ"
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агафонов М. Ринковий механізм мотивації до праці у сфері аграрного виробництва // Економіка України. - 1998. - №3. - С.70.
2. Агафонов Н.И. Преобразование современных хозяйств в арендные предприятия. - К.: Урожай, 1994. - 147 с.
3. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Реструктуризація реформованих господарств // Економіка АПК. - 1997. - №9. - С.15-16.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. - К.: ІЗМН, 1996. - 512 с.
5. Бандурка А.М. и др. Психология управления. - Харьков-Симферополь, 1998. - 463 с.
6. Беляев А.А. Механизм хозяйствования: сущность и формы проявления. - К.:Вища школа, 1990. - 146 с.
7. Бобров В.Я. Основы рыночной экономики. -К.: Либідь, 1995. - 317с.
8. Білик В.О. Основы економічної теорії. - К.: ACADEMPRESS, 1994. - 257 с.
9. Білик Ю. Нова аграрна політика - основа подолання кризи в АПК // Економіка України. - 1998. - №8. - С.55.
10. Васильева Р.Х., Горкіна Л.П., Петровська Н.А. Історія економічної думки України. - К.:Либідь, 1993. - 272с.
11. Вебер М. Избранные произведения. - М.:Прогресс, 1990. - 413 с.
12. Винокур С. Альтернативы макроэкономической политики для России./ Круглый стол российских и американских ученых в

Институте экономики РАН // Вопросы экономики. - 1993. - №3. - С.153.

13. Власність в сільському господарстві. /За ред. В.В. Юрчишина, П.Т. Саблука. - К.: Урожай, 1993. - 352 с.

14. Всемирная история экономической мысли (в 6-ти томах). - М.: Мысль, 1987. - 1 т.- 606 с.

15. Всемирная история экономической мысли. - М.: Мысль, 1990. - 4 т. - 590 с.

16. Гайдуцкий П.И. Организация акционерных и паевых обществ. - К.: УСХА, 1992. - 145 с.

17. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа: можливості і реальність // Агроінком. - 1997. - №4-5. - С.6-8.

18. Гейлбронер Р., Тароу Л. Економіка для всіх.- Львів: Просвіта, 1995. - 265 с.

19. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть.- К.:Знання, 1991.- 240с.

20. Грядов С., Удалов В. Акционерные общества в сельском хозяйстве //АПК: экономика, управление. - 1997. -№3. - С. 24-31.

21. Гудзинский А.Д. Развитие механизма управления сельскохозяйственным производством. - К.: УСХА, 1992. - 221 с.

22. Голуб П., Моисеева С. Формирование системы обслуживания на селе // Экономика сельского хозяйства России. - 1996. - №9. - С. 31.

23. Дем'яненко С. До концепції національної аграрної політики // Економіка України. - 1998. - №1. - С. 24 - 25.

24. Дикарева А.А., Мирская М.И. Социология труда.- М.:Высшая школа, 1989. - 303 с.

25. Добрынин В.А. Экономика сельского хозяйства. - М.: Агропромиздат.- 1990.- 475с.

26. Дубовик С.Г., Юрко Г.І., Щербак О.Г. Форма організації господарювання на селі як генератор стимулювання праці. /Матеріали науково-практичної конференції "Особливості ринку праці України на сучасном етапі"/. - Полтава, 1998. - С.249.

27. Економічний словник-довідник. /За ред. С.В.Мочерного/. - К.: Феміна, 1995. - 367с.

28. Економічний і соціальний стан аграрного сектора України. /Наукова статистико-економічна розробка. - К.: Віпол, 1997. - 373 с.

29. Завадський М.Й. Управління сільськогосподарським виробництвом в системі АПК. - К.: Вища школа, 1992.-367 с.

30. Земельний кодекс України, нова редакція від 13 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України, 1992. - №25. - ст. 354

31. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. - К.: Логос, 1996. - 244 с.

32. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. - М.:Эконом., 1978.

33. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. - М.: Соцэкгиз, 1960. - 551 с.

34. Климов Е.А. Введение в психологию труда. - М.: МГУ, 1988. - 197 с.

35. Коденская М.Е., Кисилев В.А. Агропромышленные предприятия и агрофирмы в условиях перехода к рынку. - К.: УСХА, 1993. - 176с.

36. Конституція України - Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради. - 1996. - № 30. - ст. 142.

37. Кох Х. Кооперація як чинник конкурентоспроможності // Економіка АПК. - 1995. - №1. - С.84-91.

38. Краткий психологический словарь. /Под ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. - М.: Издательство политической литературы, 1985. - 431 с.

39. Лишилєнко В.І. Проблеми відтворення трудових ресурсів аграрних підприємств // Економіка України. - 1998. - №4. - С.71.

40. Лобас М.Г., Македонський А.В. і ін. Організація селянських (фермерських) господарств. - К.: Агроінком. - 1998. - 276 с.

41. Луканьов І. Напрямки реформування сільського господарства // Пропозиція. - 1997. - №3.- С.66-67.

42. Лукашевич Н.П. Основи соціології праці (конспект лекцій для менеджерів). - К., 1994. - 41 с.

43. Лукинов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). - К.: ІЕНАН, 1997. - 427с.

44. Лупенко Ю.І. Акціонерні товариства в агропромисловому комплексі. - К.: ІАЕ, 1997. - 185с.

45. Лібанов Є.М. Бідність зайнятого населення (феномен України). // Зайнятість та ринок праці. - К., 1998. - 6 вип.- С.90.

46. Макаренко П. Про власність і аграрне підприємництво в умовах перехідної економіки // Економіка України. - 1998. - №6. - С.66- 68.

47. Максимов Я.Я. Реализация стимулов к труду в АПК. - Издательство Казанского университета, 1990. - 273 с.

48. Малік М.Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки. - К.: ІАЕ, 1995. - 177 с.

49. Малік М.Й. Організаційні аспекти аграрної реформи в Україні // Економіка АПК. - 1998. - №1. - С. 5 - 6.

50. Маркс К. Капитал. Книга первая. Процесс производства капитала. // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. - т. 23. - М.: Государственное издательство политлитературы, 1960. - 900 с.

51. Маршалл А. Принципы экономической науки (пер. с англ.). - В 3-х т.- Т. 1. - М.:Прогресс, 1993. - 415с.

52. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. /Под ред А.М.Гатаулина. - М.: ВО Агропромиздат, 1990. - 426 с.

53. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства. - К.: Вища школа, 1994.- 416 с.

54. Мельник Л.Ю. Основи підприємництва та ринкової економіки. - К.: Вища школа, 1995. - 172 с.

55. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні основи розвитку фермерства в Україні /Формування, розвиток та розміри фермерських господарств в Україні. - К.:ІАЕ, 1994. - С.12-17.

56. Месель-Веселяк В.Я. Реформування сільськогосподарського виробництва в Україні // Вісник аграрної науки. - 1998.- №9. - С.64.

57. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Методологічні та методичні принципи грошової оцінки сільськогосподарських угідь. // Економіка АПК. - 1995. - №2. - С.11-16.

58. Мескон Х., Альберт М., Хедоури. Основы менеджмента. - М.: Дело, 1992. - 702 с.

59. Москвін О. Проблеми і альтернативи агрореформи // Економіка України. - 1998.- №1. - С.74.
60. Мотивація праці та реформування ринку робочої сили / За ред. О.А.Бугуцького, Г.І.Купалової, В.С. Дієсперова. - К.: Урожай, 1993. - 416 с.
61. Мотивація праці та формування ринку робочої сили. /За ред. П.Т.Саблука, О.А. Бугуцького. - К.: Урожай, 1993. - 416 с.
62. Нагробецька І. Реформи на Черкаському ґрунті. // Урядовий кур'єр. - 1997. - № 45-46.
63. Научнообоснованная система земледелия для Сумской области. /Под ред. Л.Е.Воронина и др. - Сумы, 1982.- 300 с.
64. Національна програма розвитку сільськогосподарського виробництва на 1996-2000 роки (проект) // Економіка АПК. - 1995. - №10.- С.8-53.
65. Онищенко О., Трегобчук В., Юрчишин В. Проблеми реформування відносин власності та організаційної структури господарювання на селі // Економіка України. - 1998.- №9. - С. 7-8.
66. Організаційно-правові форми господарювання в АПК./ За ред. П.Т.Саблука, В.В. Юрчишина та ін. - К.: ІАЕ, 1998. - 36 с.
67. Осипов Ю.М. Опыт философии хозяйства . - М.: Изд-во МГУ, 1990. - 382 с.
68. Осипов Ю.М. Основы теории хозяйственного механизма. - М.: Изд-во МГУ, 1994. - 431с.
69. Першукевич П. М. Развитие производства на селе в условиях многообразия форм собственности // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 1997. - №6. - С. 53.

70. Пилипенко А.Я. Щербина В.С. Господарське право (курс лекцій). - К.: Вентурі, 1996. - 280 с.

71. Политова И.Д., Сергеев С.С. и др. Практикум по общей теории статистики в сельскохозяйственной практике. - М.: Статистика, 1980. - 279 с.

72. Пономаренко Н.Н. Проведення аналізу фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств як складова частина процесу реструктуризації сільськогосподарських підприємств // Вісник Сумського державного аграрного університету. - Суми, 1998. - 2 вип.- С.241-243.

73. Попов В.П., Сидорова М.И. Социально-экономические проблемы производительности труда и воспроизводства рабочей силы в сельском хозяйстве. - М.:Наука,1979. - 179 с.

74. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. /За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. - К.: ІАЕ, 1997. - 639 с.

75. Про власність. - Закон України від 7 лютого 1991 р.//Відомості Верховної Ради України, 1991. - №20. - ст.249.

76. Про господарські товариства. - Закон України від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України, 1991. - №49. - ст. 682.

77. Про колективне сільськогосподарське підприємство. - Закон України від 14 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України, 1992. - №20. - ст.272.

78. Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі. - Закон України від 10 липня 1996 року. //Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №41. - ст. 188.

79. Про плату за землю. - Закон України від 23 липня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України, 1992. - №38. - ст.560.

80. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві. - Закон України від 15 травня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України, 1992. - №32. -ст. 453.

81. Про підприємництво. - Закон України від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України, 1991. - № 14.-ст.168.

82. Про підприємства в Україні. - Закон України від 27 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України, 1991. - № 24. - ст.272.

83. Про селянське (фермерське) господарство. - Закон України від 20 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України, 1992. - № 14.- ст.186.

84. Про сільськогосподарську кооперацію. - Закон України від 13 серпня 1997р. // Офіційний вісник України. - 1997. - Число 33. - с. 1-15.

85. Психология человека. /Под ред. В.И.Слободчикова, Е.И.Исаева. - М.: Прогресс, 1996. - 383с.

86. Підприємництво в аграрній сфері економіки. /За ред. П.Т. Саблука, М.Й. Маліка. - К.: ІАЕ, 1997. - 514 с.

87. Розкошна О.А. Проблеми реформування форм господарювання на селі // Вісник Сумського державного аграрного університету. - 1998. - Випуск 2. - С. 253 - 255.

88. Реформування земельних відносин, форм власності і господарювання (методичні положення). - К.: ІАЕ, 1995. - с. 36.

89. Розвиток приватно-орендних підприємств. /За ред. М.Й.Маліка. - К.: ІАЕ, 1997. - с.6.

90. Розвиток форм господарювання на селі. /За ред В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, М.Й. Маліка та ін. . - К.: Урожай, 1993. - 376 с.

91. Розкошна О.А. Розвиток приватних господарств // Агроинком. - 1988. №11 - 12. - С. 34 - 36.

92. Романова Л.В. Становлення підприємництва в сільському господарстві. - К.: ІАЕ, 1997. - 269 с.

93. Рон Дерст, Джеймс. Монк. У США втілюється в життя програма послаблення податкового тиску на фермерів //Пропозиція. - 1998.- № 5. - С. 62-63.

94. Сакович В. Фермерство за рубежом. // Международный сельскохозяйственный журнал. - 1993. - №5-6. - С.34.

95. Самуельсон П. Економіка. / За ред. О.Лицишина. - Львів: Світ, 1993. - 488 с.

96. Синк Скот Д. Управление производительностью. Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1989. - 528 с.

97. Смирнов В.Д. Внутрихозяйственное кооперирование. - Кемерово: Кн. изд-во, 1990. - 110с.

98. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. - М.: Л.:Соцэкгиз, 1935. - т.1. - 371 с.

99. Социально-экономические предпосылки повышения эффективности агропромышленного производства в многоукладной аграрной экономике. (Тезисы докладов республиканской научно-практической конференции молодых ученых и специалистов). / Под ред. П.Т.Саблука, В.Г.Бильского, А.А.Бугуцкого и др.- К., 1991. - 243 с.

100. Справочник економіста-аграрника./Под ред. Н.П. Бононенко, Н. Я. Кушвида. - К.: Урожай, 1991. - 513 с.
101. Стретович О. Мотивація праці сільських товаровиробників //Пропозиція. - 1998.- №4.- С. 59-60.
102. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. /За ред. П.Т.Саблука та В.В. Юрчишина. - К.: ІАЕ, 1996. - 655 с.
103. Сільське господарство України (статистичний збірник).- К.: Держкомстатистики, 1998. - с. 235.
104. Тихонов В.А. Кооперация: за и против. - М.: Независимость.- Из-во ПИК, 1991. - 350 с.
105. Тоценко Ж.Т. Социология. - М.: Прометей, 1994. - 384 с.
106. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации. - М.: Экономика, 1989. - 496 с.
107. Указ президента України "Про оренду землі" від 23 квітня 1997 р. // Офіційний вісник України. - 1997. - Число 17. - с. 6-9.
108. Федієнко П.М. До розвитку приватно-орендних сільськогосподарських підприємств, або приватно-орендні відносини на селі. // Пропозиція -1998.- №3.- С. 57-60.
109. Чайнов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственных кооперативов. - М.: Наука, 1991. - 476 с.
110. Шепотько Л., Прокопа І. та ін. Село: сучасна політика і стратегія розвитку. - К.: ІЕНАН, 1997. - 329 с.
111. Шепотько Л.О. Економіко-статистичне вивчення інтенсивності і рентабельності сільськогосподарського виробництва. - К.: Наукова думка, 1967. - 168 с.
112. Шибутани Т. Социальная психология (пер. с англ.). - М.:Прогресс, 1996. - 530 с.
113. Шкільов О.В. Організація виробництва і підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах. - К.: Урожай, 1997. -

114. Шкільов О.В., Здоровцов О.І., Лобас М.Г., Барабан С.С. Аграрні соціально-трудоі відносини. - К.: НВАТ "Агроінком", 1997. - 297 с.

115. Шпичак О.М., Попова Л.Л. Економічні проблеми виробництва тваринницької продукції в особистих підсобних господарствах України // Вісник аграрної науки. - 1998. - №10. - С.11.

116. Шумаков Ю Н., Еремін В.И. Рациональное использование трудовых ресурсов в сельском хозяйстве. // Экономика перерабатывающих и сельскохозяйственных предприятий. - 1997. - №5. - С.33.

117. Шумпетер И. Теория экономического развития. (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). - М.: Прогресс, 1982. - 455 с.

118. Щербак М.П. Соціально-економічні аспекти працевлаштування молодих економістів - випускників аграрного вузу // Зайнятість та ринок праці. - К., 1998. - 6 вип.- С.155.

119. Экономика переходного периода. / Под ред. В.В.Радаева, А.В. Бузгалина. - М.: МГУ, 1995. - 410 с.

120. Экономическая самостоятельность и ответственность предприятия. /Под ред. В.Д. Каменева, Д.Е. Сорокина. - М.: Экономика, 1990. - 284с.

121. Юрчишин В.В. Сільське господарство України в радянські часи. - К.: ІАЕ, 1998. - 31с.

122. Юрчишин В.В. Сільськогосподарські підприємства ринкового типу: формування і розвиток // Вісник аграрної науки. -1995. - №17. - С.3-11.

Аналіз продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах суспільного сектора Роменського району Сумської області

Досліджувались питання продуктивності праці в 48 сільськогосподарських підприємствах Роменського району Сумської області.

Головним показником продуктивності праці прийняли валову продукцію, а фактором, що впливає на її виробництво - витрати праці.

Як метод дослідження використали регресійний аналіз. В основу розрахунків взяті фактичні показники підприємств району за 1997 рік (валова продукція, сільськогосподарські угіддя, витрати праці в рослинництві і тваринництві) а також обчислені на їх основі витрати часу на 1 га, виробництво валової продукції на 1 га (люд.-год).

Модель: "валова продукція на 1 га - витрати часу на 1 га" має вигляд

$$Y_1 = 0,20 + 0,002 X \quad (2.1)$$

Як бачимо з рівняння (1), збільшення витрат часу на обробіток одного гектару на 1 годину сприяло зростанню валової продукції з одного гектару сільськогосподарських угідь на 0,002 тис. грн. (див. рис.). Причому ця залежність досить тісна, коефіцієнт кореляції $R = 0,603$. Тобто, виробництво валової продукції на 36 % обумовлено кількістю витрат праці.

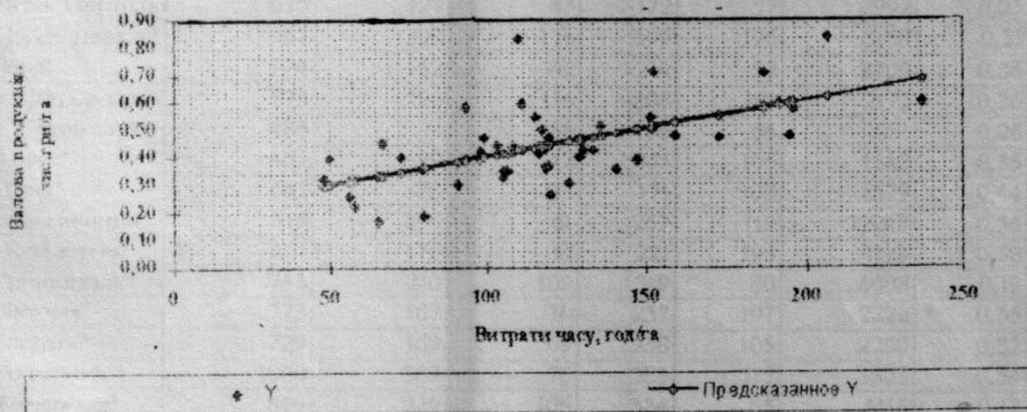

Рис. Залежність виробництва валової продукції на 1 га від витрат праці на 1 га

В той же час модель: "валова продукція на 1 год. - витрати часу на 1 га" має вигляд

$$Y_2 = 5,85 - 0,016 X \quad (2.2)$$

Рівняння (2) ілюструє, що навпаки, приріст витрат часу на обробіток одного гектару на 1 годину спричинив зменшення приросту виробництва валової продукції на 16 грн. (коефіцієнт кореляції $R = 0,501$).

Продовження додатку А

Показники продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах

№	Назва господарства	Ванова продукція, тис. грн	Витрати часу, тис. годин				Площа с.г. угідь, га	Вал. прод.	
			в тваринництві	в рослинництві	всього	на 1 га, годин		на 1 га, тис. грн	на 1 год, грн
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	ім. Щорса	1782	180	105	285	92	3082	0,58	6,3
2	Гобрицьке	1631	338	94	432	186	2317	0,70	3,8
3	ім. Тешмана	1175	262	98	360	130	2760	0,43	3,3
4	"Білошник"	1522	294	108	402	136	2952	0,52	3,8
5	"Україна"	1599	323	193	516	191	2697	0,59	3,1
6	ім. Братіана	934	105	69	174	111	1567	0,60	5,4
7	"Анастасівське"	1980	351	73	424	153	2780	0,71	4,7
8	ім. Шевченка	938	223	82	305	130	2352	0,40	3,1
9	"Дружба"	1130	168	95	263	98	2692	0,42	4,3
10	ім. Кірова	982	118	30	148	48	3088	0,32	6,6
11	"Суніс"	1288	324	206	530	195	2721	0,47	2,4
12	ім. Мігуріна	594	142	46	188	134	1404	0,42	3,2
13	ім. Івківа	649	232	66	298	120	2479	0,26	2,2
14	"Правда"	1447	250	150	400	119	3362	0,43	3,6
15	"1 Травня"	1119	326	97	423	148	2867	0,39	2,6
16	"Прогрес"	1884	524	86	610	120	5095	0,37	3,1
17	"Черв. прапор"	1990	401	265	666	159	4177	0,48	3,0
18	ім. Гнідаша	524	95	52	147	152	968	0,54	3,6
19	ім. Фрунзе	1187	184	91	275	103	2662	0,45	4,3
20	"Черв. Партизан"	675	129	43	172	57	2992	0,23	3,9
21	"Петрокопівське"	967	223	176	399	126	3158	0,31	2,4
22	"Юра"	974	152	62	214	79	2705	0,36	4,6
23	ім. Петровського	775	190	116	306	141	2173	0,36	2,5
24	ім. Колонського	483	71	34	105	56	1881	0,26	4,6
25	"Колос"	467	99	42	141	105	1343	0,35	3,3
26	"Ціпа"	693	78	93	171	108	1579	0,44	4,1
27	"Батьківщина"	815	206	61	267	119	2247	0,36	3,1
28	"Нове життя"	651	170	51	221	196	1128	0,58	2,9
29	"Гуляшівське"	743	210	109	319	80	4008	0,19	2,3
30	"Вікторія"	773	167	70	237	107	2222	0,35	3,3
31	"Розитне"	729	169	69	238	105	2260	0,32	3,1
32	"Світланівське"	1800	307	76	383	115	3323	0,54	4,7
33	"Хмельнське"	849	229	105	334	65	5116	0,17	2,5
34	ім. Леїна	2947	270	122	392	110	3557	0,83	7,5
35	"Романівське"	890	199	129	328	173	1895	0,47	2,7
36	"Андрияшівське"	1133	239	83	322	116	2765	0,41	3,5
37	"Промінь"	1220	263	48	311	120	2592	0,47	3,9
38	"Іскра"	1161	113	32	145	49	2940	0,39	8,0
39	"Гудинівське"	1321	176	149	325	206	1575	0,84	4,1
40	"Мир"	1131	151	54	205	72	2835	0,40	5,5
41	"Маяк"	791	90	27	117	66	1764	0,45	6,8
42	"Мрія"	649	72	123	195	91	2148	0,30	3,3
43	ім. Прокопана	520	73	36	109	99	1105	0,47	4,8
44	"Засум'я"	848	196	140	336	237	4418	0,60	2,5
45	Об'єднані*)	1153	164	109	273	118	2317	0,50	4,2

*) До складу господарства входять колишні колгоспи ...

Продовження додатку А

ВИВОД ІТОГОВ				
<i>Регресійна статистика</i>				
Множественний R	0,60279			
R-квадрат	0,36336			
Нормирований R-квадрат	0,34856			
Стандартная ошибка	0,11960			
Наблюдения	45			
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессия	1	0,3511	0,35108	24,5
Остаток	43	0,6151	0,01431	
Итого	44	0,9662		
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>
Y-пересечение	0,19674	0,053070453	3,707162438	0,00060
Переменная X 1	0,00205	0,000413225	4,954016939	0,00001

ВИВОД ІТОГОВ				
<i>Регресійна статистика</i>				
Множественный R	0,501			
R-квадрат	0,251			
Нормированный R-квадрат	0,233			
Стандартная ошибка	1,219			
Наблюдения	45			
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессия	1	21,36	21,359	14,385
Остаток	43	63,84	1,485	
Итого	44	85,20		
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>
Y-пересечение	5,851	0,5407	10,8213	7E-14
Переменная X 1	-0,016	0,0042	-3,7928	5E-04

“УКРАЇНА”

UKRAINE

АНКЕТА 1

Шановний добродію! Здійснювана в країні аграрна реформа потребує суттєвих змін у функціонуванні сільськогосподарських товаровиробників. Ви будете сприяти внесенню коректив у цей процес шляхом відповідей на запитання анкети.

1. Місце роботи:

- колективне сільськогосподарське підприємство,
- акціонерне товариство,
- інше (вказіть) _____

2. Чи є Ваші доходи достатніми для відтворення сім'ї:

- так,
- ні (підкресліть)

3. Який вид доходу є основним для підтримання життєвого рівня сім'ї

(підкресліть):

- заробітна плата,
- доход від особистого підсобного господарства,
- отримання дивідендів,
- можливість щось "взяти" в господарстві

4. Що на Ваш погляд буде сприяти підвищенню доходу (підкресліть):

- збільшення заробітної плати,
- реалізація продукції виробленої в особистому підсобному господарстві,
- підвищення продуктивності праці в господарстві

5. Де б Ви хотіли реалізувати свою продукцію (підкресліть):

- господарству,
- на місцевому ринку,
- на ринку районного (обласного) центру,
- реалізувати продукцію через посередника,
- здійснити обмін на іншу продукцію (бартер)

АНКЕТА 2

Шановний добродію! Аграрна реформа, яка проводиться в країні передбачає перехід до нових форм господарювання в сільському господарстві. Відповівши на запитання анкети Ви сприятимите більш досконалому вивченню цієї проблеми, внесенню коректив в цей процес. Просимо підкреслити Ваші власні думки з питань анкети. Щиро дякуємо!

1. Місце роботи:

- колективне сільськогосподарське підприємство,
- акціонерне товариство,
- інше (вказіть) _____

2. Чи змінилось Ваше відношення до роботи після переходу до нової форми господарювання.

- покращилось,
- погіршилось,
- не змінилось,
- не знаю,
- інше (вказіть) _____

3. Чи змінилось відношення до роботи Ваших колег після переходу до нової форми господарювання

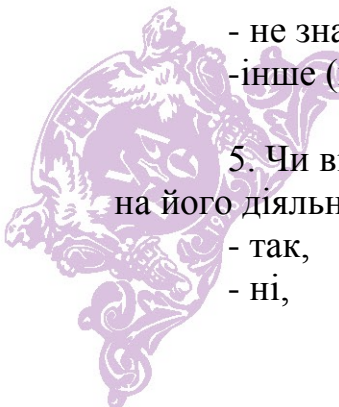
- покращилось,
- погіршилось,
- не змінилось,
- не знаю,
- інше (вказіть) _____

4. Чи змінилось відношення до роботи керівників та спеціалістів підприємства після переходу до нової форми господарювання

- покращилось,
- погіршилось,
- не змінилось,
- не знаю,
- інше (вказіть) _____

5. Чи відчуваєте Ви себе співвласником підприємства (можете впливати на його діяльність, приймати участь в управлінні тощо)

- так,
- ні,

- можу, але не хочу,
- не знаю,
- інше (вказіть) _____

6. Чи змінились відносини між працівниками Вашого підприємства після переходу до нової форми господарювання

- вони стали допомагати один одному,
- стали більш вимогливими один до одного,
- не змінилось,
- не знаю,
- інше (вказіть) _____

7. Чи відомий Вам розмір земельного (майнового) паю

- так,
- ні,
- інше (вказіть) _____

8. Що має найбільше значення особисто для Вас, щоб Ви працювали на підприємстві з найбільшою самовіддачею (підкресліть три варіанти відповідей)

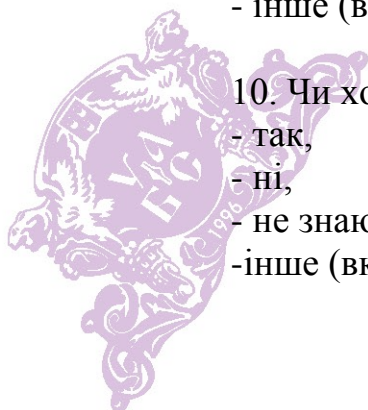
- якщо я буду його власником,
- якщо я буду його керівником,
- якщо я буду отримувати високу зарплатню,
- якщо мене негайно звільнять за погану роботу,
- якщо добре працюватимуть всі мої колеги,
- якщо мене будуть постійно контролювати,
- якщо мені нададуть роботу, яка мені подобається,
- завжди буду працювати так, як працюю зараз,
- не знаю,
- інше (вказіть) _____

9. Підприємства якої форми господарювання повинні функціонувати на селі

- КСП,
- акціонерні товариства,
- колгоспи (радгоспи), як раніше,
- повинні функціонувати різні форми,
- не знаю,
- інше (вказіть) _____

10. Чи хотіли б Ви організувати власну справу

- так,
- ні,
- не знаю,
- інше (вказіть) _____

АНКЕТА 3

Шановний добродію! Якщо відповідь задовільняє Вас, підкресліть її.

1. Чи задовільняє селян робота в умовах колективного сільськогосподарського підприємства (КСП), акціонерного товариства чи інших форм господарювання

- задовільняє,
- задовільняє не повністю,
- не задовільняє,
- не знаю

2. Чи розумієте Ви порядок і умови організації КСП, акціонерного товариства

- розумію повністю,
- розумію добре,
- розумію недостатньо,
- не розумію

3. Чи розумієте Ви порядок і умови організації і функціонування селянських (фермерських) господарств

- розумію повністю,
- розумію добре,
- розумію недостатньо,
- не розумію

4. Чи згодні робітники КСП, акціонерного товариства чи іншого підприємства вийти з господарства і організувати своє підприємство (селянське (фермерське) господарство)

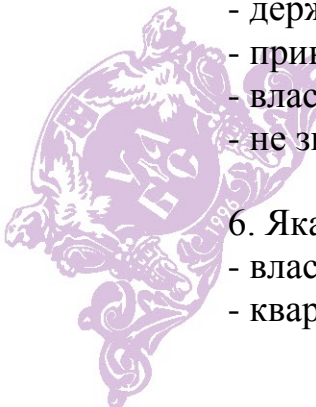
- згодні масово,
- згодні в більшості,
- згоден дехто,
- ніхто не згоден,
- не знаю

5. Яку форму власності на землю Ви вважаєте найбільш доцільною

- державну,
- приватну,
- власність Сільської Ради,
- не знаю

6. Яка селянська садиба Вас найбільш задовільняє

- власний будинок,
- квартира садибного типу,

- квартира в багатоповерховому будинку

7. Молодь їде в місто, залишає рідну домівку тому, що:

- життя на селі їх не задовільняє,
- робота на селі не є пристижною,
- якісь інші обставини (вказіть) _____

Державний вищий навчальний заклад
"УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"